

politicke
ZATVORENIK

Godina XXXI. - srpanj/kolovoz/rujan

BROJ **284**

O nacionalizmu i demokršćanstvu

Korupcija kao način života | Riječka petokraka

Defetizam pobjednika | Hrvatska emigrantska periodika

Zatvorski zapis vojskovođe Slavka Kvaternika

politički **ZATVORENIK**

**GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA**

PREDSEDJEDNIK DRUŠTVA
Mr. sc. Marko Grubišić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Josip Ljubomir Brdar, Ivan Gabelica,
Andželko Mijatović, Alfred Obranić

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Masarykova 22/IV
tel: 01/ 487 2433

e-mail: hdpz.podruzница.zagreb@gmail.com
hdpz1990@gmail.com

PRIJELOM I TISAK
MINI-PRINT-LOGO d.o.o. Varaždin

Godišnja pretplata za Hrvatsku 140 kn
za inozemstvo: Europa 300 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 500 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti

IBAN HR0525030071100009317 kod
SBERBANK d.d.Zagreb, a za devizne
uplate isti IBAN i BIC VBCRHR22
također kod SBERBANK d.d. Zagreb

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i preplatom tel.: 01/ 48 72 433
srijedom od 9.00 do 13.00 sati.

ISSN 1331-4688

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn

KORUPCIJA KAO NAČIN ŽIVOTA

Prije par godina najčešće spominjana riječ bila je *reforma*. Kao što vidimo, od nje, njezine provedbe i rezultata nije bilo ništa. Ove godine imamo novu mantru korupciju! Bez konkurenčije, to je riječ godine koja se najčešće ponavlja u svakom segmentu društvenih događanja.

Kao društvo toliko smo licemjerni da ne želimo ni sebi priznati da se korupcija toliko uvukla u naš način života i da na njoj parazitiraju i grade moć upravo oni kojima smo sami omogućili da od toga dobro žive.

Još pod kraj 80-tih godina prošlog stoljeća moja pok. baba, zvana „Pejuša“, koja nikad ranije nije bila kod liječnika, pod kraj svog života doživjela je da joj je doktor došao u kućni posjet. Kad je realno konstatirao da će sve biti „kako Bog odredi“, moja je dobra baka rekla kako je red da se doktoru u gepek auta „ubaci“ barem kilo duhana i litar loze, jer je znala da doktor voli zapaliti dobru cigaru i popiti kapljicu dobre domaće loze, pa mu je htjela ugoditi. Istini za volju, nije se ni doktor opirao; štoviše smatrao je normalnim da ne ode bez „sitnica“ kao milodara, bez obzira na to što je baba bila socijalno osigurana, a on ima stalnu plaću.

Bilo je to prije 1990. godine, kad se bez „plave koverte“ ili vrećice nije odlazio ni jednomu državnom službeniku. Doktore smo posebno razmazili (a kako i ne ćemo, kad je zdravlje u pitanju). Danas, 2020. godine, pitamo se: što se promjenilo od tada do danas? Ništa. Možda stil i način. Više „plavu kovertu“ ne ostavljamo na stolu, vrećicu spuštamo sramežljivo ispod stola, jer češće je neugodno onima koji je daju nego onima koji uzimaju. No, ipak smo se malko modernizirali, pa je i način izvedbe ozbiljnih koruptivnih radnji postao drugačiji. Uplate, donacije, sponsorstva pred izbore! Najčešće pola na račun, a pola u „kešu“ (tj. u gotovini, i to na stol), a onda poslije izbora svi koji su tako uložili (investirali), traže povrat, ali najčešće i po stotinu puta više.

Dakle, korupcija je doživjela svoj potpuni i *legalni oblik* ulaganja u političke stranke i *ulaganja* u visoke dužnosnike, pa se poneki gospodarstvenici pohvale svojim tzv. donacijama, premda svatko zna da je posrijedi poslovni pothvat, investicija za koju postoji jasno prepoznatljiv poslovni interes, pa se u konačnici očekuje profit. Drugim riječima, to je uvijek svojevrsni „koruptivni predujam“. I sve dok živimo u takvom sustavu i dok je takav oblik korupcije faktično sastavni dio izbornoga zakonodavstva, dотле će naši mladi, cijele obitelji, napuštati našu domovinu!

Ovih dana, kad se iz dana u dan razotkrivaju detalji „dubokoga državnog poduzeća“, Janafa, predsjednik Milanović je po drugi put vrlo nervozan. Nešto ga muči, brzo gubi kontrolu i to pokazuje do koje mjere ide njegova neuravnoteženost i frustracija. Zapravo Zoki ne zna do kojih spoznaja su istražitelji došli i što Plenković i službe imaju iz ozvučenoga „kluba“ u Slovenskoj br. 9. Sjetimo se, sličnu neprirodnu i nekontroliranu nervozu pokazao je kao premjer, kad je pokušao proturuti tzv. *lex Perković* odnosno spriječiti izručenje dvojice jugoslavenskih ubojica pred sud u Münchenu. Do današnjih je dana ostalo nejasno na koga je mislio, kad je rekao da će izručenje udbaša možda na čistinu istjerati i King Konga. Je li mislio na sebe ili na nekog sebi bliskog a tako grandioznog, očekujemo odgovor u skoroj budućnosti.

I, na kraju, kratko izvješće i zamolba. Ove godine HDPZ nije dobio ni jednu jedinu kunu od hrvatske države i njenih institucija za naš list i za našu udrugu, navodno zbog korone te rezanja davanja svim udrugama. Kako ne bismo nakon više od 30 godina doveli u pitanje izlaženje našeg lista, ove ćemo godine ranije poslati uplatnice, kako bi se prebrodilo sljedećih šest kriznih mjeseci. Kao predsjednik, skupa s Vijećem HDPZ-a i uredništvom lista, molim za što žurniju uplatu članarine odnosno pretplate, a jasno je da bismo bili zahvalni na donaciji koji bi nam omogućila da se odupremo onima koji već dugo priželjkuju naš kraj, i da pritom dovršimo započete projekte: Leksikon hrvatskih političkih zatvorenika, Memorijalni centar totalitarnoga komunističkog režima, i neuništivi naš list, naš ponos *Politički zatvorenik*, sad već stariji od trideset godina!

**Mr. sc. Marko GRUBIŠIĆ predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika**

IGROKAZ ZA BUDALE

Već tjednima Hrvatsku trese *afera Janaf*. Nakon veselica s kombinacijama Martine Dalića i honorarima njezina supruga, pa onda s mercedesima Gabrijele Žalac koji su pali iz neba, kućercima Lovre Kučevića i Gorana Marića što su ih naplavili valovi morski, pa s vjetroelektranama, diplomicama i šibicarenjem Josipe Rimac, sad se opet zabavljamo plodovima partijskoga kadroviranja i upravljanja državnim jaslama te njihovim pokrajnjim rukavcima, popraćenima napadnom šutnjom predsjednika vlade, kojemu su Grubori i Varivode ključna formula briselskog uspjeha i čijim ministrima upravo zbog njihove duhovne skučenosti i političko-etičke bezličnosti imponira pripadanje takozvanoj eliti, potom brbljanjem predsjednika države koji svoju načelno ispravnu ocjenu da tijela kaznenog progona i u ovom slučaju protuzakonito u medije puštaju ulomke iz rane faze dokaznog postupka začinja sve vidljivijim i sve ridikuloznijim nastojanjem da potkopa, obezvrijedi i uništi sve institucije jedne države, sve do medijsko-političkih paljetkara koji na svakom koraku pokazuju da ne znaju uglavnom ništa, ali se zato razmeću kao da znaju sve.

U biti, dakle, stvar s Janafom i Draganom Kovačevićem – konobarom blještave znanstvene i poslovne karijere – nije ni nova niti je spektakularna: cijela je povijest suvremene hrvatske države popločana sličnim aferama, s tom razlikom da su one u prvoj razdoblju, dijelom zbog rata i neposrednih ratnih posljedica, bile medijski i politički manje eksplorirane od onoga što doživljavamo u kasnijem razdoblju, kad su medijski obračuni i likvidacije zamjenili one fizičke kojima smo svojedobno svjedočili. No, pljačka i korupcija jedina su konstanta našega života, i jedina pojava koja apsolutno nadilazi sve stranačke i ideološke razlike što ionako najčešće služe kao igrokaz za budale, kao kulisa za zabavu naivnoga puka koji najčešće misli da oni koji javno, pred kamerama i fotoaparatima govore, doista misle to što govore, i da im je doista stalo do toga što govore.

Naivnost je to kojoj ne znamo naći bolje uzroke od naše duhovne, etičke i političke zapuštenosti koja je posljedica skoro jednostoljetnoga našega lutanja po balkanskim gudurama i polustoljetnog čamlijenja pod boljevičkom čizmom. Narod koji je 1945. izgubio građansku i intelektualnu elitu, od te se *dekapitacije* još nije oporavio, pa logično posrće u vrtlozima konzumerističkoga globalizma kojemu je etički relativizam jedini put, a srebrnjaci krajnji cilj i najviša vrijednost. Zato naša suvremena i takozvana elita pripada polusvijetu, i zato se ona roti na mjestima na koja pristojan čovjek ne će ni priviriti (pri čemu treba imati na umu da nema razlike između slabo osvijetljena suterenskog čumeza i naizgled blještave kocke od stakla, čelika, aluminija i jeftine pozlate koju skorojevići tako obožavaju, jer – uvijek treba imati na umu – suteren nije građevinsko-arhitektonska, nego moralna kategorija).

Shvatljivo je razočaranje s kojim se susrećemo na svakom koraku. Ono, međutim, jest dokaz bolesti, ali nije lijek: pasivno prepuštanje očaju i mirenje s rezignacijom nikad i nigdje nije dovelo do ozdravljenja, pa i sada treba pozdraviti i poticati svaki trzaj i svaki glas optimizma i volje. Ma koliko slabašni ti grčevi bili, oni su simptom borbe narodnog organizma koji je izdržao i teže udarce i gore poraze, pa će i sada, prije ili kasnije, pokazati da nije spremjan na predaju. Prvi je korak na tom putu oslobođanje od totema i idola: i oni su nas doveli ovdje gdje danas jesmo.

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

DEFETIZAM POBJEDNIKA 3

Zvonimir JONJIĆ

POUKE KOJE JEDNAKO VRIJEDE
I DANAS: IVO KORSKY O ODНОСУ
KRŠČANSKE DEMOKRACIJE I
NACIONALIZMA (1956.) 6

LICE I NALIČJE PARTIZANSKOG
ANTIFAŠIZMA 11

Alfred OBRANIĆ

NAŠ NUTARNJI SVIJET (46.) 14

Maja RUNJE, prof.

HRVATSKA EMIGRANTSKA
PERIODIKA U 60 KNJIGA 15

OTOK BRAČ U DRUGOME
SVJETSKOM RATU 17

Dr. sc. Nikica BARIĆ

BIJELO ILI USTAŠKO ILITI
RASPRAVE IZVAN PAMETI O
NAVODNOM USTAŠTVU
HRVATSKOGA ŠAHIRANOGLA
GRBA S POČETNIM BIJELIM
POLJEM (2) 26

Dr. sc. Mario JAREB

„MOJ ZADNJI POZDRAV!“ –
ZATVORSKI ZAPIS SLAVKA
KVATERNIKA? 36

Tomislav JONJIĆ

DOGODILO SE PRIJE 75 GODINA:
TRAGEDIJA U GOSPIĆU 42

Nikola BIĆANIĆ

OSVRT NA PROŠLOST I
SADAŠNJOST 46

Ivan VUKIĆ

IN DIESER AUSGABE 51

IN THIS ISSUE 52

TKO IMA PRAVO SUDITI O FRANJI TUĐMANU

Posve krivo je ozbiljno raspravljati s nasrtajem ljepolikoga cvjetka kakav je Katarina Peović (Radnička fronta) na predsjednika Tuđmana, i posve deplasirano je njoj i njoj sličima (pa i Peđi Grbinu koji, kao najozbiljniji kandidat za novoga predsjednika Partije, misli da je ona samo malko pretjerala) objašnjavati razliku između dispozitiva i obrazloženja presude, između kvazihistoriografskog uvoda i kaznene inkriminacije. Te ljudi ne zanimaju argumenti niti ozbiljna rasprava, a Tuđman im ne smeta zbog svojih nedostataka, nego zbog – hrvatske države.

Zato nas kao narod ne treba zanimati baš ništa što su o Franji Tuđmanu rekli, što govore i što će možda govoriti stranci, baš kao što nam mora biti sasvim svejedno, koji mu je strani političar došao na sprovod, a koji nije. Jer, samo sluge se obaziru na to što misle gospodari; slobodan čovjek misli svojom glavom. Zato su Hrvati jedini koji o Tuđmanu smiju i trebaju su-

diti. A oni su svoj sud izricali na izborima i na prosinac kome sprovodu 1999., a izreču ga i dan-danas; i u jedno možemo biti sigurni: što god dalje se budemo odmicali od Tuđmana i njegova doba, i što god više pojedinosti mu mogućemo predbaciti,

to će on postajati veći, a ne manji, jer je bio jedan od rijetkih, ako ne i jedini, koji je uspješno poveo borbu za neovisnost s narodom koji je na izborima kadar birati Stipu Mesića, Ivu Josipovića, Andreja Plenkovića ili Peđu Grbina. (J-Ć)

RIJEČKA PETOKRAKA

Kad je najavljeni da će jugoslavensko-komunistički upravljači Rijeke otkrivanjem „instalacije“ stanovitog Nemanje Cvijanovića crvenom zvijezdom petokrakom obilježiti program toga grada kao tzv. europske prijestolnice kulture, s pravom su zaredali prosvjedi iz razloga koje i nije potrebno posebno isticati. No, među onima koji su negodovali našli su se i dični naši „novinari“, „urednici“ i „književnici“ koji su – oslanjajući se na svoj oslabjeli sluh te podižući spomenik vlastitom neznanju i lijenošti, a posredno bar malko dajući za pravo Nemanji i nemanjićima – podsjetili da je „instalacija“ postavljena na riječki neboder kojemu da je autor jedan „kršćanski arhitekt“.

U stvarnosti je Nemanjina „instalacija“ u međuvremenu doista osvanula na vrhu nebodera koji je projektirao tršćanski (a ne „kršćanski“) arhitekt Umberto Nordio (1891.-1971.), jedan od velikana talijan-

ske arhitekture koja je procvala u doba fašizma, u sklopu Mussolinijevih nastojanja da iznova uspostavi „Rimsko carstvo“. I kao što je čitavo to „Rimsko carstvo“ bilo prazna kulisa i obična laž, tako je i „samoobrambeni“ karakter Nemanjine „instalacije“ najobičnija laž. Vjernici ko-

munističke religije u Hrvatskoj se nemaju od koga braniti (kamo sreće da imaju, jer bismo danas bili bolje i perspektivnije društvo!), a pogotovo se nemaju od koga braniti u Rijeci, gradu čiju hrvatsku čast brani „Armada“ i šaka marginaliziranih Hrvata. (L. P.)

DEFETIZAM POBJEDNIKA

Iza nas su još jedni „povijesni“ izbori koji nisu promjenili ništa – na vlasti je ostao HDZ u koaliciji s minornim lijevim strančicama i zastupnicima nacionalnih manjina. S lijeve je strane političke „barikade“ nedoraslost SDP-a omogućila jačanje platforme Možemo!, kao i političko preživljavanje marginalnih i recikliranih ljevičara koji sebe smatraju centristima.

Jasno pomicanje HDZ-a ulijevo otvorilo je veliki prostor Mostu i pokretu oko

Piše:

Zvonimir JONJIĆ

članovi Mosta – **Marija Selak Raspudić** i **Nino Raspudić**. Tko će iz ove neobične političke simbioze profitirati (i hoće li itko profitirati), tek treba vidjeti. Svakako treba pozdraviti politički angažman Nina Raspudića, koji ima određeni ugled na cjelokupnomet desnom političkom spektru, ali sada se od javnog intelektualca i

S obzirom na sve navedeno, izvjesno je da nas u naredne četiri godine očekuje dobro poznata politička uspavanka, uz ideološka popuštanja ljevici i kozmetičke promjene društvenoga i gospodarskog sustava (koje će pak biti predstavljene kao ozbiljne i cjelevite reforme). Nije puno, ali je dostatno da se zadovolji kronično nezadovoljne Hrvate.

Hrvati su ipak tradicionalistički narod, narod koji ne inzistira na promjenama. Mi ne diktiramo tempo i ne upravljamo zbivanjima; ne ponašamo se kao politički subjekt, nego kao politički objekt. Mi ne tražimo promjene sustava, mi želimo promjenu vlastitog položaja unutar sustava. Mi živimo od kukanja i cinizma, i uživamo u tome, ali samo ako imamo dovoljno novca da to činimo u finim gradskim kavanama.

Dok tome bude tako, ugodno je obnašati vlast u Hrvatskoj. Dok se mentalitet ne promijeni, položaj bosanskohercegovačkih Hrvata ovisit će o milostinji iz Sarajeva i Banja Luke, odnosno o mrvičama iz Bruxellesa, Washingtona i Moskve...

Za što smo se borili u Domovinskom ratu?

Pisac ovih redaka, rođen početkom 90-ih godina prošlog stoljeća, više je puta u uobičajenoj atmosferi općeg defetizma i depresije čuo to čudno retoričko pitanje – od hrvatskih branitelja, od lažnih branitelja i dezertera, od lijevih i od desnih, od muškaraca i od žena, pa čak i od svojih vršnjaka – i svaki put mu se je želudac vino u neugodne visine.

Dopustit ću sebi korištenje prvog lica množine, pa ću reći da se nismo borili za društvene povlastice i lagodan život. Kao narod, borili smo se za slobodu i nacionalni opstanak, za pravo da budemo svoji na svome. Hrvati taj rat nisu započeli, nego

Miroslav Škoro

Miroslava Škore, koji su i razjedinjeni ostvarili solidan rezultat, ali svejedno nemaju razloga za euforiju. Osim što nisu ušli u vlast (što je, načelno, preduvjet ostvarenja bilo kojega političkog cilja), u koaliciji **Miroslava Škore** već se naziru razdori i dobro poznate slabosti desne političke scene u Hrvatskoj.

Malo je drugačija situacija u Mostu, koji pak ostavlja dojam da je, za razliku od 2015. i 2016. godine, sretan što nije u poziciji vlasti. U tom taboru naizgled nema razdora, iako je jasno da su dominantnu ulogu preuzeли oni koji sami nisu

političkog analitičara treba preobraziti u političkog lidera.

Andrej Plenković potvrđio je još jednom, uz potporu stranačke infrastrukture HDZ-a, da u ovom trenutku ne postoji suparnik koji ga može ozbiljno ugroziti. Međutim, mnogi su se njegovi ministri neugodno iznenadili malim brojem preferencijskih glasova, iz čega su izvukli važnu pouku – da nije stranačke iskaznice HDZ-a, bili bi zaboravljeni kao onaj snježni zagrebački dan iz travnja ove godine (što je korisna spoznaja u smislu jačanja stranačke discipline).

Nino Raspudić i Marija Selak Raspudić

im je on nametnut. Drugim riječima, hrvatski su se branitelji borili za svoje kuće i svoje obitelji, ratovali su da njihova djeca ne moraju ratovati, jer je osamostaljenje Hrvatske (i posljedična srpska agresija) oduvijek bilo samo pitanje vremena.

Nevjerojatna je glupost onih koji odbacuju ideal vlastite države zbog gospodarskih, demografskih i društvenih problema koji tu državu ozbiljno pritišću. Njihova je glupost tim veća, ako pritom ponavljaju naučene fraze o „građanskom“, „dogovorenom“ ili pak o „besmislenom“ ratu za nacionalnu neovisnost.

Zar bi nam sada bilo bolje da smo provincija Beča, Pešte ili Beograda? Zar se hrvatski glas ne čuje jasnije i glasnije u Zagrebu, nego što bi se čuo u tuđini? Samo potpuni politički analfabeti ne shvaćaju da je hrvatska država najbolji, zapravo jedini prihvatljivi politički okvir za rješavanje onih problema koji se tiču hrvatskog naroda u cjelini. Međutim, ti se problemi ne rješavaju neodlučnom politikom ni kukanjem – što znači da treba mijenjati stvari u glavama onih koji stolju u Banskim dvorima, i u glavama onih koji stolju u gradskim kavanama, jer Hrvatska nikad nije bila zemlja za kukavice...

Andrej Plenković

BEZAKONJE

Slijep, svezan između dvojice razbojnika crvenog podzemlja, pršti tanka kora poledice.

Gluha ura vrhbosanske šume po nauku azijatskog Kremlja strojnice su uperene u me...

Uskvasalo moje srce malo nedužno bi htjelo obraniti ko obalu nepjenjeno žalo.

Zbogom, Boko, sa zadnje postaje vitez nije, nije teško biti kad ti ništa drugo ne ostaje.

Vjenceslav ČIŽEK

HRVATSKA

Meni je Hrvatska
Najprije domovina,
Izgubljeno djetinjstvo,
Istočni raj
Obećana zemlja
I zabranjeni kraj.

Ja vidim njene granice
Tek u zlatnim talasima
Beskrajne srijemske oranice.
I moji su snovi
Teško ko okovi.
Pa kad me, prijatelju, pitaš,
Što ja mislim o politici,
Ja ti mogu tek reći:
Gledaj, prijatelju, na dvorištu
One nadute purane
Kako blebeću
A sve na silnom smeću!

Meni je Hrvatska
Najprije domovina,
Izgubljeno djetinjstvo,
Istočni raj
Obećana zemlja
I zabranjeni kraj.

Antun PINTEROVIĆ

KOMU TREBAJU MATIČNE STANICE?

Znanstveni je napredak otkrio vrijednost i mogućnosti uporabe matičnih stanica – stanica koje imaju sposobnost stvaranja različitih tkiva i organa, te se primjenjuju u svrhu liječenja različitih bolesti, uključujući leukemiju i druge maligne bolesti. Matične se stanice nalaze u koštanoj srži, ali i u krvi iz pupkovine koja se nalazi u krvnim žilama pupčane vrpce i posteljice. Tu je krv moguće prikupiti i pohraniti u bankama krvi neposredno nakon rođenja djeteta. Pritom je postupak prikupljanja bezopasan, bezbolan i besplatan ako se krv donira javnoj banci kako bi mogla pomoći u liječenju pacijenata diljem svijeta.

Radi se, dakle, o nečemu što spašava živote, o mogućnosti da se uz malo truda učini nešto dobro. Ako je vjerovati brojkama na internetu (do kojih nije lako doći), 2015. godine u

javnim je bankama širom svijeta bilo pohranjeno tek nešto više od 200.000 doza krvi iz pupkovine, dok je u periodu od 2007. do 2010. godine u Hrvatskoj bilo donirano oko 2.500 doza.

Očito je da su brojke premale u odnosu na godišnji broj poroda u Hrvatskoj i svijetu. Veliki dio problema leži u neznanju

ljudi, ali i u lošem zdravstvenom sustavu – u Hrvatskoj je i danas moguće iznijeti 9 mjeseci trudnoće, a da trudnica ne dobije nikakvu informaciju od zdravstvenih djelatnika o mogućnostima prikupljanja i uporabe krvi iz pupkovine. Dakle, matične se stanice uništavaju kao biološki otpad, umjesto da se pohranjuju kako bi spašavale ljudske živote. Ako je trudnica kojim slučajem i čula za mogućnosti donacije krvi javnoj banci, sustav je postavljen na originalan hrvatski način: trudnica mora sama pribaviti potrebne obrasce, ispuniti ih i donijeti ih sa sobom u rođilište. Ako to u panici i po-rođajnim mukama zaboravi, matične stanice idu u smeće. Kao i uvijek, u Hrvatskoj je teško biti uspješan, pametan i dobar, jer sustav nas potiče na suprotno... (Z. J.)

ISKRICE

- „Svaka je vlast ud Boga!“ rečeno je, a i zapisano. Pa dakle i ona koja je za narod... kazna Božja!
- Tkogod tvrdi da u Hrvatskoj postoji opasnost od fašizma, osim što je zlonamjeran, podcjenjuje i pamet hrvatskog naroda. Hrvati nisu ni glup, a ni... lud narod (kao neki!). Zna taj narod jako dobro da za naše nedaće nisu krivi neki „drugi i drugačiji“, nego neki drugi i drugačiji... Hrvati!
- Sloboda je, kažu tegobna, a nesloboda lagodna. Ja ipak više volim tegobnu i nelagodnu slobodu.
- Narod je uvijek u pravu i kad jednima viče: „Bando crvena!“ i kad drugima viče: „Bando lopovska!“.
- Što je zajedničko džeparima i političarima? I jedni i drugi tvrde da su sve što posjeduju stekli sa svojih deset prstiju.
- Što je to „antifašist“? To je zadrto čeljade, koje misli da je svaki Ante... fašist!
- Ljute me oni koji po Hrvatskoj pljuju, ali ne kad nisu u pravu, nego kada... jesu!
- Koja životinja simbolizira naše korumpirane političare? Slon! I on je... debelokožac!

Vlado JURCAN

POUKE KOJE JEDNAKO VRIJEDE I DANAS: IVO KORSKY O ODNOSU KRŠĆANSKE DEMOKRACIJE I NACIONALIZMA (1956.)

Uvodna napomena

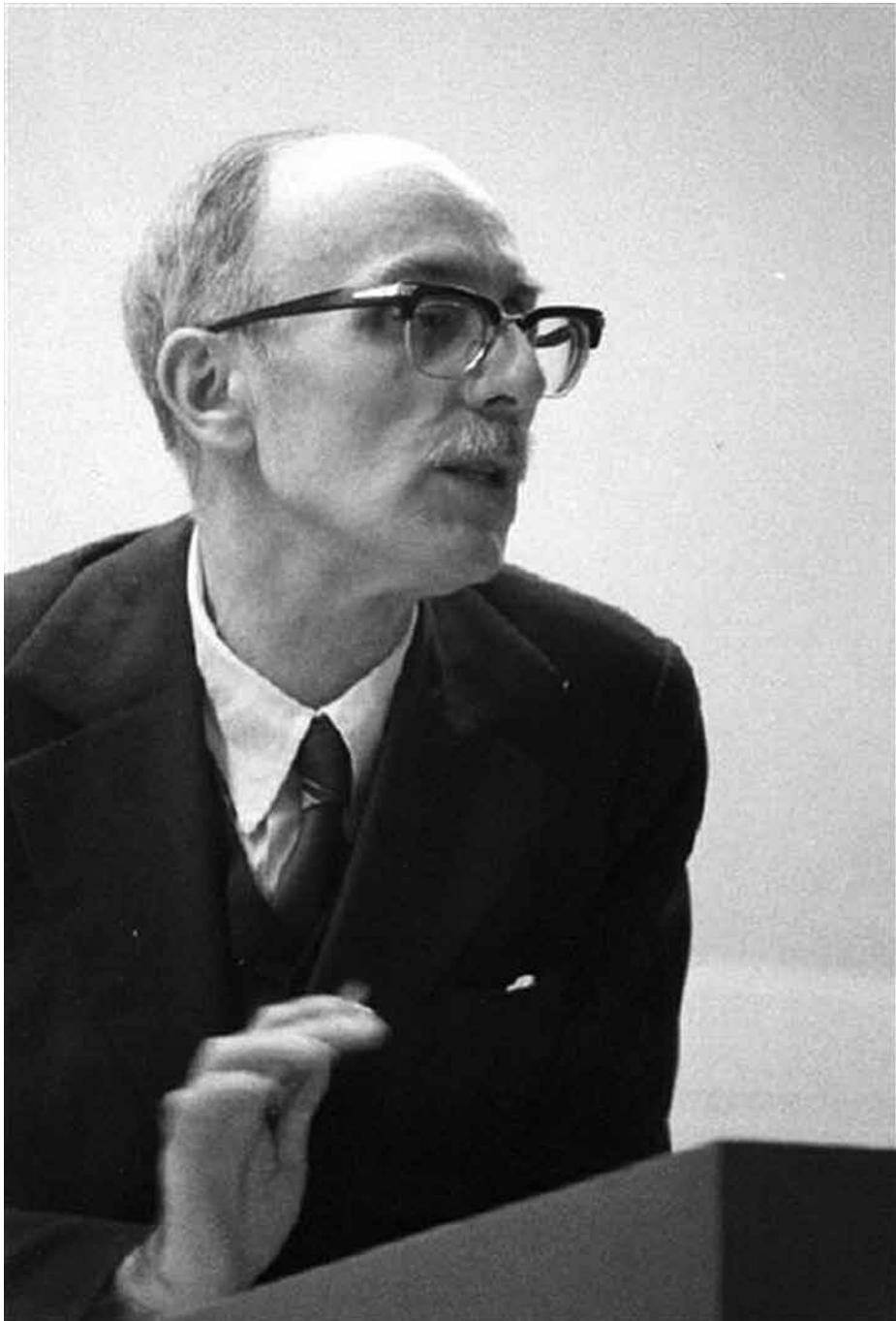
Ivan Oršanić (Županja, 2. srpnja 1904. – Buenos Aires, 7. prosinca 1968), srednjoškolski nastavnik, novinar, publicist i političar, bio je jedan od najistaknutijih pripadnika međuratnoga Hrvatskoga katoličkoga pokreta, profesor na zagrebačkoj Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji i ključna osoba skupine koja se okupljala oko *Hrvatske smotre*, časopisa koji je 1933. pokrenuo Kerubin Šegvić i koji je, nakon što su ga preuzeli Oršanić, Avelin Ćepulić i njihovi drugovi, postao ponajvažnijom hrvatskom nacionalističkom tribinom u idućim godinama. Oršanićeva je supruga Ivana Berger bila židovskog podrijetla, a on je od sredine 1930-ih godina nastupao kao oštri kritičar Mačekove sporazumaške politike te je – kao i niz drugih istaknutih križara poput Felixa Niedzielskoga, Dušana Žanka i dr. – pristupio ustaškome pokretu, položivši prisegu već 1937. godine.

Uhićen je i zatvoren u više navrata, a i proglašenje Nezavisne Države Hrvatske dočekao je u koncentracijskom logoru u Krušcici kod Viteza. Već u prvim daniма nove države imenovan je poglavnim pobočnikom i šefom promičbe te članom Glavnoga ustaškog stana. Bio je zastupnikom u Hrvatskome državnom saboru 1942. te upravnim zapovjednikom Ustaške mladeži i državni tajnik u Ministarstvu udružbe odnosno državni savezničar. Na povlačenju 1945. izgubio je sina Ivicu koji se je povlačio sa svojom postrojbom.

Nakon kraćeg boravka u Austriji, Oršanić je jedno vrijeme boravio u izbjegličkom logoru u Fermu (Italija), gdje je potaknuo pripremu knjige *Martyrium Croatie*, kako bi se inozemnu javnost i crkvene krugove upozorilo na okupaciju Hrvatske i stradanje Hrvata pod jugoslavenskim komunistima. U Fermu je pokrenuo i povremenik *Starčevićanac*, a 1948. odlazi u Argentinu, gdje će 1951. s bratom Antonom i skupinom istomišljenika utemeljiti Hrvatsku republikansku stranku, kojoj je do smrti bio predsjednikom. Bio je jedan od ključnih čimbenika pri nastanku prvoga Hrvatskoga narodnog vijeća (1962.), u kojem je izabran pročelnikom za promičbu.

Usporedno s osnivanjem stranke – prema nekima: jedine hrvatske emigrantske političke stranke u strogom značenju te riječi – Oršanić je pokrenuo i časopis pod nazivom *Republika Hrvatska*, koji je kao jedna od najozbiljnijih političkih revija koju su Hrvati ikad imali, u Buenos Airesu izlazio neprekidno do osamostaljenja

Hrvatske, kad je uredništvo premješteno u domovinu, gdje je časopis izlazio još skoro dva desetljeća. U prvim brojevima i godištima časopisa, Oršanić i njegovi suradnici objavili su niz ideološko-političkih članaka u kojima su se pozabavili ulogom emigracije, potrebom stranačkog organiziranja nasuprot maglovitu kvije-

Ivo Korsky u zrelim godinama

tističkom zazivanju „jedinstva prije svega“, ali i različitim ideološko-političkim i društvenim koncepcijama koje su utjecale na borbu hrvatskog naroda za slobodu i državnu neovisnost.

Jedan od najbližih Oršanićevih suradnika, dr. Ivo Korsky, rođen 22. veljače 1918. u Osijeku u obitelji pokatoličenih Židova, već sredinom 1930-ih stupio je u hrvatski javni život kao katolički aktivist, pripadnik Marijine kongregacije akademiciara, član Sveučilišnog odbora Matice hrvatske i pripadnik niza hrvatskih nacionalističkih organizacija, pa i onih ilegalnih, koje su djelovale kao odvjetci ustaškoga pokreta kojemu je Korsky pristupio već krajem 1935. godine. Poput Oršanića, surađivao je u katoličkim i nacionalističkim publikacijama, a tijekom rata bio je pripadnik Ustaške vojnica i sudac vojnoga suda te je rat završio u činu ustaškog satnika. Povukao se je iz Hrvatske u svibnju 1945., a 1947. je došao u Argentinu, u čijem je glavnome gradu i umro 12. prosinca 2004. godine.

Općenito uvažavan kao intelektualac i smatrani jednim od najboljih hrvatskih političkih pisaca uopće, Korsky je naslijedio Oršanića na čelu stranke i na mjestu urednika stranačkoga časopisa, a ovom prilikom – smatrajući tu raspravu osobito aktualnom zbog toga što se i danas iz dijela kršćanskih odnosno katoličkih krugova nacionalizam ovlaš ocjenjuje negativno, pa čak naziva i protukršćanskim ideologijom (a Oca Domovine Antu Starčevića naziva se malne Antikristom) – objavljujemo bez ikakvih izmjena, osim par pravopisnih intervencija, dio njegova članka „Suverena fraza (II.)“, koji je objavljen u *Republiki Hrvatskoj*, god. VI., br. 21-22, Buenos Aires, kolovoz 1956. godine. Onima, pak, koji ipak ne vjeruju onoj da se mozak od čitanja suši, i da je od tuđega i tuđinskoga mišljenja bolje jedino ono kojega uopće nema, preporučujemo da posegnu za tim časopisom te člancima i knjigama koje su objavili njegovi urednici. (T. J.)

Ivo Korsky: „Suverena fraza (II.): Nacionalistička zabluda“

Jedna od najmodernijih fraza u hrvatskom političkom rječniku jest, da je nacionalizam teška moralna i politička zabluda, bolest zaostalih naroda i ostatak prošlosti, koju treba prebroditi i uzdići se u više sfere sveopćeg čovječanstva. Kako

Prvi broj časopisa Republika Hrvatska (1951.)

je taj stav uglavnom nastao u nekomunističkim krugovima, to se brižno izbjegava riječ internacionalizam, iako se u biti poklapa s najortodoksnijim lenjinističkim temezama.

Taj stav osude prema nacionalizmu prihvajaču dvije struje: gradjanska ljevica (kod nas brojčano vrlo slaba), nadahnuta idejama pozitivističkog epigonstva, i neki katolički krugovi, koji bi željeli da ih se smatra naprednjim, nekom vrsti katoličke ljevice, pa se zato nazivaju kršćanskim demokratima odnosno kršćanskim socijalistima.

Ne ulazeći u sve aspekte tih ideologija, već ograničivši se samo na njihovu kritiku nacionalizma, opažamo u njihovim stavovima veliku srodnost. Ta se srodnost očituje i u suprotstavljanju patriotizma (dobr pol) naprama nacionalizmu (zao pol) i čovječanstva kao cjeline (budućnost) napram narodu kao posebnosti (ostatak prošlosti).

Nemoguće je doći do takvih sličnosti bez sličnog ideološkog temelja, te se postavlja kao prvo pitanje, koji je taj idejni temelj na kojem su obje struje izgradile iste poglede na pitanje naroda i nacionalizma.

Po pozitivističkoj nauci, čovječanstvo je u stalnom napredku i stoji na pragu savršenstva. Upoznavanje prirodnih zakona – mislili su pozitivisti prije nego što ih je slom njihovih aksioma bacio u utopiste – dovest će do općeg mira, reda i bratstva,

te će se oblici društvenog života temeljiti na znanstvenim principima, a ne više na metafiziči. Oblici koji su nastali u doba nesavršenije spoznaje, nestat će i ustupit će svoje mjesto sveopćem ljudskom društvu. Povijest će tada stati, jer više ne će biti borbe, već suradnja svih ljudi u radu za opće dobro pod vodstvom novih svećenika Comteove sociokracije. Svijet će doći do savršenstva, koje će se ostvariti tek kad svi ljudi prihvate pozitivistička načela. Čim pak ta načela postanu zajedničkim temeljem cijelog čovječanstva, ne će biti razloga, da se održe dosadašnje, neznanstvene diobe, već će tehnički kriteriji, zemljopisni, proizvodni i gospodarski, odlučivati o podjeli ljudskog društva na niže skupine. Prema tome niže skupine ljudskog društva bit će samo tehnički organi cijelog čovječanstva organiziranog u Pangeji.

Temeljna ideja gradjanske, pozitivističke struje leži u vjeri u mogućnost postignuća savršenstva na zemlji upoznavanjem i primjenom prirodnih zakona, jedinih kojima se priznaje znanstvena vrijednost. Jedinstvo ljudskog društva logična je posljedica jedinstvenog materijalnog temelja i univerzalnosti prirodnih zakona, kao i vjere u mogućnost savršene spoznaje svijeta. Materijalistički monizam daje metafizički temelj pozitivističkom naziranju na svijet i opravdava njegov negativan sud o svim društvenim oblicima, koji su nastali na drugim, „neznanstvenim“ temeljima. Prema tome i narod kao metafizički a ne čisto biološki, jezični ili gospodarsko-proizvodni skup, ne može biti prihvácen sa stajališta pozitivizma, iako su u praksi mnogi ugledni pozitivisti, a pogotovo francuski, bili u svojim političkim stavovima ultranacionalisti, samo što su taj svoj nacionalizam prozvali patriotizmom. Manjim se narodima nije priznавalo pravo ni na patriotizam, no to već nije teorija već praksa, a mi znamo uzrečicu, „ne radi što ja činim, već što govorim“.

Posve su drugačiji idejni temelji kršćansko-demokratskih skupina.

Kršćanstvo zabacuje monizam bilo koje vrsti, te se temelji na dualizmu: materija – duh. U napetosti između ta dva pola (koji su kod nekih starijih kršćanskih filozofa dobili i valorativno obilježe, kao sukob zla i dobra, iako se to ne mora prihvati budući da nije dogma), svijet teži prema savršenstvu, koji je idealni, ali nedostizivi cilj na zemlji. Povijest je prema tome stalna borba, ali ne poznaje konačnih pobjeda.

Nasuprot pozitivističkom (znanstveno-materijalističkom) bezgraničnom optimizmu, vjeri u mogućnost napredka do savršenstva, kršćanski je stav realističan, jer spoznaje ograničenost ljudskih sposobnosti i unutarnju napetost čovjeka, dvojstvo materija-duh, koje se može uskladiti, ali nikada izbrisati, osim uništenjem jednog elementa. Ali to uništenje znači i uništenje čovjeka, dakle jedinog substrata ljudskog društva, te prema tome nije rješenje. Kršćanski realizam ne dopušta vjeru u stalni napredak, ne dopušta stvaranje utopija, pa se prema tome može prilagoditi i novim situacijama, budući da ih smatra fazama u borbi materije i duha na dugom, beskrajnom putu prema savršenstvu.

I kršćanstvo je pokušalo stvoriti univerzalno ljudsko društvo na jedinstvenom ideološkom temelju i stvarno je srednjovjekovna „christianitas“, europsko kršćansko društvo osnovano na opće priznatim idejnim zasadama, jedan od najuspjelijih pokušaja čovječanstva da stvori svesvjet-sko društvo. No i to je društvo nosilo u sebi klicu svoje propasti, jer je nesvesno nijekalo svoj vlastiti idejni temelj. Proglasivši materiju izvorom svega zla, a duh svega dobra, i svojim pokušajem da uništi autonomiju svjetovnog političkog društva podpunim podvrgavanjem duhovnoj vlasti (teorija o suncu i mjesecu, te nesretno formulirana bula Bonifacija VIII. „Clerici laicos“), kršćanska je filozofija u srednjem vijeku hipertrofijom duha rušila sklad dvojstva i nehotice težila prema monizmu, dakle odvratila se od realizma i nužno u sebi začela protivnu reakciju.

Pojavom te reakcije, koja se u kulturi zove renesansa, u teologiji reformacija, a u filozofiji racionalizam, razbijeno je jedinstvo srednjevjekovnog kršćanskog društva i kršćanska se filozofija vratila na put realizma, spoznaje da ljudsko društvo ne može biti savršeno.

Kršćanskim demokratima prema tome nedostaje idejni temelj za vjeru u Pangeju, u savršeno jedinstveno, statičko društvo na ovom svijetu, pa kako je onda moguće, da u konkretnoj politici propagiraju iste ideje kao i politički predstavnici pozitivizma i materijalističkog monizma, te se služe istim političkim rječnikom.

Razlog leži u povijesnoj pojavi kršćanske demokracije. Taj je pokret nastao kao realističko prilagodjivanje kršćana novim

društvenim i političkim prilikama, koje su nastale uslijed francuske revolucije. Tako je prilagodjivanje podpuno u skladu s kršćanskim realizmom. Novi oblici društva XIX. vijeka počivali su na racionalističkoj ideologiji, čiji je metafizički temelj u mehaničkom materijalizmu, a filosofska formulacija u pozitivizmu. Pozitivizam je idejna nota novog društva, i ako je veći dio društvenih oblika povijesne, dakle tradicionalne prirode. Pozitivističke su ideje tada pomodne ideje, uživaju glas znanstvenog opravdanja, te se na njima temelje novi, karakteristični oblici XIX. vijeka. I davno nakon sloma pozitivizma i materijalističkog monizma u teoriji, znanstveni popularizatori i epigoni pozitivizma daju prihvatljive formulacije za upotrebu masa u dnevnom političkom životu. Očituje se stara istina, da ideje ne djeluju istovremeno u svim slojevima ljudskog društva. Kad jedna ideja u obliku formule stigne do srednjeg stupnja inteligencije, već je u

mrtav i sada kao avet, kao pusti oblik bez sadržaja, služi za različne političke igre.

Tu su praznu ideju, koja je prihvataljiva širokim slojevima baš zbog svoje praznine, a poluinteligenciji zbog svog pseudo-znanstvenog oblika, neki dobromanjerni kršćani prihvatali, pokrstili je i poslali u svijet kao svoju. Dakle u biti je to lagodno plivanje niz struju, prihvaćanje jedne opće fraze i ulaganje u masu, da masa vodi.

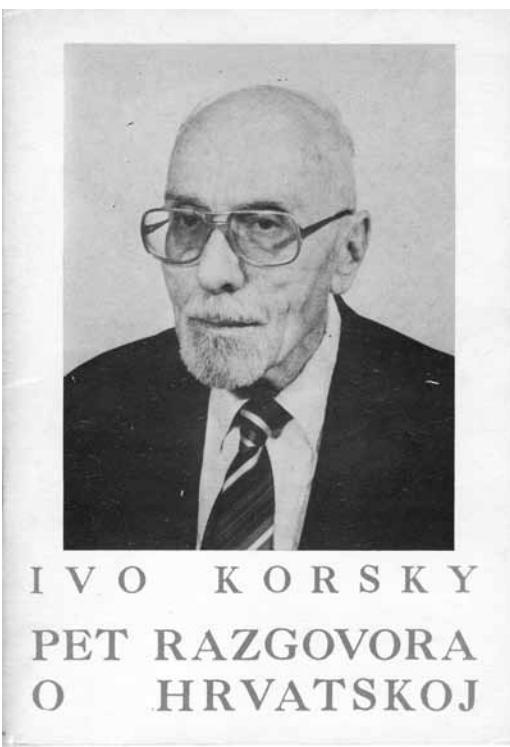
Stvarno je takav stav nekršćanski, jer su kršćani pozvani da budu „sol zemlje“, nosioci novih ideja, da zaustavljaju struju, ako ide pravcem koji nije u skladu s kršćanstvom. Uči na nekršćanski brod i na svoj kutić pribiti svetu sličicu, pa si onda utvarati da je brod kršćanski, više je slično farizejštini nego kršćanstvu. Brod Pangeje, u koji mnogi kršćanski demokrati sjedaju da budu dobro primljeni po nekršćanskoj masi i njenim materijalističkim prvacima vodi u diktaturu materije, u kruti prirodno-znanstveni monizam, koji

ne svršava u Comteovoj sociokraciji, ni u Marxovu utopičnom, ekonomsko be-sklašnu društву, već u stvarnoj diktaturi tehničke proizvodnje kao vrhovnog cilja, dakle ili u Staljinovu logičnom državnom kapitalizmu i imperijalizmu, ili u tehnokratskom superkapitalizmu velikih medjunarodnih trustova.

Kritika nacionalizma, opravdana sa stajališta pozitivizma, opravdana i s marksističkog gledišta, na kršćanskom se temelju teško može opravdati.

No nisu svi kršćansko demokratski kritičari nacionalizma zašli u takve dubine, niti su svi, nesvesno, toliko primili pozitivistički ideološki temelj. Većina se zadovoljila preuzimanjem političke frazeologije gradjanske ljevice i umjerenih marksističkih struja, te je tom oportunističko-pomodnom stavu objesila križ oko vrata.

Kršćansko demokratsko napadaj na nacionalizam temelji se uglavnom na svjesnom poistovjećivanju nacionalizma s hitlerizmom, fašizmom i drugim diktatorskim i totalitarističkim režimima. No svi ti pokreti, iako se u jednu ruku mogu smatrati nacionalističkim, ne obuhvaćaju nacionalizam kao ideju, niti su im sve njihove zasade posljedica nacionalističkog stava. Jake marksističke, gradjansko-imperijalističke, pa i pozitivističke natruhe u tim konkretnim, političkim oblicima nacionalizma, jednako su skrivile njihove izgrede i prouzročile za-

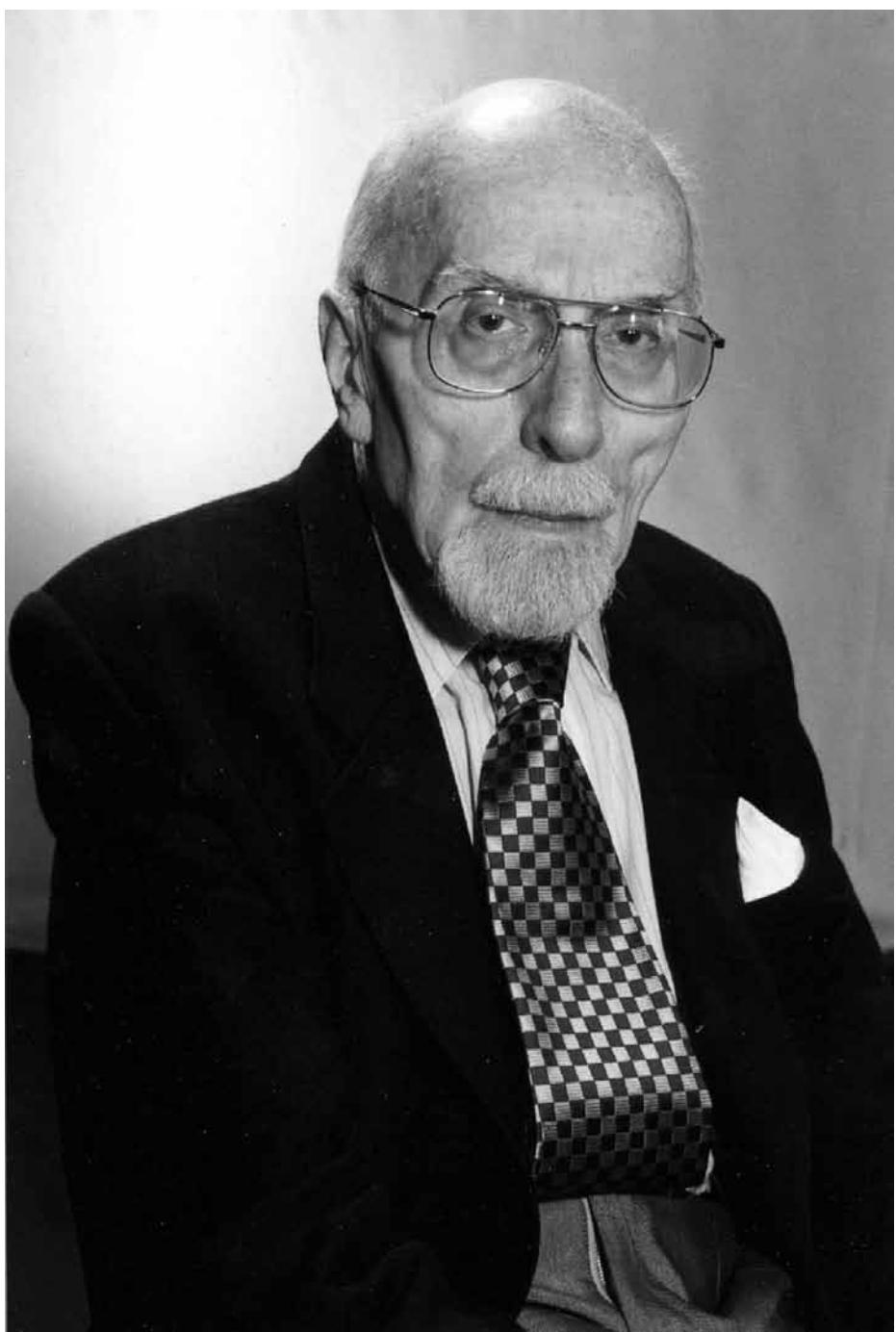

IVO KORSKY PET RAZGOVORA O HRVATSKOJ

Jedna od knjiga dr. Ive Korskoga

teoriji u stadiju zrelosti. A kada u obliku dobro prožvakane i pojednostavljene fraze bude sposobna za političku upotrebu u izbornoj borbi, često je već u teoriji za-starjela ili pokopana.

Tako je i pozitivistička ideja o Paneuropi ili Pangeji, o savršenom svesvjetskom ljudskom društvu, stigla na političku pozornicu, kad je pozitivizam u teoriji bio

Korsky u posljednjim godinama života

stranjivanja kao i divinizacija države, koja je opasnost svih nacionalističkih pokreta.

Protivnici nacionalizma poistovjetili su nacionalizam s tim ekstremnim pokretima, danas politički diskreditiranim, dok su nacionalističke pokrete drugih naroda, koji danas još uživaju dobar prijem u pučkom tisku, jednostavno prozvali patriotizmom. I suprotstavivši taj „dobri“ patriotizam „zlom“ nacionalizmu, dobili su zgodno oružje, da mogu svaki pokušaj jednog naroda da se afirmira kao cjelina bilo osuditi bilo odobriti. Ako se Englezi bore za Suez, to je patriotizam, ako pak Egipćani teže istom cilju, to je naciona-

lizam. Izraelska je borba za samostalnost patriotske naravi, dok je hrvatska borba za isto takvu samostalnost nacionalistički šovinizam. Ako se madžarski nacionalisti oružjem u ruci bore 1956. protiv komunizma, onda su patrioti, a hrvatski nacionalisti, koji su to isto radili prije petnaest godina, žigošu se kao nacifašisti.

Kriterij nije dakle sadržajne naravi, već je odraz konkretnе političke želje i ambicije pojedinih skupina, koje svoje ciljeve prikrivaju opće prihvatljivim, „znanstvenim“ frazama, čisto valorativnog značaja. Naivni ili pak oportunistički krugovi prihvaćaju takve fraze i kao pomoćna vojska

korisnih budala besplatno služe tudjim interesima.

Potrebitno je dakle raščistiti pitanje nacionalizma, bar u nekoliko riječi, kako bi se vidjelo, da li je ta osuda nacionalizma opravdana.

Kod svakog filozofskog sustava potrebno je pronaći središnju ideju ili kao što je Bergson naziva, intuiciju, na kojoj se temelji cijeli sustav. Na političkom polju predstavlja tu intuiciju temeljni stav, budući da se politička akcija temelji na stavovima isto kao što se filozofska kontemplacija temelji na idejama. Prema tome potrebno je za razumijevanje političkih pokreta i promjena ustanoviti prvi, temeljni stav, polaznu točku, koja u sebi sadržava i cilj i svrhu cijelog političkog sustava i djelovanja.

Zato je nedopustivo osudjivati nacionalizam na osnovu zastarjelih tudjih fraza i igrati se nazivima, već je potrebno objektivno i kritički odkriti njegov temeljni stav. Pokušaj nekih kršćansko-demokratskih struha, da prihvaćanjem liberalnomasonskih i pozitivističko-materijalističkih teza XIX. vijeka, koje zaodijevaju u novo ruho, i citiranjem neuspjelih ili degeneriranih oblika nacionalizma, osude sam nacionalizam kao pojavu, ne može se smatrati ozbiljnim političkim radom, već samo fraziranjem.

Prva faza nacionalizma nastala je uslijed francuske revolucije i romantizma, te se sastoji u budjenju nacionalne svijesti europskih naroda i želji, da se društvo slobodnih gradjana izgradi u okvirima nacionalnih država, t.j. političkih vlasti, koje bi izvirale i obuhvatale onu povjesno formiranu skupinu srodnih ljudi, koju nazivamo narodom.

No moderni, radikalni nacionalizam nastao je tek kao reakcija na stanje koncem XIX. i početkom XX. stoljeća. Slom pozitivizma kao filozofije, kriza materijalizma kao metafizičke ideje o svijetu, te kriza liberalno-kapitalističkog političkog i gospodarskog sustava stavili su u pokret sve duhove.

U toj općoj krizi marksistički internacionalizam slavi 1917. godine svoju prvu trajnu pobjedu i uslijed toga kriza se poštjava.

S druge strane versaljskim ugovorom nisu ispunjene želje svijeta, da se pravednim mirom riješe sva pitanja medju narodima, već se izvršilo samo prenošenje nacionalnih imperializama od pobijedjenih na pobednike i njihove izabrane satelite.

Ta nepravda, ujedinjena s općom križom liberalno-kapitalističkog društva i prodom marksizma na područje praktične politike, izaziva reakciju. Reakcija, odpor mnogih naroda, na početku samo iz tabora pobijedjenih odnosno prevarenih naroda, a kasnije i iz tabora pobjednika, izražava se u oštroj kritici bilo unutarnjih bilo vanjskih nepravda i u odbijanju zasada liberalnog kapitalizma i marksizma. Te se zasade mogu svesti na zajednički metafizički temelj obih struja – materijalizam, na njihovu identičnu dogmu – vjeru u stalni tehnički napredak čovječanstva, te na istovjetni cilj – organizaciju svjetskog jedinstvenog društva u obliku silne racionalne tvornice za što savršeniju proizvodnju materijalnih dobara i ureda za njihovu raspodjelu.

Proti toj supremaciji materijalizma diže se reakcija, koja traži rješenja u priznanju duhovnih momenata, u čuvanju tradicionalnih vrednota, u poštivanju prošlosti, u različnosti kao realnosti nasuprot utopističkom jedinstvu i jednoobraznosti. Kao oznaka svih tih pokreta opaža se poštivanje naroda ne kao biološke, gospodarske ili zemljopisne jedinice, već kao povijesno-ideološke zajednice, onog po obujmu još za individua shvatljivog kolektiva, koji je dovoljno velik da skući težnju prema anarhičnom individualizmu, a dovoljno malen i prožet srodnim idejama, da ne uništi svoj individualni substrat.

Ta obrana naroda kao zajednice duhovnog značaja prozvana je nacionalizmom.

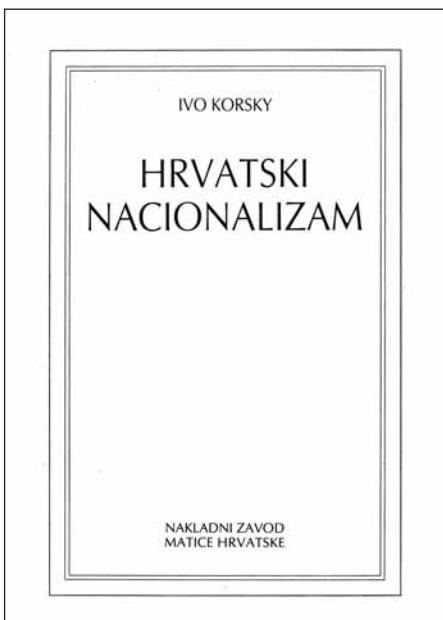
Nacionalizam je samoobrana narodne zajednice od unutarnjih i vanjskih neprijatelja, koji žele tu zajednicu, rezultat slijeda pokoljenja, razbiti ili oslabiti.

Prema tome nacionalizam nije nikakva ideologija, već samo stav, reakcija ili samoobraza, na konkretne napadaje na narodnu cjelinu. Uslijed toga *nacionalizam različnih naroda nije jednak u ideološkom smislu*, jer nisu isti razlozi, koji su dovele do stava samobrane. Pa ni u jednom te istom narodu nije nacionalizam uvijek jednak niti jednako jak. U časovima općeg zadovoljstva može skoro i zamrti, dok se u časovima velike opasnosti razvija do paroksizma. Ako se pak u časovima opasnosti za narodni kolektiv ne pojavi nacionalizam, znak je starosti i blize propasti tog kolektiva.

Ipak je činjenica, da su svi nacionalistički pokreti između prvog i drugog svjetskog rata pokazivali mnogo sličnosti. Uzrok je toj pojavi u marksizmu, koji je

u svim narodima počeo, u većoj ili manjoj mjeri, ugrožavati opstanak narodne cjeline i rastvarati je iznutra, pa su zato i reakcije u tom pogledu bile slične. No u drugim pogledima ne pokazuju ti nacionalizmi mnogo idejnih sličnosti, što se razumije, ako se uoči središnji stav (Bergsonova središnja intuicija) nacionalizma, t.j. obrana vlastitosti svog naroda. Kako su te vlastitosti različne, to će i obrana biti različna.

U narodima jake katoličke tradicije nacionalizam će pokazivati posebno naglašeno tradicionalno-vjersko obilježje. U romantično-rasističkoj sredini dolazi do kulta krvi, a u racionalističko-historijskoj do kulta države i njenih ustanova.

Knjigu Hrvatski nacionalizam objavio je Nakladni zavod Matice hrvatske

Prema tome ne može se osuditi nacionalizam kao takav, nego samo zablude pojedinog nacionalističkog pokreta. Kao što je pojedincu opravdano braniti se od napada, ali ne smije prekoračiti nužnu obranu, ako ne želi biti osudjen kao napadač, tako se i narod smije braniti od unutarnjih i vanjskih napadaja, ali ne smije prekoračiti stupanj pravedne obrane i pretvoriti se u napadača bilo protiv vanjskih bilo protiv nutarnjih čimbenika. Dakle nacionalizam sam po sebi predstavlja vrijedan i opravdan stav obrane narodne cjeline, dok imperijalizam i totalitarizam predstavljaju ekscese.

No ni imperijalizam ni totalitarizam nisu svojstveni nacionalizmu, već se svaka ideologija i svaki politički stav može

pretvoriti i u imperijalizam i u totalitarizam.

Imperijalizam zapadnih liberalnih demokracija u XIX. vijeku, sovjetsko-ruski imperijalizam poslije 1945. i hitlerovski njemački imperijalizam jednaki su u biti, te se samo razlikuju u stupnju nepravednosti.

Totalitarizam pak znači uništenje ljudske slobode bez obzira da li se propagira u ime produkcije, klase, nacije ili religije.

Napadanje nacionalizma i njegovo poistovjećivanje s ekscesima hitlerizma predstavljaju taktički potez komunizma, koji je iskoristio svoj slučajni savez sa zapadnim silama, da pomoći brkanja pojmove diskreditira svaku reakciju protiv komunističke infiltracije. Kako su i medju zapadnim državama postojale još jake liberalno-kapitalističke struje, koje su isto prouzročile nacionalističku reakciju, to je napadaj na nacionalizam bio zadnji zajednički nastup obih grana materijalističkog monizma (liberalne i marksističke) prije njihova konačna obračuna u kojem moraju obje nestati. To medjusobno uništenje nije samo logičan zaključak dosadašnjeg razvitka i zahtjev zdravog razuma da se odstrane uzroci nesreće, već bi se moglo nazvati nuždom, ako bi se htjelo primijeniti dijalektičku metodu samog marksizma.

U tom i takvom društvu kršćani nemaju što tražiti i zato je njihova uloga u obliku kršćansko ljevičarskih, političkih stranaka, nesvesno pomaganje neprijatelja kršćanstva.

Što se pak tiče patriotizma, koji se ističe kao „dopušteni“ stav samobrane, to je više igra riječi. Patriotizam je samo jedno lice nacionalističkog otpora, obrana vlastite zemlje od vanjskog neprijatelja. Ako se pak patriotizam želi protegnuti i na obranu narodne cjeline od unutarnjih neprijatelja i na čuvanje tradicionalnih vrednota, počinje se pojам patriotizma poklapati s nacionalizmom, te dolazimo do smiješne i podpuno demagoške situacije, da se podpuno isti stav naziva jedanput nacionalizmom, a drugi put nacionalizmom, a da naziv odlučuje o unutarnjoj vrijednosti ili nevrijednosti stava.

Baš u tome je nedostojna demagogija kršćanske ljevice, što igrom riječi prikrije činjenično stanje i stavlja se iz čistog oportunitizma u službu protukršćanskih struja.

LICE I NALIČJE PARTIZANSKOG ANTIFAŠIZMA

Nedavno sam, slušajući radio tijekom vožnje, u jednoj od dnevnih emisija vijesti saznao, kako najprogresivnije snage grada Pule traže da se vrati naziv bivšoj ulici Moše Pijade. Nije rečeno kako se ta ulica danas zove, no to i nije važno. Odmah sam si postavio pitanje, tko bi to mogao biti i zbog čega, da 2020. godine u Hrvatskoj čezne i pati zbog toga što Pula nema ulicu tog velikana partizanskog pokreta.

Ta me je vijest navela da napišem nešto više o čovjeku kojega pamtim po komemoraciji povodom njegove smrti u Varaždinskoj gimnaziji.

Naime, iz rane mladosti pamtim dvije komemoracije: **Borisu Kidriču** u osnovnoj školi i **Moši Pijade** u gimnaziji. Valjda ih je bilo više, ali meni su ostale u sjećanju ove dvije, jer na okupu su bili svi đaci i profesori, a o pokojnicima se govorilo s toliko zahvalnosti i poštovanja, da su mnogi pomislili kako je od velikana na životu još samo drug **Tito**.

Nametnuta tema navela me je na potragu, ima li taj Moša Pijade još negdje u Hrvatskoj ulicu. Iznenađenje, u Varaždinskoj županiji, u kojoj i sam živim, postoji selo Virje Otok koje i danas ima ulicu Moše Pijade. Nalazi se u općini Cestica, na samoj granici sa susjednom Slovenijom, gdje je i granični prijelaz – na desnoj obali Drave je Virje Otok, a preko mosta na lijevoj obali je slovenski gradić Ormož. Selo ima pet ulica od kojih jedna nosi naziv Ulica Moše Pijade (ostale su: Dravska, Varaždinska, Braće Radić i Prvog maja).

Do predaje ovoga teksta nisam uspio sazнати čime je Moše Pijade zasluzio tu ulicu. Osim svoga geografskog položaja, kao granični prijelaz za Sloveniju, Virje Otok nema nekih spomena vrijednih gospodarskih niti kulturnih sadržaja, ali ima nadaleko poznatu masovnu grobnicu žrtava križnog puta pod nazivom *Pancerica*.

Kako ne bi bilo zabune, moram objasniti značenje riječi *PANCERICA*, i to prvenstveno zbog mlađih ljudi. Siguran sam da mlađi naraštaji odmah pomisle na skijaške cipele; nama u poodmakloj dobi ta riječ

Piše:

Alfred OBRANIĆ

znači – protutenkovski rov. Doista, u Virje Otoku radi se o protutenkovskom rovu koji su izradili Nijemci, a jugoslavenskim je partizanima, kao i na mnogim drugim mjestima, poslužio kao gubilište, jedno od 700 na listi čekanja za ekshumaciju. Pored Pancerice je Društvo za obilježavanje grobišta ratnih i poratnih žrtava iz Varaždina sagradilo spomen-kapelu blaženog Alojzija Stepinca, u kojoj se svake godine u lipnju odaje počast i služi misa za žrtve koje su pobijene na tom mjestu u lipnju 1945. godine.

Josip Anderlić rodom iz Virja Križovljanskoga ispričao mi je što se to zabilo u lipnju 1945.

Cestom Maribor-Varaždin tih su dana svakodnevno prolazile kolone zarobljenika. Neutvrđenog dana mjeseca lipnja, partizani su kolonu u kojoj je bilo 700-800 zarobljenika skrenuli s ceste 4 km na sjever, prema rijeci Dravi, do mjesta Virje Otok koje je u to doba imalo svega nekoliko kuća. Doveli su zarobljenike do protutenkovskog rova, pa su ih tu sve pobili i zatrplali. No, koliko su bili temeljiti pri ubijanju, toliko su bili površni u zatrpanju pobijenih, pa su uskoro lisiće i psi počeli razvlačiti lješine. Tek uspostavljena *narodna vlast* nije dopustila daljnju blamažu, pa su pozvali pripadnike

Josip Broz Tito i Moše Pijade

Kako već poprilično dugo živim, prije 40 godina sam imao priliku razgovarati sa stanovitim gospodinom **Josipom Anderlićem**, koji je u to vrijeme bio direktor Zelendvora, tvrtke koja je u to vrijeme raspolagala najvećim lovnim površinama, što će reći s najviše divljači, i koja se bavila organizacijom lova za domaće i strane lovce. Jasno da je vrhunac karijere druga Anderlića predstavlja lov u kojem je najuspješniji lovac bio drug Tito. Dakle,

SKOJ-a, među kojima je bio i Anderlić, da temeljito zakopaju pobijene žrtve. I bi tako učinjeno.

E sad, pitam se, ima li kakva tajna veza između masovne grobnice pobijenih u lipnju 1945. i ulice nazvane po narodnom heroju Moši Pijade. Ja bih rekao da ima, jer u stopostotno čistome hrvatskom kraju nazvati ulicu po Moši Pijade, a ne, recimo, po **A. G. Matošu**, može samo maloumnik ili um indoktriniran komunističkom agita-

cijom – prema kojoj je i Matoš ustaša – ali i prepariran od strane OZNE i KNOJ-a.

Podsjetio bih čitatelje tko je bio Moša Pijade – omiljeni *čiča Janko* – ne nabrajajući stotinu njegovih funkcija u pola stoljeća komunističkog pokreta Jugoslavije. Svojedobno je ovaj časopis, u 215. broju, spomenuo svjedočenje **Dragoljuba Jovanovića** o tome kako je Pijade na robiji treirao novoprdošle osuđenike: „...svaku novu grupu podvrgavao (je) novoj istrazi, skoro novom suđenju“, a „produžilo se u Crnoj Gori, gde je, na svoju ruku, obrazovao Revolucionarni tribunal, koji je u toj ‘besudnoj zemlji’ nemilosrdno osuđivao i bezobzirno istrebljivao ‘gubu iz torine’.“ Nakon rata je, svjedoči Jovanović, „umeo da kaže onima koji su se žalili na strogost jedne vlasti koja sve ima u rukama i koju niko nije osporavao, da ‘*lampa terora ne sme nikada da se ugasi*’...“

U broju 272 *Politički zatvorenik* je donio izvadak iz izvješća Moše Pijade o radu Ustavotvornog odbora iz početka 1946. godine, u kojem on prijeti protivnicima jugoslavenskoga komunističkog režima, najavljujući da će narodi znati „da izade na kraj i sa svima preostalim pacovima koji su izraz starog režima, koji truju našu atmosferu. **Za njih u našoj narodnoj republici ima samo jedno sredstvo – mišomor, za njih ima samo jedno sredstvo – uništenje.**“ K tome postoji i tvrdnja da je Pijade na prvom zasjedanju AVNOJ-a 1942. u Bihaću izjavio:

„Potrebno je zato stvoriti toliko mnogo beskućnika, da ovi beskućnici budu većina u državi. Stoga mi moramo da palimo. Pripućemo pa ćemo se povući. Nemci nas neće naći, ali će iz osvete da pale sela. Onda će nam seljaci, koji tamo ostanu bez krova, sami doći i mi ćemo imati narod uza se pa ćemo na taj način postati gospodari situacije. Oni koji nemaju ni kuće ni zemlje ni stoke, brzo će se i sami priključiti nama, jer ćemo im obećati veliku pljačku. Teže će biti s onima koji imaju neki posed. Njih ćemo povezati uza se predavanjima, pozorišnim predstavama i drugom propagandom. Tako ćemo postepeno proći kroz sve pokrajine. Seljak koji poseduje kuću, zemlju i stoku, radnik koji prima platu i ima hleba, za nas ništa ne vredi. Mi od njih moramo načiniti beskućnike, proletere. Samo nesrećnici postaju komunisti,

Vodstvo jugoslavenskoga komunističkog pokreta u vrijeme Drugoga svjetskog rata

zato mi moramo nesreću stvoriti, mase u očajanje baciti, mi smo smrtni neprijatelji svakog blagostanja, reda i mira.“

Potonjem se citatu ne može jamčiti autentičnost – zato ga treba koristiti oprezno i s ogracom – ali to ništa ne mijenja na općoj slici Moše Pijade i njegovih drugova u intelektualnome i vojno-političkom vodstvu partizanskog pokreta, jer svaka nepristrana raščlamba povijesnih činjenica pokazuje da su jugoslavenski partizani činili baš to što se *čiča Janku* stavljaju u usta (zvali su ga, tobože, od milja *čiča Janko*, jer da je navodno imao razumijevanja i toplu riječ za svakog čovjeka, kao da je kroz bajke i basne propovijedao o miru i ljubavi). Može se, dakle, slobodno kazati da je Pijade izlagao program dje-lovanja nekakve terorističke organizacije, što je partizanski pokret i bio, dokazujući se čitavo vrijeme rata terorističkim djelima.

Takvu razbojničku organizaciju bez ikakvih skrupula teško bi sveladala uređena država, a nekmoli tek stvorena, zaostala, nepismena, nerazvijena Nezavisna Država Hrvatska, bez infrastrukture, izgrađenog upravnog aparata, s oružanim snagama tek u nastajanju, s dva saveznika na papiru: Njemačkom čije snage su ju pomagale ako je u tom trenutku i njima to bilo u interesu, te Italijom koja je od prvog dana servisirala četnike kako bi oslabila Hrvatsku i što prije se dokopala istočne obale Jadranskog mora.

Jasno da je i uloga četnika bila itekako presudna, jer se nisu mogli pomiriti s postojanjem hrvatske države, pa su odmah nakon raspada Jugoslavije krenuli s istrebljenjem Hrvata, najprije u istočnoj Hercegovini, a poslije u ostalim dijelovima Hrvatske i Bosne. Komunisti su pričekali dva mjeseca, da bi im Staljin 22. lipnja dao znak da mogu i oni početi, pa se od tada može govoriti o sinergiji četnika i partizana – Boričevac, Krnjeuša, Grahovo, Zrin, Španovica, Udbina i stotine drugih hrvatskih sela. Njihovo međusobno nadopunjavanje trajalo je čitavo vrijeme Drugoga svjetskog rata, da bi u jesen 1944. četnici definitivno zamijenili kokarde petokrakom i u sastavu partizanskih postrojbi 1945. ulazili u Zagreb i druge hrvatske gradove kao oslobođitelji.

To je vrijeme porača, kada su „oslobodioci“ oslobođili života na tisuće nevinih ljudi, proglašavajući ih narodnim neprijateljima. Kako se kroz ovaj tekst provlači tema o nazivu ulica, moram spomenuti kapetana **Vladu Ranogajca**, predsjednika Vojnog suda Komande grada Zagreba, koji je u ljetnim mjesecima 1945. poslao u smrt stotine „narodnih neprijatelja“, potpisujući smrtnе presude kao da se radi o rješenjima za komunalnu naknadu. Čak i gore, jer na rješenje o komunalnoj naknadi imate pravo na žalbu, dok žrtve njegovih presuda nisu imali pravo na obranu, a presude su u pravilu izvršavane istoga dana. Prema ukupnom broju smrtnih presuda, kao i po tome što je jednog dana potpisao

58 smrtnih presuda, kapetan Ranogajec zaslužuje uvrštenje u knjigu zločinaca i u Guinnesovu knjigu rekorda.

Jasno, da je Savez antifašističkih borača najpozvaniji da ga kandidira, ipak je to njihove gore list. Ne bih se bavio kapetanom Ranogajcem, da njegovo ime ne nosi jedna ulica u Zagrebu. Dakle, ne po **Josipu Salopeku ili Jerolimu Malinaru**, jednima od stotina nevino ubijenih, već po zločincu koji ih je svojim potpisom poslao u smrt.

Još bih koju riječ o govoru Moše Pijade na zasjedanju AVNOJ-a u Bihaću. On govoriti prvacima partizanskog pokreta i možete primijetiti da samo jednom riječi spominje pucanje iz zasjede po Nijemcima, ali tako da se ne zna tko je pucao, pa da Nijemci kazne lokalno stanovništvo. Dakle, nije ih briga što će mnogi mirni građani platiti glavom i ostati bez kuće. Ne radi se o instrukcijama i programu kako svladati okupatora, nego kako razvlastiti, gospodarski uništiti vlastite građane, da bi im jedini spas iz očaja bio priključiti se partizanima.

Najkraća definicija terorizma jest primjena oružanog i drugog nasilja, najčešće protiv nedužnih osoba, radi ostvarenja političkog cilja. Moša Pijade svojim je govorom posvjedočio terorizam riječju, a partizani djelom. Svaka vlast koja je osvojena nasiljem, nasiljem se i brani. Onaj tko je spremjan upotrijebiti sve da se dočepa vlasti, još više će toga upotrijebiti da tu vlast sačuva i održi. Ali kako se cijelo vrijeme svoje vlasti osjeća nesigurnim, masovno ubija sve svoje sadašnje, kao i eventualne buduće političke protivnike, tobože kao neprijatelje naroda i države. A oni koji i danas pravdaju komunističke zločine i sami su zločinci, jer zločinac je onaj koji počini zločinačko djelo, ali jednak tako i onaj koji to pravda i podržava. U današnjem vrijeme to su oni koji ne dopuštaju brisanje imena Josipa Broza Tita i kapetana Ranogajca iz naziva ulica, kao i oni koji priželjkuju ulicu Moše Pijade.

PUBLIKACIJE KOJE SE MOGU NABAVITI U HRVATSKOM DRUŠTVU POLITIČKIH ZATVORENIKA (Zagreb, Masarykova 22/IV, srijedom od 9 do 13 sati)

POLITIČKI ZATVORENIK 2009.-2013. - brojevi 202-255 na CD-u s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	25 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2006.-2008. - svi brojevi časopisa (166-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	25 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-2008. - svi brojevi časopisa (1-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 4 CD-a	200 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2003.-2005. - svi brojevi časopisa (brojevi 130-165) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja (staro izdanje) - 1 CD	30 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-1997. i 1998.-2002. - svi brojevi časopisa (brojevi 1-129) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 2 CD-a	60 kn
Ivo BJELOKOSIĆ: Svečenik matični broj St. Grad. 2019, HDPZ Podružnica Dubrovnik, 2002.	80 kn
Kaja PEREKOVIĆ: Naše robijanje, RINAZ Rijeka, HDPZ Zagreb, 2004.	150 kn
Skupina autora: Hrvatske žene u okovima i pjesmi, Riječki nakladni zavod Rijeka, 1997.	80 kn
Bruno ZORIĆ: Svetlo i sjene (pjesme), HDPZ Podružnica Zadar, 2000.	40 kn
Slavko MILETIĆ: Za dostojanstvo i slobodu, HDPZ Mostar, 2006.	80 kn
Zatajena grobišta i prešućene žrtve Drugog svjetskog rata i porača u Karlovačkoj županiji, Izd. HDPZ - Podružnica Karlovac, 2007., tvrdi uvez, 450 str.	140 kn
Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraču, Izd. HDPZ - Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, 2007., tvrdi uvez	150 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: Dr. Niko Koprivica gradonačelnik Dubrovnika, žrtva i mučenik sa Dakse, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, 2009., 72 str.	50 kn
Mijo JURIĆ: Osamnaesto proljeće (Uspomene na godine tamnovanja), HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2009., tvrdi uvez, 312 str.	100 kn
Prilozi za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini, prir. Ivo Tubanović, Igor Švraka, Pero Šola, Dragutin Hajnić, Zorica Balog, Maja Majbaum i Sanja Rogoz-Šola, izd. Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora Ogranak Đakovo i HDPZ Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 528 stranica	150 kn
Žrtve Drugoga svjetskog rata, porača i Domovinskog rata na području župa Dobretići, Jajce, Koričani, Ključ, Liskovica, Podmilaje i Varcar Vakuf – Mrkonjić Grad, prir. Ivo Tubanović, Stipo Pilić, Ivo Aščić, Mirko Blažević, Mara Crnoja, Zdravko Žunić i Branko Bungić, izd. 2B multimediaPrint, Nova Bila, 456 stranica, tvrdi uvez	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Stara Gradiška: mučilište i gubilište hrvatskih političkih zatvorenika, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, broširano, 302 str.	100 kn
Božidar Božo KOVAČEVIĆ: Križni put dugačak pet godina 1945.–1950. (Svjedočenje o vremenu), HDPZ - Podružnica Karlovac, broširano, 103 str.	40 kn
Slavko RADIČEVIĆ: Tri zla dvadesetog stoljeća na tlu Hrvatske, Vlastita naklada – sunakladnici; HDPZ i HDPZ Podružnica Rijeka 2010., tvrdi uvez, 351 str.	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika, drugo, dop. i prš. izdanje, HDPZ, Dubrovnik, 2010., broširano, 304 str.	100 kn
Mato LUKAČEVIĆ: „Trnavu i okolicu u prošlosti i sadašnjosti“, Matica Hrvatska - Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 408 str.	100 kn
Damir BOROVČAK: „GOVDANSKO, Hrvatsko velejunaštvo bez svjetskog uzora“, Zagreb 2012.	120 kn
DVD Huda Jama - Rudnik Barbara - komunistički zločin 1945.	20 kn
Mara ČOVIĆ: Sjećanje – Svjedočenje. Rijeka, Riječki nakladni zavod, 1996, 111 str.	40 kn
Branimir DONAT: Društvo žrtvovanih hrvatskih pjesnika, Zagreb, Dora Krupićeva, 358 str.	100 kn
Andrija Radoslav GLAVAŠ: Hrvatska književnost i duhovnost, Zagreb, Dora Krupićeva, 1999., 442 str., tvrdi uvez	100 kn
Jeronim KORNER: Pjesme duhovnika, Zagreb, Dora Krupićeva, 1998., 328 str., tvrdi uvez	80 kn
Tomislav DRŽIĆ: Hladne je u peklu, vlastita naklada, Zagreb, 2009.	20 kn
Monografija MACELJ 1945. , po promotivnoj cijeni	200 kn

NAŠ NUTARNJI SVIJET (46.)

MOJE NAJBOLJE JA

Učovjeku je da trajno želi napredovati i svoje *ja* oblikovati na najbolji mogući način. Odgoj, školovanje i životno iskustvo upućuju nas da vlastitim trudom možemo utjecati na izvrsnost svoga bića, pa tako i na ljepotu svog života. Ali spremnost na ulaganje u nas je ugrađena već i rođenjem. Čovjek je istodobno i zemaljsko i nebesko biće, i smrtn je i besmrtan, u njemu je već po hrana mogućnosti da bude sustvaratelj i suoblikovatelj sebe samoga, i da, mijenjajući sebe na bolje, na bolje također mijenja i cijeli svijet.

Mogućnosti svakog pojedinog čovjeka nisu iste, ali svatko ima i više negoli će iskoristiti. Sami postavljamo prioritete. Jedan će dati sve od sebe da bude čovjek koji će za sebe oblikovati sretniji obiteljski život negoli je bio onaj koji je upoznao u roditeljskoj kući, drugi da bude sposoban za osiguravanje što bolje materijalne egzistencije, treći da uspije u struci. Četvrti će htjeti da njegovo *ja* postane sve sposobnije za sve ovo skupa, i za još više, za najbolje i za najveće. Pri tome su ambiciozniji obično optimističniji pa i bolje uspjevaju, a oni koji se trude manje su pesimističniji, lakše odustaju.

Ulaganje u bolje *ja* je proces kome nema kraja. Nitko ne postiže savršenstvo. Svaki riješeni izazov svorit će novi izazov, i zahtijevat će novi korak. Također, razvitak nikad nije ujednačen, u pojedinim razdobljima zastajemo, u drugima čak možda klizimo unazad. A ima i razdoblja tijekom kojih ubiremo plodove u jednome a trpimo gubitke u drugome.

Ja treba brojne investicije, evo ih triju, od bezbrojnih mogućih:

Dobro je ulagati u nutarnji mir, prvenstveno čuvajući dušu, bez čiste duše nema mira. Ali osnovnomu miru trebaju i dodatne vrste, tako i mir ispunjen hrabrošću. *Hrabrim mirom* suprotstavljamo se krizama, a koje nikoga ne zaobiđu. Treba izdržati gubitak voljene osobe, tešku dijagnozu, gubitak posla ili teško razočaranje, i oporaviti se i stići na drugu obalu. Bolje se oporavljuju oni koji sebe

Piše:

Maja RUNJE, prof.

doživljavaju pokretačima, koji vjeruju da je moguće založiti se za više mira u korist svoga *ja*. Najbolje *ja* u svojoj blizini ne želi uznemirenost, želi smirenost.

Dobro je ulagati u široke poglede. Uskim se pogledom vide obrisi pojava i događaja, sve uopćeno, u crno-bijelom, a zaključuje se stereotipno. Velike oči vide slojeve i nijanse, dolaze do vrijednih zaključaka. Naše najbolje *ja* traži što više znanja, što više pameti.

A dobro je ulagati i u toplinu, u empatičnost, u veliko srce. Dragocjeni su nam

odnosi s ljudima – osobni, prijateljski, suradnički, poznanički. Čuvamo ih i tako što pažljivo upravljamo konfliktima i mijenjama u njima, jer znamo da ih i sami u njih unosimo. *Najbolje ja* treba sposobnost za čuvanje obitelji i prijatelja, pa i mar za ljude uopće.

Svi se ovi poslovi mogu dobro odvijati, idu li prema dobrom planu, prema dobrim orijentacijskim svjetlima. Zaista, zahvalni smo što se možemo oslanjati na uvjerenja, na vjeru, na bezbrojna već ostvarena izvrsna postignuća prošlih naštata, na primjere iznimnih ljudi uz koje smo rasli, i na one uz koje živimo i koje volimo.

Crti: Stipan Runje

HRVATSKA EMIGRANTSKA PERIODIKA U 60 KNJIGA

Može se, s istim značenjem, kazati i jedno i drugo: nedostatak hrvatskog sadržaja u današnjoj hrvatskoj državi izvrsno ilustrira i ignorantski odnos vlasti i opće, pa i intelektualne javnosti prema hrvatskoj političkoj (i drugoj) emigraciji; odnos prema toj emigraciji svjedoči o tome da je današnja Hrvatska samo formalno i prividno hrvatska.

Značenje, pak, i uloga naše emigracije manje su nego što sam i sam mislio, recimo, godine 1989./90., ali su puno, neusporedivo veće od onoga što sugerira omalovažavajući odnos koji prema njoj pokazuju – s vrlo malobrojnim iznimkama – skoro svi stanari našega političkoga, gospodarskoga i kulturnoga Olimpa od 1990. do danas.

A hrvatski su politički emigranti – govorim ovdje o onima iz razdoblja nakon Drugoga svjetskog rata, premda bi se isto moglo kazati i za one koji su se i prije toga, već 1918., iz emigracije borili protiv uspostave jugoslavenske države – osim svojih stvarnih političkih i diplomatskih nastojanja, nemjerljivu ulogu odigrali već samim svojim postojanjem, postojanjem koje je sokolilo i dodatno legitimiralo one koji su u domovini mislili o neovisnoj Hrvatskoj i borili se za nju.

U tome je njihova uloga slična ulozi bivših hrvatskih političkih uznika: i onda kad nisu činili ništa, činjenicom svog postojanja svjedočili su o trošnosti Jugoslavije i prešutno, simbolički pozivali na otpor i borbu protiv nje.

Ne radi se, dakle, o novčanoj, materijalnoj pomoći koja je Hrvatskoj u odsudnjim trenutcima poslana iz iseljeništva, štoviše – ponajmanje se radi o tome. Ne bismo mi po toj pomoći, ma kolika ona bila, danas

imali kakvu-takvu državu, nego se radi o nečemu što je važnije i vrijednije od tih maraka i franaka, dolara i kruna, šilinga i pesos-a.

Pretežan je dio naših iseljenika i prognanika, što zbog objektivno teških osobnih i obiteljskih prilika, što zbog političke nesklonosti hrvatskim težnjama koja je dominirala Zapadom, a što zbog posve

ne nerijetko i alibi za napuštanje tih ideal-a! – ali je ipak na svakome pedlju zemlje bilo i onih Hrvata koji su se samoprijegorno posvetili borbi za nacionalnu slobodu i državnu neovisnost.

Takvi su, nekad čak i kao pojedinci, a češće kao skupine, političke grupacije i stranke u skoro klasičnome značenju te riječi, pokretali novine i časopise. Neke od

tih publikacija izlazile su još u međuratnom razdoblju – dio njih je tijekom Drugoga svjetskog rata zamro, a dio je bio i zabranjen, budući da se je Nезavisna Država Hrvatska našla u protivnome ratnom taboru – a prve koje se mogu i moraju pripisati *novoj emigraciji* pojavile su se malo nakon sloma hrvatske države, već u izbjegličkim logorima u Austriji i Italiji. Potom su nicale kao gljive poslije kiše, većinom u Europi i Južnoj Americi, kasnije i u Australiji, u nešto manjoj mjeri na sjevernoameričkome kontinentu, a hrvatski prognanici muslimanske vjeroispovijesti pokretali su liste ne samo u zapadnim, nego i u bliskoistočnim zemljama.

Da u modernoj hrvatskoj državi vlada hrvatski duh, onda bi se tijekom posljednja tri desetljeća pred zainteresiranim hrvatskim čitateljem pojavio bar skučen izbor tekstova iz tih publikacija, što bi za posljedi-

cu imalo u najmanju ruku to da se za našu političku emigraciju bar u intelektualnim krugovima ne koristi označnica iz jugoslavenskoga boljševičkog žargona (da je „ustaška“ *in capite et in membris*), jer bi i najpovršnije i najnevičnije oko vrlo lako uočilo da je ona politički i kulturno zrelja i razvijenija nego što se to misli, i da se njezina demokratska *razvedenost* može prepoznati već od prvih dana (na što ne utječe činjenica da su mjestimice

LIST ZA VJERSKI ŽIVOT HRVATA U TUDINI

Revista Mensual para los Feligreses Emigrantes Croatas

Buenos Aires, lipanj - junio 1955

God. (Año) IX.

Broj (Nº) 6 (94)

logične i prirodne potrebe čovjeka da se izjednači s novom sredinom i u što većoj mjeri stopi s njome, svoje hrvatstvo sveo na folklorno njegovanje identiteta koji se manifestirao u narodnim nošnjama, pučkim napjevima i tamburicama – nerijetko neumjereni veličajući *naše ljude* koji su u stranome svijetu polučili osobne uspjehe (kao da je to nužno bio hrvatski nacionalni uspjeh i prinos hrvatskoj kulturi i hrvatskoj borbi za neovisnost i slobodu, a

nastavili egzistirati krajnjaci totalističkih koncepcija iz kojih, dakako, ne treba izuzimati one koji su se pozivali na svoj tobožnji vječni legitimitet, stečen ne samo u travnju 1941., nego i u svibnju 1935. i prosincu 1938.!), i da – posred *Hrvatske revije*, u odnosu na koju je takav izbor tekstova ipak napravljen i u suvremenoj Hrvatskoj objavljen, više zalađanjem skupine pojedinaca negoli marom države – te posred Kušanove *Nove Hrvatske* i buenosaireške *Studia Croatica*, eventualno i čikaške *Danice*, ima još puno vrijednih i važnih časopisa.

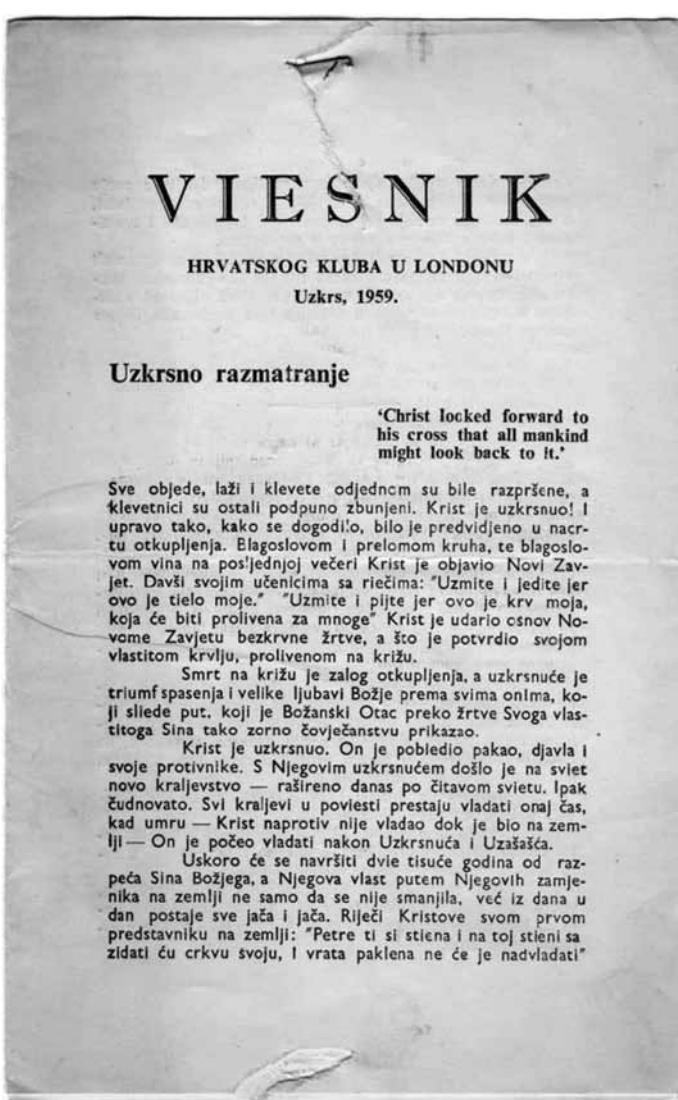
Popisati i obraditi te novine i časopise, prirediti i objaviti bibliografiju tekstova objavljenih u njima, pa onda objaviti njihov izbor, posao je za organizirane skupine, zapravo za institute. Nikad nitko taj posao neće moći obaviti bez prigovora i zamjerke, a pitanje je, je li danas uopće moguće kompletirati sve te publikacije, jer su u posljednjim desetljećima

umrli mnogi sudionici i svjedoči, a velik je broj časopisa koje nema ni Nacionalna i sveučilišna knjižnica. No, da je bilo svijesti i savjesti, i da je na vrijeme prikupljeno i objedinjeno ono što se može naći u njoj, u Hrvatskome državnem arhivu, u Ministarstvu unutarnjih poslova (u gradivu jugoslavenske Službe državne sigurnosti!), pa onda u Hrvatskoj matici iseljenika, Hrvatskome institutu za povijest i u drugim ustanovama te privatnim knjižnicama i arhivskim zbirkama čije se je vlasnike moglo pozvati na suradnju i pomoć, danas bismo imali obavljene bar osnovne predradnje.

To, koliko znademo, nije učinjeno. Da se pokuša bar

trzaj u tom smjeru, uz druge svoje poslove i planove pokušao sam popisati i nekako kategorizirati emigrantsku periodiku, a usporedno s time prikupio sam bibliografiju s nepunih 13.000 (probranih) jedinica. Kao plod toga, priredio sam i načrt projekta pod radnim naslovom *Hrvatska emigrantska periodika u 60 knjiga*. U tih šezdeset knjiga, od kojih bi poneke imale i više svezaka (one koje se odnose, recimo, na *Hrvatsku reviju*, *Danicu*, *Republiku Hrvatsku*, *Hrvatsku državu* i sl.), bio bi objavljen izbor historiografski, kulturno i politički važnih članaka, popraćen kritičkim aparatom i organiziran kombinacijom kronološkoga, zemljopisnoga i ideoškopolitičkoga kriterija. Tim izborom bi bile obuhvaćene sve relevantne publikacije, uključujući i one sasvim malobrojne koje su izlazile pod hrvatskim imenom, ali su zadržale projugoslavensku orientaciju (kao što je to slučaj s nekim prekoceanskim novinama, pojedini tiskovinama bliskima dr. Vladku Mačeku ili *Hrvatskom zorom* koju je u Münchenu objavljivao tišnjanski ljetićevec Roko Caleb).

Direktor zagrebačke nakladničke kuće AGM d.o.o., prof. Stjepan Bekavac, odmah je pokazao zanimanje za taj pothvat, ocijenio ga i nacionalno-politički i knjižarski zanimljivim te je izrazio spremnost krenuti u tom smjeru. (Prva knjiga sadržavala bi fototipsko izdanje biltena i časopisa koji su se pojavljivali u izbjegličkim logorima već u prvim mjesecima nakon sloma Nezavisne Države Hrvatske.) Usporedno s time bi se radilo na cijelovitoj bibliografiji kojom bi cijela biblioteka bila okrunjena. Nažalost, štete koje je AGM pretrpio u nedavnom potresu pomaknule su početak ostvarenja te zamislili. Neka ostanu bar ovi redci kako bi se znalo da je ipak postojala. (T. J.)

OTOK BRAČ U DRUGOME SVJETSKOM RATU

(OD PROGLAŠENJA NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE DO KAPITULACIJE KRALJEVINE ITALIJE) (IV.)

Prisilni boravak Židova na Braču

Nakon proglašenja NDH ona je, po uzoru na Njemački Reich, uvela zakonske i druge mјere protiv židovskog stanovništva. Vlasti NDH započele su s deportaci-

Piše:

Dr. sc. Nikica BARIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

nja između Nijemaca i Talijana. Nijemci,

Ljubo Babić: Pred olju

jom Židova u svoje sabirne logore, gdje su najvećim dijelom izgubili živote. Tijekom 1942., u dogovoru s njemačkim vlastima, dio Židova iz NDH deportiran je u njemački logor Auschwitz, gdje su također stradali.¹

Pred ovim progonom dio Židova sklonio se u krajeve koje su Talijani anektirali Rimskim ugovorima, odnosno u Razvojačeni pojas u kojem je upravu preuzeila talijanska vojska. Tijekom 1942. pitanje ovih Židova postat će predmet neslagan-

kao i predstavnici NDH, zahtjevali su od Talijana da izruče Židove koji su izbjegli u dijelove NDH pod nadzorom talijanske vojske. Pred ovim pritiscima, Talijani su sredinom 1942. te Židove odlučili internirati u nekoliko logora na području Razvojačenog pojasa.²

Zapovjedništvo 2. talijanske armije je 6. kolovoza 1942. obavijestilo Vladu za Dalmaciju u Zadru da će 1500 Židova, koji su u posljednje vrijeme iz NDH ušli u anektiranu Dalmaciju, biti premješteno u obalno područje NDH, na lokacije koje su pod nadzorom talijanske vojske. U istom

je dopisu navedeno kako će 300 od tih Židova biti smješteno na Braču.³ Kraljevska prefektura u Splitu je 10. listopada 1942. izvjestila Vladu za Dalmaciju da se, prema najnovijim uputama, Židovi, očito oni s područja Splita, upućuju na otok Brač.⁴

Zapovjedništvo XVIII. armijskog zbora u Splitu je nedugo kasnije, 23. listopada, izvjestilo Zapovjedništvo 2. armije da je na otok Brač do 16. listopada dovedeno 144 od predviđenih 300 Židova. Zapovjedništvo tog zbara je smatralo da bi na Braču trebalo smjestiti ukupno 200 Židova, dok bi preostalih 100 moglo biti smješteno na drugim lokacijama (Baška Voda, Makarska, Sinj).⁵ Prema podatcima s kraja studenoga 1942., na Braču se i daje nalazilo 144 Židova.⁶

Dakle, bilo je to manje od prethodno predviđenih 300 Židova, odnosno 200 koliko je naknadno predložilo Zapovjedništvo XVIII. armijskog zbora. Ipak je, prema nekim izvorima, broj Židova interniranih na Braču na kraju narastao na 211.⁷

Na temelju dostupnih podataka pretpostavljam da su Židovi koji su internirani na Braču uglavnom bili iz različitih dijelova NDH. No, među Židovima koji su bili internirani na području XVIII. talijanskog armijskog zbora, dakle ne samo na

³ Hrvatska, Hrvatski državni arhiv (dalje: HR-HDA), 1450, Zbirka mikrofilmova gradiva iz inozemnih arhiva koje se odnosi na Hrvatsku, svitak D-204, snimka 706, [Comando superiore FF. AA. „Slovenia-Dalmazia“, Ufficio affari civili], N. 8272/1942.

⁴ Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata, Knjiga 4, listopad-prosinac 1942. godine, Split 1983., dok. br. 201.

⁵ HR-HDA-1450, svitak D-204, snimka 669, Comando superiore FF. AA. „Slovenia-Dalmazia“, Ufficio affari civili, N. 11769/1942.

⁶ HR-HDA-1450, svitak D-206, snimka 73, Memoria comando del XVIII° corpo d'armata – convegno del 27 novembre 1942 - XXI° ore 11, col sig. Colonnello Barbero – Capo di S.M. – a Spalato.

⁷ J. ROMANO, Jevreji Jugoslavije, 146.

¹ Jozo TOMASEVICH, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945, Occupation and Collaboration*, Stanford, California 2001., 592-604. Također vidi: Jaša ROMANO, *Jevreji Jugoslavije 1941-1945. Žrtve genocida i učesnici Narodnooslobodilačkog rata*, Beograd 1980.

² J. ROMANO, *Jevreji Jugoslavije*, 142.; J. TOMASEVICH, *War and Revolution in Yugoslavia*, 598-600.

Braču, bilo je i Židova iz drugih zemalja (Bugarska, Njemačka, Mađarska, Poljska, Slovačka).⁸

General **Mario Roatta**, zapovjednik 2. armije, početkom prosinca 1942. odredio je da Židove sabrane u Razvojačenom pojasu treba staviti pod nadzor i u cjelovitu internaciju. No, Zapovjedništvo XVIII. armijskog zbora odgovorilo je da na Braču, kao uostalom i na Hvaru, kamo je također upućen dio Židova, ne raspolaže barakama koje bi mogle poslužiti kao sabirni logor. Zato je organizaciju logora na tim otocima tek trebalo razmotriti. U međuvremenu su Židovi na Braču trebali ostati u mjestima koja su im određena za smještaj i pod nadzorom talijanskih mješnih zapovjedništava.⁹

Tako su Židovi na Braču bili smješteni u Postirama i Sumartinu.¹⁰ U Postirama su se nalazili u zajedničkom smještaju, a u Sumartinu u jednom hotelu.¹¹

Nekoliko mjeseci kasnije, u veljači 1943., Zapovjedništvo XVIII. armijskog zbora se obratilo Zapovjedništvu 2. armije u vezi s ustrojavanjem pravih sabirnih logora za Židove na Braču i Hvaru. Kada je riječ o Braču, ocijenjeno je da bi najbolja lokacija za takav logor bila u Sumartinu. Tu bi dio Židova bio smješten u jednom hotelu (očito onome u kojem je dio njih već bio smješten), a dio u barakama koje je trebalo izgraditi. Takav bi logor mogao primiti ukupno 300 ljudi. No, izgradnja i opremanje tako zamišljenog logora, kao i sličnog logora na Hvaru, zahtijevala je znatna finansijska sredstva. Budući da je i trenutni smještaj Židova na Braču (i Hvaru) omogućavao da se nad njima vrši strog nadzor, a opće stanje na tim otocima ocijenjeno je mirnim, Zapovjedništvo XVIII. armijskog zbora predložilo je da se ne pristupi gradnji i uređenju logora, nego da smještaj Židova ostane kakav je bio i

Bol uoči Drugoga svjetskog rata

do tada.¹² Ubrzo se i Zapovjedništvo 2. armije složilo da nema potrebe mijenjati trenutni način smještaja Židova na Braču i Hvaru.¹³

U međuvremenu je Zapovjedništvo 15. pješačke divizije „Bergamo“ sredinom studenog 1942. upozorilo na slabu opskrbu hranom Židova na Braču. Budući da su vlasti NDH bile suočene s velikim problemima u opskrbi stanovništva hranom, Talijani nisu računali da bi one mogle osigurati prehranu Židova. Prije deportacije na Brač ti su Židovi boravili u anektiranoj Dalmaciji, gdje su primali novčanu pomoć židovskih humanitarnih društava iz Italije. Zato je divizija „Bergamo“ intervenirala kod Vlade za Dalmaciju u Zadru, kako bi Židovi tu pomoći mogli primati i na Braču, te su u vezi s ovime pokrenuti potrebni koraci. Nedugo kasnije Zapovjedništvo 2. armije odredilo je da se Židovima na Braču počnu dijeliti dnevni obroci hrane jednakim onima koje su Talijani dijelili osobama koje su držali u svojoj internaciji, a koje u internaciji nisu korišteni kao radna snaga.¹⁴

Prema svemu sudeći, u smještaju i prehrani Židova smještenih u Postirama i Su-

martinu nije bilo većih problema.¹⁵ Ipak se dogodio barem jedan smrtni slučaj. Tako je 18. travnja 1943. u Sumartinu od tuberkuloze umrla Židovka „**KERTEZ Katerina in Muller**“, stara 59 godina. Ona je istoga dana pokopana na mjesnom groblju. Budući da je bila katoličke vjere, pokopana je po katoličkom obredu.¹⁶

Nakon što su Talijani početkom 1943. na Braču uhitili neke članove Narodnooslobodilačkog pokreta, zanimljivo je da su komunisti oko toga primijetili:

Pri ovom hapšenju mnogo su pomogli naseljeni jevreji koji su pred našim ljudima nastupali kao komunisti, međutim svakim danom se sve više otkriva da su sluge našeg neprijatelja a protivnici našeg naroda.¹⁷

Tijekom 1943. godine Talijani su odlučili Židove u logorima u Razvojačenom pojasu premjestiti u talijanski sabirni logor na otoku Rabu.¹⁸ Tako su i Židovi s

8 J. ROMANO, *Jevreji Jugoslavije*, 186. Također vidi: HR-HDA-1450, svitak D-206, snimke 508-510, [Comando superiore FF. AA. „Slovenia-Dalmazia“], Ufficio affari civili, N. 2052/1943.

9 HR-HDA-1450, svitak D-206, snimke 67-68, Comando superiore FF. AA. „Slovenia-Dalmazia“, Ufficio affari civili, N. 13762/1942.

10 J. ROMANO, *Jevreji Jugoslavije*, 146-147.

11 HR-HDA-1450, svitak D-206, snimke 61-66, Comando superiore FF. AA. „Slovenia-Dalmazia“, Ufficio affari civili, N. 2182/1942.

15 J. ROMANO, *Jevreji Jugoslavije*, 148.

16 HR-HDA-1450, svitak D-205, snimka 789, Comando superiore FF. AA. „Slovenia-Dalmazia“, Ufficio affari civili, N. 5078/1943.

17 HR-HDA-1821, Kotarski komiteti Komunističke partije Hrvatske, KP-327/5833, Općinski komitet Sutivan, Izvještaj o radu za mjesec siječanj 1943 god. Kotarskom komitetu K.P.H. za Brač, 6. II. 1943.

18 J. ROMANO, *Jevreji Jugoslavije*, 143.; J. TOMASEVICH, *War and Revolution in Yugoslavia*, 601.

Brača sredinom lipnja 1943. otpremljeni na Rab.¹⁹

Praznici i važne obljetnice

U ovom dijelu prikazat će kako su na Braču obilježavani državni praznici NDH, ali i kako su komunisti obilježavali za njih važne obljetnice.

Prije navedenog treba spomenuti da su vlasti NDH, u sklopu svoje težnje da uključe bosansko-hercegovačke muslimane u hrvatski nacionalni korpus, odlučile da se Dom likovnih umjetnosti na zagrebačkom Trgu N preuredi u džamiju. Uz taj objekt podignuta su tri minareta, visoka 45 metara. Dno minareta bilo je obloženo bračkim kamenom koji su postavili klesari koji su u Zagreb došli s Brača. Minareti su dovršeni u proljeće 1942. godine.²⁰

Kada je riječ o državnim praznicima, vlasti NDH na Braču su se već kod prve obljetnice proglašenja države morale suočiti s akcijom komunista. U noći s 9. na 10. travnja 1942. u nizu mjesta (Donji Humac, Postire, Supetar, Sutivan) po zidovima su ispisane parole protiv ustaša i NDH, ili su se pojavili letci takvog sadržaja. Njihova glavna poruka bila je istaknuti da su **Pavelić** i ustaše, zbog Rimskih ugovora i savezništva s Talijanima, izdajice hrvatskih nacionalnih interesa:

„Doli bezglavnik Pavelić“, „Doli Hrvatske izdajice“, „Doli izdajica Hrvatskog naroda Pavelić“, „Doli krvavi Pavelić“, „Doli razbojnik Pavelić“, „Doli Ustaška banda“, „Doli zločinac Pavelić“, „Izdajica Pavelić“, „Smrt Paveliću“, „Smrt Ustašama“, „Živjela slobodna Hrvatska“.²¹

U nekim su mjestima istaknute i crvene zastave, a u nizu crkvi iz zvonika su odneseni konopci za zvonjenje ili iz zvona odstranjeni određeni dijelovi, kako bi se

onemogućila zvonjava za proslavu 10. travnja.²²

Ured za promidžbu Velike župe Cetina izvijestit će da je prva godišnjica proglašenja NDH u Supetru obilježena službom Božjom, svečanim primanjem kod kotarskog predstojnika i predavanjima po uredima i školama. Službe Božje održane su i u drugim mjestima. No, zbog opisane akcije komunista moralno se pesimistično zaključiti da navedeno svjedoči o slobodi s kojom pristaše komunista djeluju na Braču, ali je sve to pokazivalo i nerasploženje Bračana prema NDH.²³

Tako su, na opisani način, proslavu prve godišnjice NDH težili poremetiti komunisti, ali vlasti NDH nisu mogle računati ni na potporu talijanske vojske. Primjerice, kad je općinski bilježnik u Bolu, član odbora za proslavu prve godišnjice NDH, najavio talijanskomu mjesnom zapovjedniku predstajeću proslavu i proglašenje koji će tom prilikom biti objavljen stanovništvu, Talijan je odgovorio da je za to potrebno odobrenje njegovih nadređenih. Nakon toga zahtjevao je da taj proglašenje objavljen i na talijanskom jeziku, iako ovo na kraju nije provedeno. Također je talijanski zapovjednik u Bolu pravio problema oko isticanja hrvatskih zastava na privatnim kućama. Na kraju su brojne osobe spontano istaknule hrvatske zastave na svojim kućama, u čemu ih Talijani nisu ometali, a zastave su bile istaknute na državnim uredima. O ovim problemima Velika župa Cetina izvijestila je nadređene, ističući da talijanski zapovjednici u drugim mjestima nisu činili opisane poteskoće prilikom proslave prve godišnjice NDH.²⁴

Kad je riječ o proslavi Antunova 13. lipnja 1942., imendana Oca domovine **Ante Starčevića** i **Ante Pavelića**, Kotarska oblast u Supetru izvijestila je nadređene da je ta proslava protekla u potpunom redu i miru te na cijelom otoku nije primjećen nikakav izraz „negodovanja“. Naknadno je javljeno da u proslavi ipak nije

19 *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945.*, Zbornik dokumenata, Knjiga 7, srpanj-kolovoz 1943. godine, Split 1984., dok. br. 287.

20 Zlatko HASANBEGOVIĆ, *Muslimani u Zagrebu 1878.-1945.*, Doba utemeljenja, Zagreb 2007., 270.

21 *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945.*, Zbornik dokumenata, Knjiga 2, siječanj-srpanj 1942. godine, Split 1982., dok. br. 482.

sudjelovalo stanovništvo Sutivana, gdje su primjećeni razni natpsi protiv **Pavelića** i NDH. Dok su u ostalim mjestima na otoku istaknute državne zastave, one su u Sutivanu bile samo na držanim uredima, a nije ih istaknula niti jedna privatna kuća. U Supetru je za Antunovo održana svečana služba Božja, kojoj su prisustvovali činovnici državnih ureda i talijanski časnici.²⁵

Godinu dana kasnije, u proljeće 1943. godine, talijanska vojska već se povukla iz dijela općinskih mjesta na Braču, pa vlasti NDH u njima nisu mogle obilježiti proglašenje NDH. Kotarska oblast u Supetru je 24. travnja 1943. izvijestila Veliku župu Cetina da je druga godišnjica proglašenja NDH obilježena svečanim službama Božjim u crkvama:

*Službi Božjoj prisustvovali su svi državni i samoupravni službenici, školska djeca sa učiteljima, umirovljenici i maleni broj građana. Službi Božjoj prisustvovali su i predstavnici svih italij.[anskih] vojnih presidija. U občini Sutivan nije bila održana svečana Služba Božja, pošto je župnik bio bolestan, a zamjene nije imao. U Selcima i Pučištu nije također bila održana Služba Božja zbog iznimnih prilika, pošto u tim občinama nema italij.[anskih], kao ni naših državnih vlasti, a zbog slabih saobraćajnih veza nije se ni blagovremeno moglo saobćiti održanje službe Božje. Tog dana na svim državnim i samoupravnim zgradama, kao i privatnim i to u malenom broju bile su izvještene državne zastave. Iza službe Božje u školama bila su održana prigodna predavanja. Red i mir toga dana nije bio narušen.*²⁶

Kad je riječ o proslavi Antunova 1943. godine, Zapovjedništvo oružničkog krila u Omišu izvijestilo je da je ono obilježeno bogoslužjem u svim crkvama i isticanjem državnih zastava na državnim i samoupravnim zgradama u mjestima u kojima su postojale posade NDH i talijanske vojske.²⁷

Nasuprot ovome komunisti su za njih važne obljetnice obilježavali, među ostalim

25 HR-HDA-237, Glavno ravnateljstvo za promišbu pri Predsjedništvu vlade NDH, Taj. Broj: 777/1942.

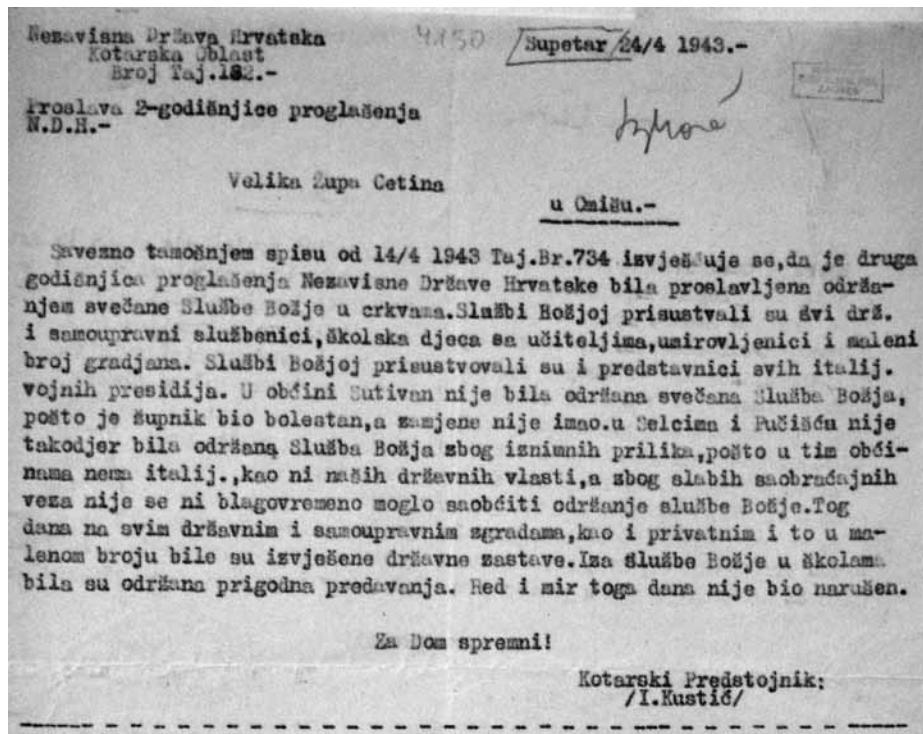
26 HR-HDA-491, Broj: 4130/1943.

27 *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945.*, Zbornik dokumenata, Knjiga 6, travanj-lipanj 1943. godine, Split 1984., dok. br. 304.

lim, paljenjem vatri na istaknutim mjestima, odnosno po brdima. Velika župa Cetina izvjestila je da su 6. studenog 1941. u večernjim satima „komunistički elementi“ zapalili vatre na vrhovima brda u gotovo svim dijelovima te velike župe, kako bi obilježili godišnjicu Oktobarske revolucije. Nedugo kasnije Oružnička postaja Bol je izvjestila da su navedenog dana u večernjim satima zapaljene tri vatre na Vidovoj gori i drugim brdima oko Bola. U prvi mah nije bilo jasno zašto su

barske revolucije. Tako je Okružni komitet Komunističke partije Hrvatske (KPH) Brač-Hvar krajem listopada 1942. uputio okružnicu svojim organizacijama i partijcima u kojoj je navedeno da se približava obljetnica „Velike Oktobarske Socijalističke Revolucije“, koja je udarila svoj temelj 7. studenog 1917., odnosno 25. listopada po kalendaru koji je tada vrijedio u Rusiji, zbog čega se naziva „Oktobarska“:

7. novembra bio je i jeste Veliki Blagdan

Izvešće Kotarske oblasti u Supetru o proslavi druge obljetnice proglašenja NDH na otoku Braču

zapaljene vatre, ali se sumnjalo da je riječ o akciji komunista. Izvide o ovome povećala je talijanska posada u Bolu i oružnici. Kad su njihove ophodnje stigle do mjesta na kojima su zapaljene vatre, one su već izgorjele. Idućeg dana, 7. studenog, ustavljeno je da su vatre iznad Bola zapaljene povodom obilježavanja 24. godišnjice Oktobarske revolucije. Talijani su uhitili jednog težaka iz Bola pod sumnjom da je on palio vatre, ali je on ubrzo, budući da protiv njega nije bilo dokaza, pušten na slobodu.²⁸

Godinu dana kasnije komunisti su bili još spremniji obilježiti godišnjicu Okto-

28 HR-HDA-491, Broj: 3336/1941.

Ove – 1942 godine – moramo to u još jačoj mjeri učiniti!²⁹

Zato je dan zadatko da se 6. studenog u 19 sati zapali što više ognjeva oko naseđenih mjesta. Oni su trebali biti i borbeni pozdrav partizanima na kopnu. U svim mjestima trebalo je istaknuti crvene zastave, koje su trebale osvanuti u jutro 7. rujna:

Neka se ispišu naše parole, a naročito: Živila Oktobarska Revolucija, živio drug Staljin, živio drug Tito, Živio SSSR, Živili Partizani, živila Crvena Armija, Živio Narodno-Oslobodilački Front. Sve za Front Svi u front. (...) Neka se u što većoj mjeri popularizira značenje 7. novembra, odnosno značenje Velike Oktobarske Socijalističke Revolucije, a naročito kod naše omladine.³⁰

Navedene upute su i provedene. Velika župa Cetina izvjestila je da su, povodom obljetnice Oktobarske revolucije, partizani u večernjim satima po brdima oko Omiša, kao i na otoku Braču, „palili velike vatre“.³¹

Prema podatcima oružništva, povodom proslave Oktobarske revolucije u Bolu, Nerežišću, Pučišćima i Supetu ispisane su različite parole i rasturani letci, ili istaknute crvene zastave. Parole i letci bili su sadržaja koje je u svojoj okružnici naveo Okružni komitet KPH Brač-Hvar, a također je bilo onih u kojima su „narodi Jugoslavije“ pozvani na oružje, budući da se približava „dan slobode“. Talijanska vojska uhitila je nekoliko osoba koje su sumnjičene za rasturanje letaka. Te osobe su nakon saslušanja oslobođene, ali su zadržane **Katica Markotić i Franka i Marija Salamunović**, sve iz Postira, kod kojih su pronađeni komunistički letci.³²

Na sličan su način komunisti obilježavali i 1. maj, praznik rada, te su povodom tog datuma i 1942. i 1943. na Braču paljene vatre, a u nekim mjestima istaknu-

29 HR-HDA-1847, Okružni komitet Komunističke partije Hrvatske za srednje dalmatinsko otočje, KP-325/5543, Svim partijskim organizacijama, povjerenicima i partijcima okruga Brača i Hvara. 27. X 1942 god. Okružni komitet K.P.H za Brač - Hvar.

30 Isto.

31 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 372.

32 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 376.

te crvene zastave.³³ U vezi s proslavom 1. maja 1943. godine, Općinski komitet KPH Sutivan izvjestio je da je njegova proslava provedena prema direktivama nadređenih partijskih tijela. Uoči tog dana paljenje su vatre nad Sutivanom, ali i nad Mircima i Supetrom, kako bi se pokazalo „mrskom okupatoru“ da se narod tih mesta priprema za proslavu svog „radničkog blagdana“. Na sam 1. maj „drugovi iz mjesta“ nisu otišli na rad u polje, nego su u svečanim odijelima šetali mjestom, dajući tako priznanje danu koji slave „čitavi radni narodi ne samo Evrope već čitavog svijeta“. Općinski komitet KPH Sutivan primio je upute nadređenih partijskih tijela da povodom 1. maja organizira masovne zborove. Ovo nije moglo biti provedeno, budući da je, ipak, znatan broj ljudi i toga dana otišao na svoje redovne poslove u polju. Isto tako postojala je mogućnost da bi talijanska vojska mogla omesti takva okupljanja, pa je odlučeno da zborovi budu održani neki drugi dan. Tako su komunisti iz Sutivan ipak morali zaključiti da 1. maj nije primjereno obilježen, budući da su „bojažljive mase“ od komunista zahtijevale da ne provociraju talijansku vojsku. Nekoliko mjeseci prije Talijani su stanovnicima Sutivana oduzeli ribarske brodove i odveli ih u Supetar. Talijani su izjavili da će te brodove vratiti ako po Sutivanu „ne bude ništa pisalo“, pri čemu se očito mislilo na komunističke parole. Ipak su komunisti zaključili da je činjenica da Talijani nisu vratili brodove pokazala narodu da se talijanskoj vojsci ne može vjerovati, jer se ona uvijek služi „lažju i prevarom“.³⁴

Također, prema podatcima vlasti NDH, partizani su palili vatre na visovima po otoku Braču i 13. kolovoza 1943., kao „uvod u proslavu dvogodišnjice partizanske borbe“, a onda i 26. kolovoza, kao „uspomenu na dvogodišnjicu strijeljanja njihovih drugova u Sinju“.³⁵ Navedeno se odnosilo na osnivanje prvih partizanskih odreda u Dalmaciji u ljeto 1941., odnosno na činjenicu da su vlasti NDH u Sinju tada

strijeljale zarobljene pripadnike Splitskoga partizanskog odreda.³⁶

Raspoloženje naroda

U ovom poglavlju pokušat ću, u grubim crtama, prikazati kakvo je bilo raspoloženje stanovnika Brača u ratnim okolnostima, odnosno njihov odnos prema suklbljenim stranama.

U prvom dijelu ovoga priloga opisao sam kako je HSS na Braču pred izbijanje rata imao prevladavajući politički utjecaj, ali je na otoku bilo i pristaša Jugoslavenske radikalne zajednice, kao i hrvatskih nacionalista (ustaša) i komunista.

Mirko Eterović koji je na Brač stigao sredinom lipnja 1941. kao ustaški logornik, u jednom je izvještu naveo da je talijansko zaposjedanje Brača, koje je uslijedio u travnju te godine i trajalo do potpisivanja Rimskih ugovora, loše utjecalo na narod koji je „dezorientiran“, odnosno „pasivan i vrlo indiferentan prema novim događajima“. **Eterović** je pesimistično ocijenio da je uzrok tome i činjenica što je u nekim mjestima prisutan snažan utjecaj komunista, dok je „jugoslavenstvom bila zatrovana većina pučanstva“, kao i u drugim dijelovima primorske i otočke Dalmacije.³⁷

Potpisivanje Rimskih ugovora svakako nije moglo povoljno utjecati na raspoloženje stanovništva Brača prema NDH. To raspoloženje nije se moglo popraviti ni događajima koji su uslijedili u idućim mjesecima. Talijani su preuzeli upravu nad Razvojačenim pojasom u rujnu 1941., vlasti NDH bile su im podređene, a nisu mogle računati na vlastitu oružanu silu, niti su mogle riješiti probleme opskrbe stanovništva hranom. U takvim okolnostima partizani su tijekom 1942. na Braču razvili djelatnost pri čemu se uglavnom nisu sukobljavali s talijanskim vojskom, ali su nizom manjih napada zadali udarce vlastima NDH, a također su i likvidirali određeni broj osoba koje su bile vjerne ustašama i NDH, ili su takve osobe iselile s otoka.

Milivoj Gracin, promidžbeni izvjestitelj u Velikoj župi Cetina, u travnju 1942. opisao je raspoloženje hrvatskog stanovništva u toj velikoj župi. On je naveo da je to raspoloženje plod, kako se izrazio, „psihološke predispozicije“ koja se stvarala u prethodnim desetljećima. U zagorskim dijelovima žive siromašni seljaci koje odlikuje „visoka hrvatska svijest“ i vjernost NDH. Nasuprot tome, u priobalnim dijelovima postoje „predrasude“ prema NDH i prema silama Osovine, odnosno crta „starog iskvarenog svijeta“ koji mrzi ustaše. Tako se s obalnog područja novače „odmetnici i bjegunci“ koje vode komunisti. Poseban pak „mentalitet“ postoji među stanovnicima otoka Brača i otoka Hvara. **Gracin** je ocijenio da stanovnici tih otoka nisu prožeti „borbenim hrvatskim duhom“ i lako nasjedaju „smicalicama“. No, također su politička opredjeljenja otočana „nestalna“ i na njih utječu egzistencijalne prilike. Kada su te prilike nešto bolje, primjerice nakon što je na Brač dopremljena hrana, ljudi odmah postaju mirniji, odnosno u sebi „guše“ inače prisutno neraspoloženje prema NDH.³⁸

U svome izvještu **Gracin** se osvrnuo i na činjenicu da je talijanska vojska 14. rujna 1941. u Supetu strijeljala dvojicu ustaša zato jer nisu, u skladu s talijanskim odredbama, predali oružje kojim su raspolagali, a nedugo kasnije Talijani su u Splitu strijeljali još jednog ustašu s Brača (o tome sam pisao u prvom dijelu ovoga priloga). **Gracin** je ocijenio da se stanovništvo Brača nakon tih događaja „osvijestilo“. Do tada su Bračani bili „zadojeni neprijateljskom promičbom“ da su ustaše „talijanski plaćenici“, ali je činjenica da su Talijani strijeljali trojicu ustaša utjecala na to da narod počne „malo drugačije prosvđivati događaje“.³⁹

Nekoliko mjeseci kasnije, u rujnu 1942., **Gracin** je u novom izvještu morao zaključiti da cijelokupni razvoj ratnih događaja, djelatnost partizana, kao i nasilja talijanske vojske, i kod onih koji su bili opredijeljeni za NDH stvara sumnju u njezinu opstojnost. Također je **Gracin** upozorio da komunisti, odnosno partizani,

33 NOB u Dalmaciji, Knjiga 2, dok. br. 492, Knjiga 6, dok. br. 37.

34 HR-HDA-1821, KP-327/5844, Općinski komitet K.P. Sutivan, Kotarskom komitetu K.P za Brač, Položaj 7/5. 1943.

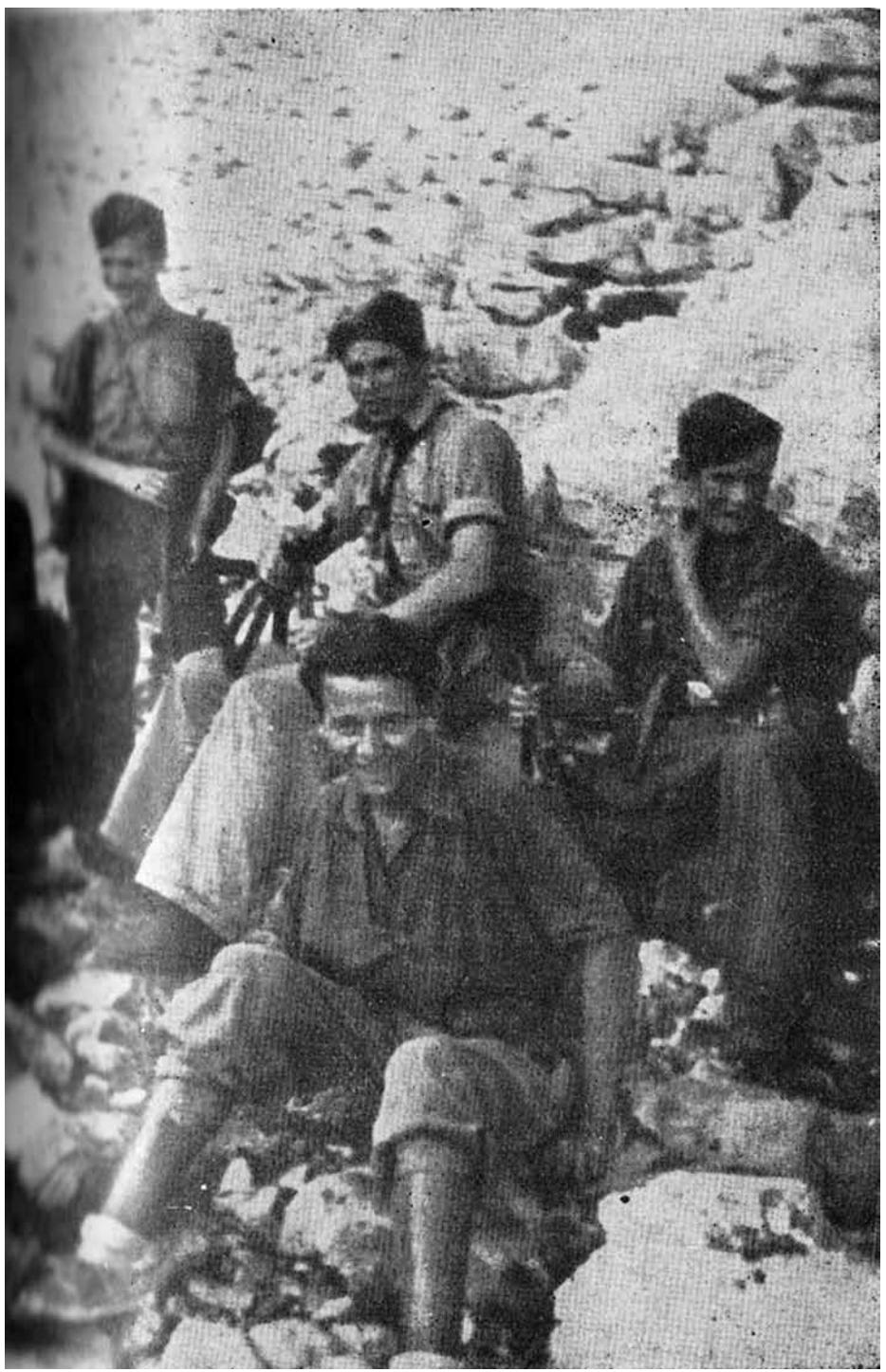
35 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 322, dok. br. 326.

36 Opširnije o tome vidi: Dušan PLENČA, *Partizanski odredi naroda Dalmacije 1941-1942*, Beograd 1960.

37 Jerko RADMILOVIĆ, „Otok Brač u Narodno-slobodilačkoj borbi“, *Brački zbornik*, br. 2, Split 1954., 18-20.

38 HR-HDA-237, Taj. Broj: 496/1942.

39 Isto.

Brački partizani 1942. (iz knjige D. Gizića, Dalmacija 1942.)

razvijaju snažnu promidžbenu djelatnost među stanovništvom:

S jedne strane partizanska promičba je toliko jaka, da joj uzpjeva neprestano odvoditi nove ljude u šumu. Toj promičbi naročito su izvrgnuta naša sela, u kojima manjka naše oružništvo ili vojska, te dok su ta sela prepustena sasvim toj partizanskoj promičbi – drže se čak njihovi zborovi – dotle je s druge strane uslied nesigurnosti, nemoguće se tim selima približiti, da se tu, na licu mjesta, osujećuje uzpjeh ne-

prijateljske promičbe. Glavni aduti s kojima barata partizanska promičba su glad i prijateljstvo ustaša i Talijana, te uzpjesi pojedinih odmetničkih skupina. U naruđu je, doista, usađeno nepovjerenje prema [talijanskim] okupatorskim vlastima, koje se često prometne u pravu mržnju, odmetnici to izkorištavaju te nastupaju kao oslobođilačke čete. „Fašisti i njihove sluge ustaše“ – to je obćenito krilatica, kojom se oni služe, krilatica, koja se nalazi u svakom njihovom letku ili proglašu.

Ta parola uzpjeva, pa zato odmetnici tako često s njom i barataju, pa kad se uzme u obzir, da su se još počeli služiti imenom dr. [Vladka] Mačeka i Stjepana Radića, onda se može uvidjeti stvarna opasnost od zabluđivanja neukih i neupućenih masa, koje lako, u svojoj neukosti i neupućenosti nasjedaju zabludama protudržavne promičbe.⁴⁰

U vezi s **Gracinovom** tvrdnjom da su se partizani pozivali na vođe Hrvatske seljačke stranke (HSS), **Mačeka** i **Radića**, smatram da je ona bila samo djelomično točna. Komunisti su, zapravo, kako će prikazati nešto kasnije, **Mačeka** i HSS pod njegovim vodstvom smatrali velikom opasnošću i političkom snagom koja bi mogla ugroziti komunističke revolucionarne ciljeve. No, s druge strane, svakako su komunisti mogli upotrijebiti **Stjepana Radića**, kako bi, pozivajući se na njega, na svoju stranu pridobili hrvatske mase.

Početkom prosinca 1942. Velika župa Cetina bila je svjesna da stanje na Braču nije povoljno, ali je ocijenila da bi na taj otok trebalo uputiti hranu za stanovništvo i 250 do 300 pripadnika oružanih snaga, pa bi se stanje promjenilo, odnosno tada bi Velika župa Cetina preuzeila „odgovornost“ za osiguranje potpunog reda i sigurnosti na Braču, pa bi se narod vratio „sadrnji i poslušnosti“ prema NDH.⁴¹

No, kako ovo nije provedeno, Zapovjedništvo oružničkog krila u Omišu je početkom travnja 1943. ocijenilo da je stanovništvo na otocima i u primorju „još uvijek“ naklonjeno „komunističkim idejama“, pa su prema „svemu“ raspoloženiji nego prema NDH. Ocijenjeno je da je glavni uzrok ovakvom raspoloženju stanovništva vrlo slaba opskrba hranom.⁴²

Sredinom ožujka 1943. Brač i Hvar posjetio je **Hrvoje Gamulin**, koji je tada bio izvjestitelj Glavnog ravnateljstva za promidžbu u Omišu. On je na otoke krenuo sa Stalnim povjerenstvom Domobranskog popunidbenog zapovjedništva u Sinju, koje je na otocima trebalo provesti novacjenje. Kada je **Gamulin** s domobranima i ustašama iz spomenutog povjerenstva stigao na otoke, na njih su gledali kao na

40 HR-HDA-491, Broj: 10.946/1942.

41 NOB u Dalmaciji, Knjiga 4, dok. br. 384.

42 NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 278.

„neka čudovišta“, budući da mjesecima prije toga otoke nije posjetio neki predstavnik vlasti NDH. **Gamulin** je namjerao održati nekoliko sastanaka s narodom, među ostalim u Bolu i Supetru. Od toga je ipak odustao jer je shvatio da je uzaludno među narodom širiti promidžbu za NDH, kada taj narod već nekoliko mjeseci nije primio hranu:

Iako ja poznajem dosta dobro ovaj kraj ipak se nisam nadao da će naići na ovakove prilike kakve su. Jednom riječju očajno. Nitko ne poštiva državu i Poglavnika, naša vlast nema ugleda (...). I ono malo Hrvata koji su još ostali ovamo u vječnom je strahu pred našim neprijateljima, te se ne usuđuje reći da je Hrvat.⁴³

Ipak je **Gamulin** brojne ljudi posjetio u njihovim domovima, gdje je s njima mogao slobodnije razgovarati. Tamo im je podijelio i promidžbena izdanja NDH, pri čemu je posebnu pažnju privukla knjiga **Franje Rubine Krvave tajne planine Kozara**, o operaciji njemačke vojske i snaga NDH protiv partizana na spomenutoj planini tijekom 1942. godine. Također je među ljudima na Braču vladao interes za *Sivu knjigu*, koja se bavila nasiljima ustanika nad hrvatskim stanovništvom, pa je Gamulin zatražio da mu iz Zagreba bude upućeno što više tih knjiga.⁴⁴

Tijekom druge polovine travnja 1943. Zapovjedništvo oružničkog krila u Omišu ocijenilo je da su „glad i nevolja“ potpuno demoralizirali stanovništvo. Tako ono više nije naklonjeno ni komunistima, kojima je prethodno potpuno vjerovalo. Ipak je primjećeno da je narod, koji zaista jest u teškom položaju, za to i sam odgovoran, jer je svoje sinove uputio u redove partizana koji „haraju, uništavaju i pljačkaju sve što se zove Hrvatsko“.⁴⁵

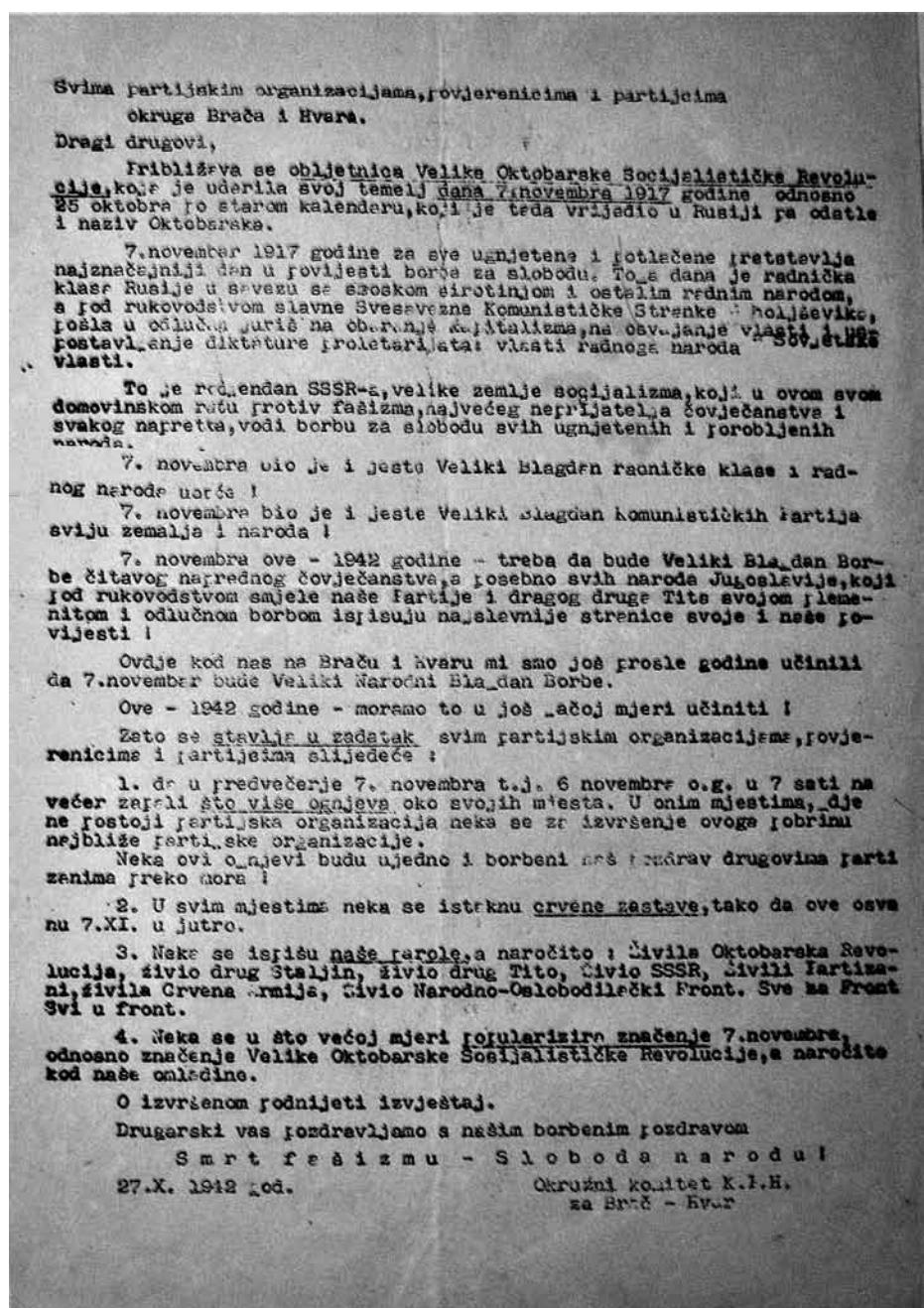
Početkom svibnja 1943. Zapovjedništvo oružničkog krila u Omišu je pesimistično ocijenilo da narod „okreće glavu“ od „rođene grude i njenog Poglavnika“:

Može se kazati, da više od 90% naroda željno očekuje pobjedu saveznika, a propast sila osovine, jer bi se time ponovno uspostavila propala Jugoslavija, za kojom toliko čeznu i iz dan u dan sve to više

43 HR-HDA-237, V. T. Broj: 103/1943.

44 Isto.

45 NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 283.

Okružnica Okružnog komiteta KPH Brač-Hvar od 27. listopada 1942. s naputkom o obilježavanju obljetnice boljševičke Oktobarske revolucije

primjećuje se naklonjenost komunističkoj ideologiji, vjerujući, da partizanski pokret pod vidom N.O.V. [Narodnooslobodilačke vojske] baš i radi na tome, da se boreći protiv naše države i njenih saveznika dođe do ponovne uspostave propale Jugoslavije.⁴⁶

No, s druge strane, ponovljeno je da i komunistička promidžba gubi snagu među stanovništvom, budući da narod shvaća da im partizani nisu donijeli „koristi“, niti „olakšanje“, nego „veće zlo i ne-

volju“, pri čemu se mislilo na represivne mjere talijanske vojske koje su pogadale stanovništvo. Tako je narod vjeran partizanima, ali zato jer se boji da bi, ako im okrene leđa, osjetio njihovu osvetu.⁴⁷

Velika župa Cetina je krajem svibnja 1943. ocijenila da narod nema povjerenja u suradnju vlasti NDH s talijanskim vojskom, budući da je s jedne strane nezaštićen od partizanske „pljačke i terora“, a s druge strane u raznim operacijama koje se provode protiv partizana „najviše štete

46 NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 286.

47 Isto.

trpi sam narod“. Ipak je ponovljeno da je tijekom posljednjih mjeseci među nardom poraslo neraspoloženje prema partizanima, „osobito na otocima“. Iako partizani imaju simpatizere, ipak narod više ne vjeruje partizanskoj promidžbi, pa se prema partizanima drži „pasivno“, odnosno zbog opće nesigurnosti i gladi naroda zapravo sve promatra „pasivno“ i glavna mu je briga kako doći do hrane i zaštititi svoju imovinu.⁴⁸

Sredinom srpnja 1943. Zapovjedništvo oružničkog krila u Omišu ocijenilo je da bi se nepovoljno stanje moglo promijeniti ako bi na njegovu području bile ustrojene domobranske i ustaške snage i ako bi se oružništvo pojačalo. Te bi snage krenule u borbu protiv partizana, ali bi također prisilile stanovništvo da ispunjava svoje obaveze prema državi. Ocijenjeno je da se ovo posebno odnosi na Brač i Hvar, gdje je stanovništvo „objesno“, budući da nije proživjelo stradanja koje je rat donio stanovništvu na kopnu.⁴⁹

Kao što se vidi, vlasti NDH smatrali su da im znatan dio stanovništva Brača, zbog niza razloga, nije naklonjen, odnosno da njegov znatan dio pruža potporu partizanima. Ipak su primijetili da je, u prvim mjesecima 1943. godine, zbog općega nepovoljnog stanja, narod iscrpljen i da više nije bespogovorno naklonjen ni partizanima.

Slabost NDH otvarala je komunistima prostor za akciju. Zanimljivo je primjetiti da su komunisti na Braču već u listopadu 1941. ocijenili da imaju veliku mogućnost zadobiti simpatije omladine na tom otoku.⁵⁰ Kasnije, tijekom 1942. godine, komunisti su na otoku počeli organizirati narodnooslobodilačke odbore i druge organizacije koje su trebale privući stanovništvo na njihovu stranu, a osnovana je i Četa bračkih partizana. Na političkom i propagandnom planu komunisti su isticali borbu saveznika protiv sila Osovine, odnosno „domovinski rat SSSR“ i napore „slobodoljubivih naroda Amerike i Engleske“, što su povezivali s borbom za „oslo-

bođenje naše zemlje od okupatora“.⁵¹ S druge strane komunisti su propagirali da ne će biti povratka na stanje kakvo je bilo tijekom Kraljevine Jugoslavije. Tako je partijski sekretar u Sutivanu, koji nije javno nastupao u toj funkciji, nego kao član mjesnoga narodnooslobodilačkog odbora, u prosincu 1942. na političkom zboru mještanima objašnjavao borbu „našeg naroda za slobodu“:

Dotakao se je naših domaćih neprijatelja, a u glavnom objašnjavao borbu našeg naroda i njegove patnje za vrijeme 23 godine vladavine hegemonije velikosrpskih klika, pa je tu spomenuo Mačeka kao najpogibeljnijeg političara za nas Hrvate.⁵²

Iza ovako proklamiranih ciljeva borbe protiv sila Osovine, oslobođenja od okupatora i njegovih slugu i kritike „velikosrpskih klika“ ali i **Vladka Mačeka**, odnosno HSS-a, stajali su konačni ciljevi – komunističko revolucionarno preuzimanje vlasti. No, u tom je razdoblju konačne ciljeve trebalo prikrivati, pri čemu su viša partijska rukovodstva ponekad morala „zauzdavati“ pojedine partijske organizacije i komuniste u Dalmaciji. Tako je predstavnik Centralnoga komiteta Komunističke partije Jugoslavije koji je boravio u Dalmaciji u svibnju 1943. spomenuo da je među komunistima na tom području ponekad bilo i „levih zastranjivanja“, primjerice:

(...) odbacivanje nacionalnih zastava, a vešanje samo crvenih, da treba početi sa ubistvima pojedinih pristaša iz biv.[ših] grad.[anskih] stranaka koji ne pomažu n-o. borbu a za koje se sumnja da potajno rovare protiv nas, bez da smo ih u narodu raskrinkali, ignorisanje saveza Engleske, Amerike sa SSSR-om, „mrzim više Engleze nego Nemce“ i. td. Sva ova skretanja blagovremeno su se ostranila tako da od njih nije bilo nikakvih posledica.⁵³

Istovremeno su komunisti mogli računati da će Narodnooslobodilačkom pokretu pristupiti oni koji su bili ogorčeni nasiljima talijanske vojske. Nakon što su

Talijani u siječnju 1943. pljačkali i palili kuće u Bobovišću i Ložišću, Općinski komitet KPH Sutivan je ocijenio:

Na ovo zločinačko djelo okupatora, na ove zvјerske pothvate prema našem narodu Brača, pokret i narod je odgovorio mobilizacijom. Pojavljuju se novi borci sa silnom mržnjom i željom za osvetu.⁵⁴

Razumljivo, tamo gdje nije djelovala propaganda i politički rad, komunisti su koristili silu. Prethodno sam pisao o tome kako su na Braču likvidirali ljudi naklonjene ustašama i NDH, kao i „špijune“ i „suradnike okupatora“.

Svakako su ovakve metode utjecale na stanovništvo. Otvoreno nastupiti protiv komunista, odnosno partizana, moglo je značiti likvidaciju. Tako je u jednom izvješću djelatnika promidžbe NDH iz ožujka 1943. spomenuto da stanovništvo na Braču i Hvaru nema nikakve zaštite, pa partizani ljudi ucjenjuju i oni im moraju dati velike svote novaca, do 100.000 kuna.⁵⁵ Slično ovome, Zapovjedništvo oružničkog krila u Omišu je početkom travnja 1943. pesimistično izvještavalo da je stanovništvo na obližnjim otocima naklonjeno „komunističkim idejama“ i nesklono vlastima NDH, ali su isto tako komunisti, odnosno partizani, među narodom stvorili „toliki strah“, da im se on „slije i u sve mu pokorava“.⁵⁶

Komunisti su bili spremni oštro kazniti protivnike, ali su strogo postupali i prema onima koji su svojom samovoljom štetili Partiji. Tako je sud Okružnog komiteta KPH Brač-Hvar, u čijem su sastavu bili „Dule“, „Mile“ i „Rade“ („Rade“ je bio **Josip Bodlović**), sredinom kolovoza 1942. održao suđenje u sjedištu Čete bračkih partizana. Suđeni su **Josip Franjić**, član Mjesnog komiteta KPH Pučišće (rođen 1911., po zanimanju stolar) i **Mate Šantić**, član rukovodstva Saveza komunističke omladine Jugoslavije (rođen 1921. u Vinkovcima, srednjoškolac). **Franjić** je optužen da je od jednog trgovca u Pučišću ukrao hranu i drugu imovinu, pri čemu se poslužio autoritetom partijske funkci-

48 HR-HDA-491, Broj: 5370/1943.

49 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 297.

50 Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata, Knjiga 3, kolovoz-rujan 1942. godine, Split 1982., dok. br. 69.

51 Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata, Knjiga 3, kolovoz-rujan 1942. godine, Split 1982., dok. br. 69.

52 HR-HDA-1847, KP-325/5550, Općinski partijski biro K.P. Sutivan, Izvještaj o radu kroz mjesec prosinac 1942 god., Drugarskom Okružnom komitetu za Brač-Hvar, Sutivan, dne 4. I. 1943. g.

53 NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 52.

54 HR-HDA-1821, KP-327/5833, Općinski komitet Sutivan, Izvještaj o radu za mjesec siječanj 1943 god. Kotarskom komitetu K.P.H. za Brač, 6. II. 1943.

55 HR-HDA-237, V. T. Broj: 103/1943.

56 NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 278.

je, iako je mjesni Narodnooslobodilački odbor građanima oglasom jamčio sigurnost njihove imovine. Šantić je nagovorio jednog omladinca da zajedno ukradu 12 litara ulja iz partizanskog skladišta na području Postira. Partijski sud zaključio je da su **Franić** i **Šantić** svojim postupcima zadali težak udarac Partiji i Narodnooslobodilačkoj borbi, te su isključeni iz Partije, odnosno komunističke omladine i osuđeni na smrt strijeljanjem, nakon čega je izvršenje kazne prepusteno Četi bračkih partizana.⁵⁷

Komunisti su politikom „narodnooslobodilačke fronte“ pozivali sve „rodoljube“, pa tako i pristaše i članove predratnih političkih stranaka, da se priključe Narodnooslobodilačkoj borbi. Tako su pojedini HSS-ovci bili članovi narodnooslobodilačkih odbora na Braču, primjerice u Bolu.⁵⁸ No, ovo je komunistima trebalo kako bi proširili svoj pokret, pri čemu nisu kćnili dopustiti da predratne političke stranke razvijaju samostalnu djelatnost.

Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju je početkom svibnja 1943. u okružnici svim podređenim partijskim organizacijama ocijenio da „okupator i domaća reakcije“ gube „uporište u ustašama i četnicima“, pa će „diferencijacija“ među „reakcionarnim grupacijama“ na površinu izbaciti „izdajničko vodstvo“ HSS-a na čelu s **Vladkom Maćekom**, kao glavno uporište „svih reakcionera u Hrvatskoj“ za borbu protiv Narodnooslobodilačkog pokreta. Zato je naređeno da se kroz agitaciju među narodom pokrene „raskrinkavanje“ HSS-ovaca i provedu „najoštrije mјere“ protiv HSS-ovaca koji su pred narodom „dovoljno raskrinkani kao narodni neprijatelji, špijuni, saboteri“.⁵⁹

Kotarski komitet KPH za Brač i Šoltu je krajem svibnja 1943. kritički zaključio da je rad partijskih organizacija „popustio“, što je omogućilo djelovanje predstavnicima „bivših reakcionarnih stranaka“. Zato su komunisti morali pristupiti „raskrinkavanju“ svih predstavnika „bivših građanskih stranaka“ koji još nisu stupili Narodnooslobodilačkom pokretu,

a posebno je trebalo paziti na djelovanje HSS-ovaca.⁶⁰

Kao što se vidi, predstavnici „građanskih stranaka“ mogli su djelovati, ali u sklopu Narodnooslobodilačkog pokreta, odnosno pod nadzorom komunista. Ostali su za komuniste bili protivnici koje je trebalo onemogućiti.

Pokrajinski komitet KPH za Dalmaciju je u srpnju 1943., u izvješću Centralnom komitetu KPH, objasnio da se partijska organizacija na Braču suočila s problemima nakon što su se početkom te godine na otok vratili oni koji su prethodno upućeni u partizanske jedinice na kopnu, pri čemu su doživjeli brojna iskušenja i tegobe. Pokrajinski komitet imao je podatke da ovo pokušavaju iskoristiti „reakcionarni elementi i sluge okupatora“ iz redova HSS-a, među kojima i **Ivan Petar Mladineo**, bivši narodni zastupnik HSS-a za kotar Brač. Inače je **Mladineo** tada živio u Splitu, odnosno čini se da tijekom ratnih godina uglavnom nije bio u Braču. Prema podatcima Pokrajinskog komiteta, navodno je **Mladineo** radio na tome da talijanska vojska osigura oružje za stanovnike nekih mjesta na Braču, očito kao snage koja bi se suprotstavila partizanima. Ipak je Pokrajinski komitet ocijenio da će komunisti na Braču uspjeti povoljno riješiti eventualne teškoće, budući da je partijska organizacija na tom otoku uspjela u prethodne dvije godine „okupiti mase oko sebe“, te joj je u znatnoj mjeri pošlo za rukom „raskrinkati“ sve „narodne neprijatelje“, od HSS-ovaca do jugoslavenskih nacionalista.⁶¹

Zaista, unatoč budnosti komunista u vezi s eventualnom akcijom HSS-ovaca, kad je riječ o otoku Braču, čini se HSS, iako dominantna politička snaga prije rata, nije razvio nikakvu djelatnost koja je komunistima predstavljala značajniji problem.

(*nastavit će se*)

57 HR-HDA-1847, KP-325/5532, O. K. [KPH] Brač-Hvar, Drugarskom P. K.-u.

58 NOB u Dalmaciji, Knjiga 3, dok. br. 69.

59 NOB u Dalmaciji, Knjiga 6, dok. br. 31.

SAMO TI SNIVAJ

mučeničkoj Hrvatskoj

Samo ti snivaj, zlato moje.
Mi ćemo, umjesto tebe,
dočekat one kojih se boje.

Samo ti snivaj.
Ne budi ni blizu.
Mi ćemo spremno čekat
one koji grizu.

Snivaj daleko od nas
i za našu volju,
jer mi ćemo ukrstit koplja
s onima koji kolju.

Sve naše ovoga svijeta, spavaj.
Sladak ti bio san.
Mi ćemo umjesto tebe bdjeti
čekajući novi dan.

Mario BILIĆ

NOSTALGIJA

Nostalgija,
nišani i križevi,
vraćaju me k Tebi
rodna zemljo.

Između Mora i Drave
plutaju leševi četrdesetpete –
dolinom Save.

Vrane;
crne vrane
u mozgu su gnijezdo svile
a nekoga dana
djatinjstva moga,
u gnijezdu su ptice bile.

Ivan DUJMOVIĆ

60 HR-HDA-1821, KP-327/5845, Kotarski partijski komitet za Brač i Šoltu. položaj 27/V. 1943 god., Svim opć.[inskim] i mjesnim komitetima, partijskim jedinicama i partijcima kotara Brač [i] Šoltu.

61 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 29. Također vidi: Hania MLADINEO Mika, „Ivan Petar (Zanjero) pl. Mladineo“, *Kulturna baština*, 37, Split 2011., 101-126.

BIJELO ILI USTAŠKO ILITI RASPRAVE IZVAN PAMETI O NAVODNOM USTAŠTVU HRVATSKOGA ŠAHIRANOGLA GRBA S POČETNIM BIJELIM POLJEM (2)

D onedavno je kao najstariji sačuvani primjer hrvatskoga šahiranoga grba smatran onaj iz godine 1495., naslikan na svodu trijema jedne zgrade u Innsbrucku, koji je počinjao srebrnim (bijelim) poljem te se je sastojao od 16 polja (4x4).¹ (slika 6) S obzirom na to da su svi poznati sačuvani primjeri grbova sve do 1503. godine bili isključivo

Slika 6 – Grb iz Innsbrucka iz 1495. godine

grbovi s početnim bijelim poljem, moglo se je utemeljeno pretpostaviti kako je početak uporabe hrvatskoga šahiranoga grba povezan s grbovima s početnim bijelim poljem.²

1 To je bio tek jedan od brojnih naslikanih grbova u trijemu te kuće u Ulici vojvode Friedericha br. 35. Gradske sudac W. Zeller dobio je ovu kuću na dar od cara Maksimilijana I. Habsburškog, 19. ožujka 1495., pa je vjerojatno „iz zahvalnosti, sudac svod kuće ukrasio fresko-slikom.“ Podaci i prethodni navod prema sažetu na hrvatskom rada Franza HEINZA HYEA, „Zur Geschichte des Staatswappens von Kroatien und zu dessen ältester Darstellung in Innsbruck“, *Arhivski vjesnik* 36 (1993): 144. Freska je sadržavala Maksimilijanov grb i brojne grbove zemalja kojima su Habsburgovci tada stvarno vladali ili su pretendirali na njihova prijestolja. Među naslikanim grbovima bio je dakle i hrvatski šahirani grb te grb Dalmacije i grb Rame (ili Bosne).

2 Riječ je o prikazu grba na Maksimilijanovu zvonu iz Schwaza kod Innsbrucka, na kojem su uz grbove Dalmacije i Hrvatske također i odgo-

Piše:

Dr. sc. Mario JAREB

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Razmjerno nedavno je ipak pronađen i stariji primjerak grba, i to onoga s početnim crvenim poljem, a riječ je o freski heraldičkog „Davidovog tornja“ u dominikanskom samostanu u južnotirolskom Bozenu (Bolzano).³ Na njemu je prikazan šahirani crveno-bijeli grb (4x4) čije je dakle prvo, heraldički gledano desno polje, bilo crveno. Iako uz taj grb nema atribucije, ipak je činjenica da je prikazan uz grb Ugarske (isključivo grede Arpadovića) dovoljna indicija da ga se atribuira Hrvatskoj.

Od tada pa do pojave prvoga poznatoga grba koji je zasigurno nastao na hrvatskome području, onoga iz 1527. o kojemu će biti više riječi u nastavku, sačuvano je nekoliko hrvatskih šahiranih grbova. Svi su oni, uz izuzetak spomenutog grba iz 1503. godine, bez obzira na razlike

u broju polja počinjali srebrnim (bijelim) poljem, pa se može reći kako su prva desetljeća zabilježene uporabe hrvatskoga šahiranoga grba protekla u znaku korištenja srebrne (bijele) boje kao boje njegova početnoga polja.

Tako je na Tornju grbova (*Wappenturm*) u Innsbrucku, na kojem su godine 1499. naslikani brojni grbovi zemalja povezanih s carem i kraljem Maksimilijanom I.

varajuće atribucije (*Dalmacien* i *Croacien*). To je zvono Ivan BOSILJ, Zvona, (Zagreb, 2000.), 53., datirao u 1503. godinu. Na grbu Dalmacije prikazane su neokrunjene lavlje glave s isplaćenim jezicima okrenute heraldički desno, a ispuštena polja na hrvatskome šahiranom grbu od 30 polja (5x6) upućuju na to da je počinjao crvenim poljem.

3 Mate BOŽIĆ i Stjepan ČOSIĆ, „Nastanak hrvatskih grbova: Podrijetlo, povijest i simbolička od 13. do 16. stoljeća“, *Gordogan* 15 (34) (2017.), br. 35-36 (79-80): 49.-50.

Slika 7 - Grb na Carskom prozoru (Kaiserfenster) u crkvi Sv. Sebalda u Nürnbergu iz godine 1514.

Habsburškim, hrvatski šahirani grb s početnim srebrnim poljem sadržavao 35 polja (5x7).⁴ Iz doba vladavine istoga cara i kralja potječe i grb na Carskom prozoru (*Kaiserfenster*) u crkvi Sv. Sebalda u Nürnebrgu iz godine 1514., koji je po boji početnoga polja i po broju polja istovjetan onome iz Innsbrucka iz godine 1495.⁵ (slika 7)

4 Taj tornanj je, doduše, srušen potkraj 18. stoljeća, no postoje brojni razmjerno detaljni prikazi iz razdoblja dok je još stajao na svojem mjestu. Takav je jedan bakrorez iz godine 1749. objavio i Franz GALL, *Österreichische Wappenkunde: Handbuch der Wappenwissenschaft*, 2. poboljšano izdanje (Beč – Köln – Weimar, 1992.), II.

5 Riječ je o prozoru izvedenom u tehniци vitraja, na kojem je prikazan carski grb cara Maksimilijana I. Habsburškog i još 15 grbova zemalja povezanih s njegovim vladanjem. U podnožju prozora jesu natpis MAXIMILIANVS CRISTIANORVM IMP AC SEPTEM REGNORUM

Slika 8 - Grb iz Bardejova,
nastao između 1510. i 1511.

S obzirom na to da su najstariji sačuvani primjeri hrvatskoga šahiranog grba povezani s vladavinom cara i kralja Maksimilijana I., nisu rijetki ni autori koji nastanak tega grba povezuju s tim vladarom. Riječ je svakako o zanimljivoj i važnoj pretpostavci, no s obzirom na svrhu ovoga rada i opseg koji bi joj trebao biti posvećen, u nastavku se na nju neće više obazirati. Zadovoljit će se tek konstatacijom o tome da najstariji sačuvani primjeri takvih grbova potječu s područja pod Maksimilijanovom neposrednom vlašću.

Čak tri grba iz tога doba povezana su s tadašnjim stvarnim hrvatskim vladarima, ugarsko-hrvatskim kraljevima iz kuće Jagelovića. Prvi od njih bio je vladarski grb Vladislava II. Jagelovića, naslikan na gradskoj vijećnici u današnjem slovačkom gradu Bardejov, nekad gradu na krajnjem sjeveru Ugarske, koji je nastao između 1510. i 1511.⁶ Taj se je grb sastojao iz većega vanjskog štita čiju je sredinu pokrivaо manji štit zlatne boje na kojem

REX (...) i godina njegove izrade 1514. Taj je prozor tek jedan od niza prozora izvedenih u tehniци vitraja u istoj crkvi. Više se o tim vitrajima može se dozнатi u knjizi Hartmuta SCHOLZA, *St. Sebald in Nürnberg* (Regensburg, 2007.), 16.-21. Hrvatski šahirani grb (*Croacien*) smješten je u najgornjem redu krajnje lijevo, a odmah ispod njega smješten je i grb Dalmacije (*Dalm.ien*).

6 Na taj grb naišao sam posve slučajno, a u nedostatku literature dostupne u Hrvatskoj morao sam se osloniti na internetske izvore. Srećom je gradska vijećnica na kojoj je izveden taj grb, kao i cijelo povijesno središte Bardejova, još od godine 2000. pod zaštitom UNESCO-a, pa je slijedom toga bilo moguće pronaći brojne podatke o nastanku te građevine te brojne razmjerne kvalitetne fotografije grba. Jedan od izvora na koji sam bio prisiljen osloniti se jest odgovarajuća natuknica na slovačkoj Wikipediji, [http://sk.wikipedia.org/wiki/Mestsk%C3%A1_radnica_\(Bardejov\)](http://sk.wikipedia.org/wiki/Mestsk%C3%A1_radnica_(Bardejov)), pristup ostvaren 4. srpnja 2014. Prema tekstu natuknice, zgrada vijećnice podignuta je u razdoblju od 1505. do 1511., a grb je između 1510. i 1511. naslikao Theofil Stanczel.

je prikazan crni orao. Vanjski štit razdijeljen je na četiri polja. U gornjem redu je ugarski grb: u prvom polju bijelo-crvene grede Arpadovića, a u drugome crvenom polju bijeli je dvostruki ugarski križ postavljen na vrh središnjeg od tri zelena brežuljka. U donjem je redu hrvatsko-dalmatinski grb: u prvom je polju hrvatski šahirani grb od 20 polja (4x5) s početnim srebrnim (bijelim) poljem), a u drugom je polju grb Dalmacije (tri zlatne leopardske glave na plavom polju). Cijeli je grb okruжен heraldičkom krunom, koja je najvjerojatnije trebala predstavljati ugarsku krunu sv. Stjepana. U prostoru između krune i štita upisan je monogram „W” (*Wladislatus*), što nepobitno dokazuje da je riječ o grbu iz Vladislavova vremena. Raspoloženje hrvatskoga i dalmatinskoga grba upućuje na njihovu povezanost te odgovara pojmu Kraljevstva Hrvatske i Dalmacije (*Regnum Croatiae et Dalmatiae*).

Vladislavov nasljednik Ludovik II. Jagelović također je koristio hrvatski šahirani grb, pri čemu treba spomenuti dvije spomenice, od kojih je jedna iz godine 1525.⁷ (Slika 9) U oba je slučaja riječ o grbu koji se sastojao od 25 polja, a s obzirom na ispunjenja polja na spomenici bez oznake godine kovanja, može se pretpostaviti da je počinjao srebrnim poljem. Hrvatski šahirani grb nalazi se i na suvremenom prikazu istoga ugarsko-hrvatskog

7 U novije je vrijeme opise i slike objetu spomenica objavio Irislav DOLENEC, *Hrvatska numizmatika: kovani novac, papirni novac, radne marke, privatna izdanja kovanog novca – žetoni : od početaka do danas* (Zagreb, 1993.), 120. Opširnije opise i nešto lošije crteže istih spomenica donosi Bože MIMICA, *Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske (IV. st. pr. Kr. – 1918.) : Numismatik auf dem historischen Boden Kroatiens (IV. JH. v. Chr. – 1918.)*, II. izdanje (Rijeka, 1994.), 471.-472. Nije mi poznato, je li druga spomenica nastala prije ili nakon one iz godine 1525. Dolenec u sklopu opisa spomenice iz godine 1525. navodi da se u njezinu slučaju prvi „put u povijesti nalazi (...) na jednoj kovanici hrvatski grb.“ Ipak treba istaknuti da je na istoj stranici objavio opis i slike (fotografije) aversa i reversa spomenice Maksimilijana I. Habsburškog iz godine 1509. Fotografija reversa pokazuje da se na njemu uz grb Dalmacije nalazi grb koji se može protumačiti i kao hrvatski šahirani grb. Kakvoća objavljene fotografije takva je da bi za donošenje konačnog zaključka o tome radi li se uistinu o hrvatskome šahiranom grbu, trebalо imati uvid u izvornik ili bar puno bolju fotografiju reversa te spomenice. Ne bi bilo neobično da je riječ o hrvatskome šahiranom grbu s obzirom na postojanje više takvih grbova nastalih na području pod njegovom vlašću. Dolenec ističe da se na reversu „u središnjem krugu nalazi (...) grb Dalmacije, koji je u to vrijeme simbolizirao cijelu Hrvatsku“.

Slika 9 – Hrvatski šahirani grb
od 25 polja s početnim srebrnim
(bijelim) poljem na spomenici kralja
Ludovika II. Jagelovića iz 1525.

ga kralja koji je izradio Hans Burgkmair.⁸ Taj je grb nastao, doduše, na području pod habsburškom vlašću, a nije mi poznato ni što je autoru bio uzor za izradu slike tога vladara. Činjenica je ipak da su i autor slike i vladar bili suvremenici. Pretpostavljam zbog toga da je autor imao priliku izraditi prikaz koji je, koliko je to u vrijeme kada je rađen bilo moguće, pričično vjerno prikazao tog vladara, njegove kraljevske insignije i grb kojim se služio. Ukoliko je ta pretpostavka točna, bila bi riječ o grbu koji je svoj uzor imao u grbu koji se stvarno koristio u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu. Taj grb sadrži 28 polja (4x7), a počinjao je bijelim (srebrnim) poljem.

Posebnu pozornost zaslužuje najstariji sačuvani primjer hrvatskoga šahiranog grba koji je sigurno nastao u Hrvatskoj. Riječ je dakako o grbu prikazanom na Pečatu Kraljevine Hrvatske (*Sigillum regni C? [?roac?]ie*), sačuvanom u otisku na povelji kojom su hrvatski staleži sakupljeni na saboru u Cetinu 1. siječnja 1527. godine izabrali Ferdinanda I. Habsburškog za hrvatskoga kralja. Postoje brojni prikazi te povelje i pečata, pri čemu je u više slučajeva riječ o poprilično lošim crtežima

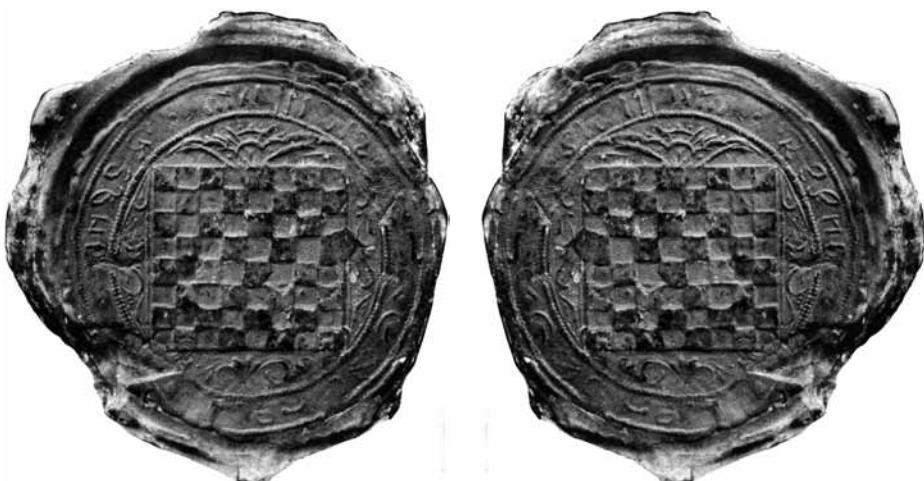
8 Spomenuti je prikaz objavljen u brojnim publikacijama, a vrlo je dobro reprodukciju te „svremene kopije“ uljene „slike Hansa Burgkmaira (1472.-1559.) koja se čuva u porodičnoj knjižnici grofova Thun-Hohenstein u Dječinu“, objavio Vjekoslav KLAJĆ, *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, Svezak drugi: dio treći. Treće doba: Vladanje kraljeva iz različitih porodica (1301-1526). Treća knjiga: Doba kralja Matijaša Korvina i Jagelovića (1458-1526) (Zagreb, 1904.), 273.

kojima je bila svrha protumačiti izvorni izgled pečata. Na njima se ističe natpis *Sigillum regni* i kvadratična šahovska ploča od 64 polja (8x8) čije se prvo polje s obzirom na ispuštenja polja tumači kao crveno. Pritom treba upozoriti na postojanje iznimno kvalitetne i vrlo detaljne reprodukcije povelje i sačuvanih pečata, pa tako i pečata kraljevstva, koja je u tehnički bakrotiska kao svojevrsni plakat većih dimenzija otisnuta uz časopis *Starohrvatska prosvjeta* 1927. godine.⁹ (**slika 10 i slika 11**)

Već i površan pogled na taj pečat odaje da je loše izrađen i teško da bi takav pečat u uobičajenim okolnostima mogao služiti kao pečat kraljevstva. O nestručnosti pečatoresca, najvjerojatnije i o brzini kojom je trebao biti izrađen, govori i činjenica kako je natpis *Sigillum regni C?/?roaci?* e na otisku pečata zrcalno izokrenut. Tek horizontalnim izvrtanjem pečata dobiva se ispravan oblik natpisa, no izvrtanje mijenja i grb koji u tom slučaju počinje srebrnim poljem. Na prvi pogled može se učiniti kako je grb s povelje iz Cetina jednostavnim izvrtanjem moguće pretvoriti u jedan od grbova s početnim srebrnim poljem, no treba raščlaniti i ostale pečate na povelji iz Cetingrada kako bi pretpostavka o izokrenutosti grba bila što utemeljenija. Pritom treba reći kako su i neki stariji istraživači primijetili da je više pečata na povelji neobično napravljeno. Već je Vjekoslav Klaić zapazio da su „pečati 2, 4, 6 [ispravno bi bilo navesti da je riječ o pečatu broj 5, nap. M. J.] i 7 vrlo (...) surovo napravljeni, očito od istog rezbara, koji se slabo razumio u taj posao, jer je i natpise obrnuto urezao i red pojedinih slova pobrkao. Vjerojatno je da neki knezovi nisu u Cetinu imali svojih pečata, pa su ih od nevjesta rezbara dali na brzu ruku načinili.“¹⁰

9 Na samoj reprodukciji povelje dimenzija 76x58 cm otisnut je tek natpis „Starohrvatska prosvjeta 1927.“, a za pretpostaviti je da je objavljena u prigodi četiristotom obljetnici Ferdinandova izbora za hrvatskoga kralja, uz članak Ferde Šišića „Izbor Ferdinanda I. hrvatskim kraljem: O četiristototoj obljetnici“, *Starohrvatska prosvjeta* I (1927.), br. 1-2: 15-44.

10 Riječ je o komentaru uz sliku cetingradske povelje u V. KLAJĆ, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, Svezak treći: dio prvi. Četvrti doba: Vladanje kraljeva iz porodice Habsburga (1527-1740). Prva knjiga: Doba kraljeva Ferdinanda I., Maksimilijana i Rudolfa (1527.-1608.) (Zagreb, 1911.), 57.

Slika 10 i Slika 11 - Slika pečata Kraljevine Hrvatske (Sigillum regni) s povelje iz Cetingrada iz 1527. godine – izvorni oblik (lijevo) i (desno) slika dobivena horizontalnim izvrtanjem koja daje ispravan položaj teksta i „pretvara“ grb u grb s početnim srebrnim (bijelim) poljem

Već na prvi pogled vidljivo je kako je kod ta četiri pečata – pečati Ivana Karlovića Krbavskoga, Kraljevine Hrvatske (*Sigillum regni*), Jurja Frankapana i Stjepana Blagajskog – obrnuto postavljeni natpis isписан identičnim i slabo izvedenim gotičkim slovima položenima u dvije istovjetno izvedene kružnice, što također upućuje na istu ruku koja ih je načinila. Na to upućuju i stilizirani vegetabilni ornamenti izvedeni oko grbova na pečatima broj 2, 4 i 5. Jednoobraznost izrade pečata ogleda se kako u njihovu izgledu tako i u pogreškama. Iako se za grbove izvedene na pečatima ne može izričito tvrditi kako su pogrešno izvedeni (odnosno okrenuti na pogrešnu stranu), ipak očito pečato-rešće nepoznavanje načina kako dobiti ispravan otisak pečata upućuje i na pretpostavku o pogrešno okrenutim grbovima.

Nema dvojbe da su pečati na Cetinskoj povelji radovi nestručnog pečatoresca napravljeni na mjestu događaja, po svoj prilici u samom Cetinu, i na brzinu kako bi povelja o izboru mogla ponijeti i pečate istaknutih sudionika te samoga Kraljevstva. Za vjerovati je kako je takva isprava reprezentativan dokument koja se je morala odlikovati ne samo svojim sadržajem nego i izgledom, a pečati su tada bili važan dio takvih isprava.

Bez obzira na nestručnost i pogreške pri izradi pečata, izgled grbova i sadržaji natpisa očito odgovaraju obrascima postojećih natpisa i grbova, vjerojatno i

pečata, koje su stvarno koristili velikaši u slučajevima pečata 2, 5 i 7.

Po svojemu izgledu očito odudara grb Hrvatske, koji je prikazan kao šahovska ploča s 64 polja (8x8) a ne kao što bi se očekivalo u slučaju grba iz toga doba, kao grb na štitu. Ukoliko bi se prihvatile teza da je hrvatski sahironi grb sigurno stvoren u doba Maksimilijana I. Habsburškog te da su ga naknadno prihvatali Jagelovići kao stvarni hrvatsko-ugarski vladari te naposlijetu i hrvatsko pleme, postavlja se pitanje upravo izgleda sahiranoga grba na Cetingradskoj povelji. Brojni primjeri koje su pripadnici hrvatskoga plemstva mogli vidjeti, sigurno nisu bili putokaz za stvaranje anakrone šahovske ploče s povelje o izboru Ferdinanda I. za hrvatskoga kralja. Analogija sa štitovima na ostala tri pečata također isključuje da bi nestručni pečatorezac na svoju ruku izmijenio izgled grba da on u toj mjeri odudara od tada postojećih primjera koji su redovito grbovi prikazani na štitovima, a s obzirom na to da je Hrvatska bila kraljevina, gotovo redovito se pojavljuju okrunjeni heraldičkim krunama. Grb dakle nema ni štita ni krune, a na mjestu gdje bi potonju bilo za očekivati, pečatorezac je urezao vegetabilni ornament. Također se postavlja pitanje zbog čega bi hrvatski staleži na pečat kraljevstva stavili nešto potpuno drugačije od onoga što je i samom Ferdinandu moralno biti dobro poznato kao grb Kraljevine Hrvatske.

Slika 12 – Grb Trojedne Kraljevine na spomenici kovanu u prigodi posjeta kralja Franje Josipa i kraljice Elizabete Zagrebu i Hrvatskoj 1869.

Na sva ta pitanja nema jasnih odgovora nego se može izići samo s nizom pretpostavki. Držim, prvo, da je poput ostalih pečata i pečat Kraljevstva (*Sigillum regni*) izrađen prema nekom već postojećem obrascu koji je grb definirao upravo takvim kakav je naposljetku i izведен. To upućuje na postojanje takvog grba kao grba Hrvatske na hrvatskome području prije negoli je sabor u Cetinu uopće sazvan.¹¹ Nedostatak postojanja sačuvanih primjera takvog grba na području Kraljevine Hrvatske iz razdoblja prije održavanja cetingradskog sabora ne znači da on možda nije postojao. I prije toga postoji Kraljevina Hrvatska, ali i njezin sabor, pa nije nemoguće da je postojao i sličan pečat Kraljevstva koji je mogao poslužiti kao uzor iz kojega je pečatorezac napravio pečat otisnut na cetingradskoj povelji.

Treba pritom podsjetiti da Cetingrad nije bio u tradicionalnom središtu Hrvatsko-Dalmatinskoga Kraljevstva. Ono se je nalazilo na području između Zrmanje i Cetine, a po svojemu značenju isticao se je Knin u kojemu su u desetljećima koja su prethodila cetingradskom izboru održava-

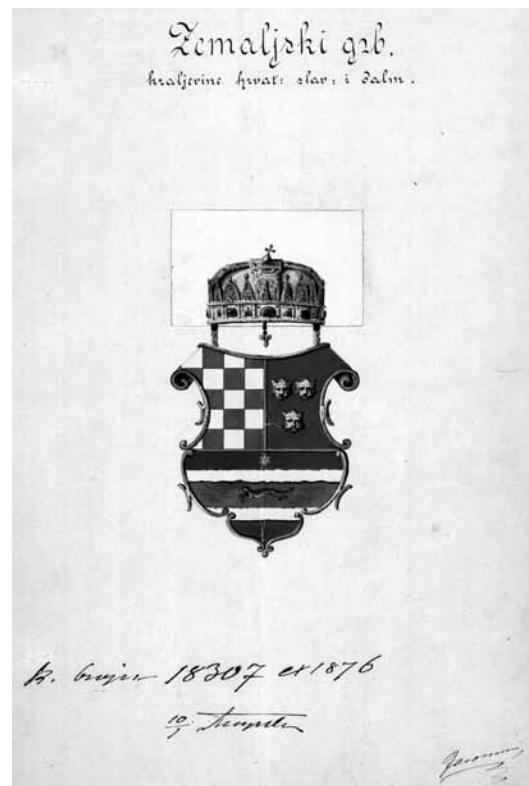
11 Pritom treba spomenuti kako postoji kamena ploča s prikazom šahovske ploče (8x8 polja), koja po broju i rasporedu polja odgovara grbu iz godine 1527. Ta je ploča užidana u zvonik crkve sv. Lucije u Baškoj na otoku Krku, u kojoj je pronađena čuvena Baščanska ploča. Ta je crkva popravljena i dograđena 1498., o čemu svjedoči ta godina ukljesana na crkvenom prozoru. Čini se da je ploča užidana u zvonik kao spolja s nekog starijeg objekta, pa je vjerojatno riječ o reljefu starijem od godine 1498. Stariji istraživači, primjerice Ivan Kukuljević Sakičinski, smatrali su tu ploču grbom (Kukuljević je naveo da je to hrvatski grb), no činjenica je kako nema dokaza da je uopće riječ o grbu.

ni i hrvatsko-dalmatinski sabori. Ta su središnja područja srednjovjekovne Hrvatske nekoliko godina prije izbora Ferdinanda I. pala pod osmanlijsku vlast (s izuzetkom nekoliko manjih utvrda i Klisa koji je pod Osmanlije pao godine 1537.), pa se je i središte kraljevstva silom prilika premjestilo sjevernije.

Knin je pod Osmanlije pao godine 1522. S obzirom na značenje toga grada i na činjenicu da su u njemu dugo vremena zasjedali hrvatsko-dalmatinski sabori, ne bi li bilo logično da su u njemu čuvane takve stvari kao što je bio pečat kraljevstva? Nije li moguća i logična pretpostavka da su u požaru rata koji je doveo do pada toga grada i središta Hrvatske pod Osmanlije, takve stvari mogle biti izgubljene? Dostupni podatci govore da je posljednji sabor za koji je zabilježeno da je održan u Kninu, bio onaj od godine 1473. ili 1474., a sabori su održani u Bihaću 1494., u Topuškom 1524. i opet u Bihaću godine 1526.¹² Moguće je pretpostaviti da je sa saborima mjesto boravka mijenjao i moguće postojeći pečat kraljevstva. Možda je bio izgubljen i nakon zasjedanja u nekom od tih mesta.

Bez obzira na to, godine 1527. izgledi pečata i grba i dalje su mogli biti više nego dobro poznati mnogima koji su u prethodnim godinama i desetljećima mogli vidjeti povelje s njegovim otiskom ili pak sam pečat. Zbog toga je moguće da je nepoznati pečatorezac u Cetingradu dobio nalog da na brzu ruku izradi pečat koji je po svojemu obliku mogao podsjećati na ne tako davno izgubljeni pečat kraljevstva. Moguće je da pečat kraljevstva nije nikada ni postojao, no s obzirom na opću uvriježenost korištenja pečata u razdoblju o kojem je ovdje riječ, takvo što manje je vjerojatno.

12 Podatke o održavanju hrvatskih (hrvatsko-dalmatinskih) sabora donosi Vjekoslav KLAJČ, „Hrvatski sabori do godine 1790.“, *Zbornik Matice hrvatske o tisućoj godišnjici Hrvatskog Kraljevstva* (Zagreb, 1925.), 267. On na istoj stranici ističe i da o zasebnim saborima kraljevine Hrvatske u 15. stoljeću imade vrlo malo podataka, „budi što su se rijetko sastajali, budi što su se pismeni spomenici o njima izgubili ili zametnuli.“

Slika 13 – Nacrt grba Trojedne Kraljevine koji je bio priložen uz naredbu broj 18.307 o izgledu grba i zastave te kažiputa i mjesnih tabli iz 1876.

Sve su to dakako tek pretpostavke i nagađanja, koje bi mogla potvrditi ili odbaciti tek buduća istraživanja. Pritom treba imati na umu kako činjenica da mi trenutno ne znamo za primjere hrvatskoga šahiranog grba ili drugih zemaljskih grbova na području srednjovjekovnog Hrvatsko-Dalmatinskog Kraljevstva ne znači da oni nisu postojali i da ih možda daljnja istraživanja ne će otkriti. Dovoljno je pritom podsjetiti da je do kraja 16. stoljeća Kraljevina Hrvatska svedena na „ostatke ostataka nekoć velikoga i slavnoga kraljevstva Hrvatskoga“ („*Reliquiae reliquiarum olim magni et incliti regni Croatiae*“), odnosno svedena je na nekadašnje najzapadnije hrvatsko područje. Ostala područja Hrvatske i Dalmacije stoljećima su nakon toga bila su u vlasti Osmanlija i Mletačke Republike, koji su svaki na svoj način brisali tragove prijašnjih vladara i vlasti.

Bilo kako bilo, od tada pa tijekom sljedećih desetljeća i stoljeća, vladalo je pravo šarenilo u uporabi hrvatskoga šahiranog grba, o čemu govore brojni primjeri grbova različitih kako po boji početnoga polja tako i po broju polja.

Takva je praksa zadržana i u 19. stoljeću, tijekom kojega je hrvatski šahirani grb od jednog od obilježja tadašnje Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prerastao u svehrvatski nacionalni simbol. Kao dio grba Trojednice sjedinjen s grbovima Dalmacije i Slavonije održao se je u službenoj uporabi u Banskoj Hrvatskoj sve do godine 1918. (kraće vrijeme i u Hrvatskoj i Slavoniji kao pokrajini novoga Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca nakon 1. prosinca te godine). Pa ipak se može reći kako je u trenutku nastanka jugoslavenske države hrvatski šahirani grb bio već nekoliko desetljeća prihvaćen kao svehrvatski nacionalni simbol.

Na to osobito upućuju brojni primjeri njegove uporabe diljem hrvatskih zemalja osobito od posljednjih godina 19. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata. Iako i oni ukazuju na nedosljednost u njegovu prikazivanju s obzirom na boju početnog polja i na broj polja, ipak držim kako su prevladavale inačice s početnim srebrnim poljem. (**slika 12**) To se odnosi i na samostalnu uporabu toga grba kao svehrvatskoga nacionalnog simbola kao i na službenu (isključivo u Banskoj Hrvatskoj)

Slika 14 – Grb na pročelju Sabornice iz 1910.

i neslužbenu uporabu toga grba kao dijela grba Trojednice.

Pritom treba istaknuti kako je 16. studenoga 1876. tadašnji Odjel za unutarnje poslove Kraljevske hrvatsko-slavonsko-

dalmatinske zemaljske vlade donio naredbu broj 18.307 o izgledu grba i zastave te kažiputa i mješnih tabli.¹³ Njezin tekst određuje da se „grb nalazi (...) na štitu ozdo šiljastom i u tri polja razdieljenom. (...) Gornje polje na lievo sadržava grb hrvatski sastojeci iz crljeno-bielih kockah.“ Priloženi nacrt grba prikazuje hrvatski šahirani grb kao grb od 25 polja s početnim crvenim poljem, iako spomenuti tekst ne navodi broj polja. Uz to je štit grba tako izведен da je početno crveno polje hrvatskoga šahiranoga grba gotovo nevidljivo, pa nije neobično što je pisac teksta u izvorniku naredbe prvo bitno istaknuo „biele“ kocke na prvom mjestu, da bi ih prekrizio i naknadno istaknuo crvene. Sve to upućuje i na nesigurnost pisca naredbe u pogledu izgleda grba, odnosno posredno je potvrda prakse ravnopravne i istodobne uporabe njegovih različitih inačica. Naposljetku treba navesti kako je zbog spomenutog oblika štita na nacrtu, zbog kojega nekoliko polja uopće nije bilo vidljivo, također bilo otežano raspoznavanje pravog izgleda grba i određivanje točnog broja polja. (**slika 13**)

Raščlamba teksta naredbe i priloženog nacrta pokazuju da oni, unatoč želji njihova stvaratelja da se uredi pitanje izgleda grba, nisu mogli ispuniti svoju svrhu. Tek bi detaljan opis i precizniji nacrt koji bi svakomu nedvojbeno ukazao što sve mora sadržavati grb Trojednice, posebice hrvatski šahirani grb kao njegov dio, mogao poslužiti kao temelj na kojemu se mogla dosljedno urediti uporaba grba. Uz to tekst naredbe nije objavljen ni u jednoj od službenih publikacija, *Narodnim novinama* ili *Sborniku zakona i naredaba valjanih za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*. Zbog toga je opravdano postaviti pi-

Slika 15 - Jedan od grbova Trojednice na dekretu Odjela za bogoštovlje i nastavu

¹³ Izvorni spis s tekstrom naredbe i tri priložena nacrti u boji (grb, zastava i nacrti kažiputa i mješnih tabli) sačuvan je u Hrvatskom državnom arhivu (HDA), fond 79, Zemaljska vlada, Odjel za unutarnje poslove (UOZV) (signatura fonda: HR-HDA-79), znakovi, grbovi, zastave, simboli, sv. 6-11C 14045-18307/1876. Autor svih nacrti bio je Augustin Jacomini. Ta je naredba jedini akt nekog tijela vlasti Trojednice u razdoblju nakon sklapanja Nagodbe kojim se htjelo pobliže urediti pitanje izgleda državnih simbola i njihove uporabe.

Slika 16 – Razglednicu „Hrvatski pozdrav!“ objavila je Naklada Selzer i Rank iz Osijeka početkom 20. stoljeća

tanju u kojoj su mjeri predstavnici banske vlasti bili upoznati s njezinim sadržajem, odnosno pitanje je, koliko su je u praksi mogli iskoristiti. O tome da se za nju slabo ili nikako znalo, svjedoče brojni primjeri iz sljedećih godina i desetljeća. Oni pokazuju kako je u pogledu izgle-

da grba, posebice hrvatskoga šahiranoga grba, nastavljena dotadašnja praksa istodobnog korištenja različitih inačica, iako je najčešće bila riječ o službenoj uporabi tih simbola.

Svakako najpoznatiji primjer jest onaj spomenuti grba Trojednice na krovu zagrebačke crkve sv. Marka, izведен godine 1878. (uz njega je izведен i tadašnji grb grada Zagreba). U njemu se je hrvatski šahirani grb sastojao od 25 polja, a početno je bilo srebrno. Pritom treba istaknuti da je taj krov postao jedan od vrlo poznatih simbola grada Zagreba i Hrvatske. Brojne slike u knjigama i časopisima, razglednice i umjetnička djela učinili su grbove s krova crkve sv. Marka poznatim uistinu svakom Hrvatu, pa je razložno pretpostaviti da su utjecali i na njihov odnos prema hrvatskim nacionalnim simbolima.

Na javnim građevinama u gradu Zagrebu do danas se sačuvalo dosta grbova koji sadržajno i izgledom odgovaraju tom grbu, a izvedeni su u razdoblju do godine 1918. Svi su ti grbovi izvorno bili okrunjeni krunom sv. Stjepana, koja je uklonjena nakon sloma Austro-Ugarske.

Slika 17 – Još jedna u nizu domoljubnih razglednica koja je sadržavala hrvatski šahirani grb s početnim bijelim poljem

Zbog značenja mesta na kojem stoji, prvo navodim reljefni grb Trojednice na pročelju hrvatske sabornice iz godine 1910. (slika 14) Danas je on obojen, no šrafura bi i bez boje pokazivala kako je hrvatski šahirani grb na njemu bio grb od 25 polja s početnim srebrnim poljem. Istodobno su izvorni raznobojni prozori na dvorani sabornice izvedeni u tehniči vitraja sadržavali na sebi grb Trojednice u kojem je hrvatski šahirani grb s istim brojem polja počinjao prvim crvenim poljem.¹⁴ Grbu s prvim srebrnim poljem na pročelju sabornice odgovara i grb na timpanu pročelja nekadašnje palače Odjela za bogoslovje i nastavu Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade u zagrebačkoj gornjogradskoj Opatičkoj ulici 10 (danasa palača Hrvatskoga instituta za povijest).¹⁵ Slično je i s grbom na pročelju Hrvatskoga narodnog kazališta.

Primjer s vrata ograda palače spomenutog Odjela za bogoslovje i nastavu u Opatičkoj 10 pokazuje da su na javne zgrade ponekad stavljeni i grbovi koji su sadržavali grb od 25 polja s prvim crvenim poljem. Uz to su u službenoj uporabi na dokumentima, pečatima, tiskanicama i publikacijama i dalje korištene brojne međusobno različite inačice grba Trojed-

14 Ti se vitraji nisu sačuvali, no kako su izgledali može se vidjeti na nekim slikama i fotografijama. Među slikama izdvaja se poznata slika Ivana Tišova „29. X. 1918.“, koja je prikazivala trenutak u kojem je Hrvatski državni sabor (Sabor Trojedne Kraljevine) proglašio prekid svih odnosa s Austrijom i Ugarskom godine 1918. Sigurno sam da je ubrzo nakon sloma Monarhije 1918. izvršeno uklanjanje prikaza krune sv. Stjepana. Sačuvane fotografije pokazuju da su prozori na svome mjestu bili još u ljetu 1945., prigodom IV. zasjedanja ZAVNOH-a (odnosno prvog zasjedanja Narodnog sabora Hrvatske), koji je zasjedao od kraja srpnja do početka kolovoza te godine.

15 Taj je timpan izведен 1913. prigodom dogradnje zgrade palače (nadograđen je drugi kat). Grb koji je izvorno bio okrunjen krunom sv. Stjepana postavljen je na polje sastavljeno od hrastovih i lovoroševih grana. Grb Trojednice krasio je pročelje zgrade i prije nadogradnje. Da je boja početnog polja na tom grbu mogla biti drugačija (crvena), posredno govorи kovinski grb postavljen nad vrata koja vode u prednje dvorište palače. Taj je grb danas obojen i prvo polje hrvatskoga šahiranoga grba od 25 polja počinje crvenim poljem. Stare razglednice i ostale fotografije pokazuju da taj grb nekad nije bio obojen, no činjenica da je prvo polje hrvatskoga šahiranoga grba ispušćeno (niti jedan dio grba nije šrafiran) upućuje takoder na zaključak o njegovoj izvornoj crvenoj boji. Usp. sliku jedne razglednice s motivom ograde i zgrade u Opatičkoj 10 poslane godine 1899. u knjizi Zvonimira MILČECA, *Pozdrav iz Zagreba: Stare razglednice na nove adrese* (Zagreb, 1986.), 248.

Slika 18 – Razglednica s geslom „Bog i Hrvati!“, koja je bila u uporabi najkasnije od 1901., osobito je česta pojava među sačuvanim razglednicama s domoljubnim motivima

nice, koje su se razlikovale uglavnom s obzirom na broj polja i boju prvog polja hrvatskog šahiranog grba. Kao primjer navodim praksu spomenutog Odjela za bogoštovlje i nastavu, odnosno tiskanicu dekreta za imenovanju učitelja i učiteljica.¹⁶ Na spomenutom dekretu pojavljuju se čak tri međusobno različite inačice grba Trojednice (na tiskanom zaglavljtu dekreta, na pečatu Odjela i na njegovu suhom reljefnom pečatu). (slika 15)

Svi spomenuti i opisani primjeri pokazuju da naredba 18.307 iz godine 1876. nije imala utjecaja na daljnje korištenje i izgled grba Trojednice, pa samim tim ni na izgled hrvatskoga šahiranoga grba. U službenoj su naime uporabi u sklopu dje-lovanja hrvatskih banskih vlasti i dalje bile različite inačice grba, pa tako i hrvatskoga šahiranoga grba. Zbog toga se i odredba u spomenutoj naredbi o crvenom polju kao početnom može uzeti tek kao jedan od elemenata u danas aktualnoj raspravi o tome koja je boja prevladavala na početnom polju hrvatskoga šahiranoga grba.

Neslužbena uporaba hrvatskoga šahiranog grba, bilo kao samostalnog grba, bilo kao dijela grba Trojednice, u istom je razdoblju bila istovjetna opisanoj službenoj

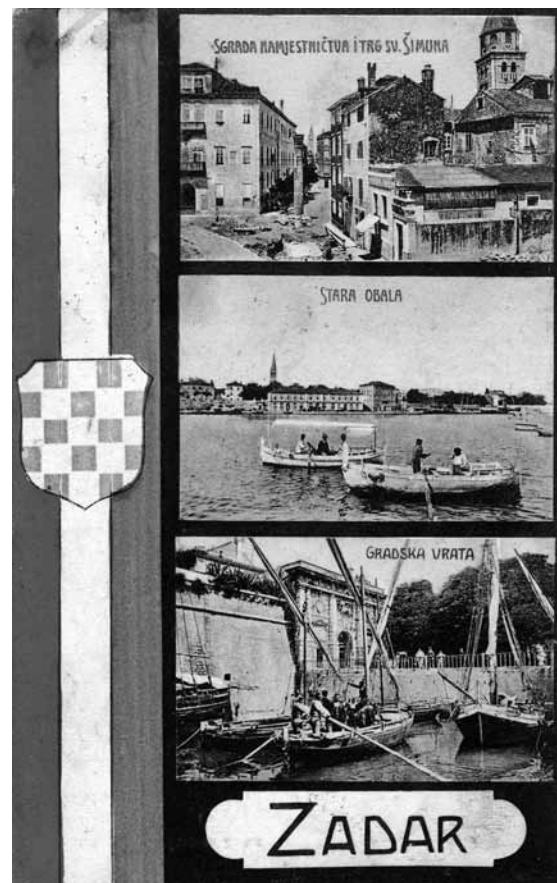
¹⁶ U vlastitoj zbirci čuvam dva takva ispunjena obrasca. Takvi dokumenti iz obiteljskih ostavština, različita rješenja, svjedodžbe, domovnice i slično, danas su lako dostupni na dobro razvijenome zagrebačkom i hrvatskom tržištu antikviteta.

uporabi. Pritom treba upozoriti na spomenuto postojanje niza razglednica s domoljubnim motivima, najmanje nekoliko desetaka njih koje su bile u uporabi od posljednih godina 19. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata. One su sigurno bile u prodaji u Banskoj Hrvatskoj i u Dalmaciji, a po svoj prilici i u Istri i u Bosni i Hercegovini. S obzirom na namjenu i format, to su nedvojbeno bile jeftine i prema tome svim slojevima stanovništva lako dostupne publikacije, koje je uz to bilo jednostavno čuvati.

Iako nema odgovarajućih istraživanja koja bi nedvojbeno ukazivala na to u kolikim su kolicinama prodavane, ipak držim kako su one masovno korištene. Njih se i danas vrlo često prona-lazi na hrvatskom tržištu antikviteta, a nezaobilazan su dio brojnih muzejskih i kolecionarskih zbirki, što sve upućuje na njihovu brojnost i popularnost. Na to upućuje i spomenuta činjenica o nekoliko desetaka različitih motiva i najmanje toliko izdanja koja su, na što upućuju poštanski žigovi na njihovu naleđu, bila u uporabi tijekom približno dvaju desetljeća. Sve to upućuje na pretpostavku kako su te razglednice mogle utjecati na

oblikovanje pogleda mnogih suvremenika o tome kako bi trebali izgledati hrvatski nacionalni simboli, odnosno njihova pretpostavljena popularnost i dugotrajan opstanak na tržištu upućuju na to da su njihovi prikazi odgovarali poimanju mnogih o izgledu tih simbola.

Držim da bi prikaz i raščlamba svih poznatih motiva zauzeli pretjerano velik dio ove rasprave, no i bez toga se može ute-meljeno tvrditi kako su autori motiva kao hrvatske nacionalne simbole izdvajili hrvatski šahirani grb i trobojnicu crven-bije-li-plavi. Grb je u većini slučajeva počinjao bijelim poljem, a često su to bili grbovi od 25 i od 30 polja. Kao primjer razglednice s takvim grbom od 25 polja može poslužiti ona pod svojevrsnim naslovom „Hrvatski pozdrav!“, koju je objavila Naklada Selzer i Rank iz Osijeka.¹⁷ (slika 16) Štit

Slika 19 – Razglednica Zadra iz 1908.

¹⁷ Primjerak koji čuvam u svojoj zbirci poštanski je upotrijebljen tijekom Prvoga svjetskog rata. Kako je s njezina naleta uklonjena poštanska marka, nije vidljiv nadnevak poštanskoga žiga, no nedvojbeno je kako ju je Stefan Sudenić iz „KuK copper Baon No 13 Osijek“ poslao Đuri Renduliću u Bistru, te ga je ujedno obavijestio kako „danasa idem u 6 sati uvečer u galiciju“.

Slika 20 – Sa samog početka 20. stoljeća potječe i razglednica s prikazom crkve i Svetišta Majke Božje Trsatske, na kojoj je prikazan hrvatski šahirani grb od 25 polja s početnim bijelim poljem

toga grba bio je uokviren zlatnom bordurom, a grb je bio okrunjen nedefiniranom zlatnom kraljevskom krunom. Grb je natkriljivao kombinaciju hrastovih grančica i grančica s cvjetovima plave boje, a preko grančica je bila prevučena dijagonalna traka u bojama hrvatske zastave.

Različite kombinacije grba Trojednice također su bile prisutne, no u razmjerno malom broju slučajeva. Pritom mi nije poznato da bi i u jednom slučaju to bio jedinstveni štit koji bi sadržavao sva tri grba, nego su uobičajeno hrvatski šahirani grb, dalmatinski grb i slavonski grb bili prikazani na posebnim štitovima.

Već je spomenuto kako se kao hrvatska zastava često pojavljuje hrvatska trobojica s apliciranim hrvatskim šahiranim grbom, pri čemu su to često bili grbovi s većim brojem polja (u više slučajeva i s više od 40 polja). Iznimka je razglednica čiji je motiv bila isključivo hrvatska trobojica, na čijem su zastavnom polju bili aplicirani grbovi Dalmacije, Hrvatske (grb s početnim bijelim poljem koji se je sastojao od 30 polja – 5x6) i Slavonije.¹⁸ Nisu rijetke ni razglednice na kojima su prikazane zastave bez apliciranih grbova, no najčešće su na njima ispisana različita gesla te su uz njih vrlo često prikazani i grbovi, najčešće samo hrvatski šahirani

grb. Samo trobojica bez grba ili gesla jest ona na razglednici Zadra iz 1908. godine u izdanju Hrvatske knjižarnice iz toga grada.¹⁹ Češće su ipak one s različitim geslima poput „Za hrvatski dom i rod“, „Živila Hrvatska“, „Ljubi rode jezik preko svega, u njem živi, umiri za njega“. Tako je na jednoj razglednici stariji čovjek odjeven u nošnju i s crvenom kapom na glavi u desnoj ruci držao zastavu na čijem je bijelom polju u zlatu otisnuto geslo „Za hrvatski dom i rod“, a lijevom rukom pridržavao je hrvatski šahirani grb okružen heraldičkom krunom koji je počinjan s bijelim poljem. (slika 17)

Imajući uvid u velik broj takvih razglednica stekao sam dojam kako je osobito česta pojava među njima bila ona na kojoj je hrvatski šahirani grb s početnim bijelim poljem od 30 polja (5x6) bio položen na žutosmeđu („zlatnu“) baroknu kartušu, okrunjenu pobliže nedefiniranom kraljevskom krunom, koja je bila položena na razlistalu granu u cvatu i na trobojnu vrpcu na čijoj je bijeloj prugi bilo otisnuto pravaško geslo „Bog i Hrvati!“. Ta je razglednica, kao uostalom i mnoge druge razglednice s domoljubnim motivima, bila tiskana u Beču, no bila je u prodaji u hrvatskim zemljama kao dio naklade lokal-

nih nakladnika (knjižara).²⁰ U svojoj zbirici čuvam dva primjerka te razglednice, od kojih je jedna bila dio naklade knjižare Antuna Ciulića iz Šibenika, a druga dio naklade V. Morpurga iz Splita.²¹ (slika 18)

Posebnu skupinu činile su dopisnice s motivima većeg broja hrvatskih gradova. Već na prvi pogled je jasno da su kliješti za njihovu izradu bili istovjetni, a razlikovali su se tek natpisi i motivi gradova. Riječ je o trima slikama pojedinoga grada na svakoj od razglednica, a uz lijevi rub svake od njih bila je trobojna crveno-bijelo-plava vrpca u čijem je središtu bio neki simbol. Na izrazitoj većini poznatih mi primjera trobojnica je sadržavala i hrvatski grb.²² Pritom je u većini slučajeva riječ o hrvatskome šahiranom grbu koji se razlikovao po broju polja, a najčešće je počinjan bijelim poljem.²³ Takva je bila razglednica Zadra, koju je godine 1908. izdala Hrvatska knjižarnica iz tогa grada.²⁴ (slika 19)

20 Na svim primjerima koje sam imao prigode vidjeti otisnuta je naznaka „Weiss i Dreykurs u Beču • Zaštitna oznaka“. Ta je oznaka otisnuta u crnoj boji, a nazivi lokalnih hrvatskih nakladnika i uz njih u svim slučajevima oznaka „Br. 226“ u svjetlosivoj boji.

21 Znakovito je što je u slučaju primjera objavljenog u nakladi A. Ciulića na naledu preko natpisa na madarskome i njemačkom jeziku *Levelez-Lap i Correspondenz-Karte* bio pretisak crne crte, pa je ostao vidljiv tek hrvatski natpis na Dopisnici. Uklanjanje natpisa na tim jezicima tipično je za razdoblje nakon sloma Austro-Ugarske Monarhije. Pritom treba uzeti u obzir kako je od početka studenoga 1918. do polovice 1921. Šibenik bio pod talijanskom okupacijom. Talijanske vojničke vlasti činile su sve kako bi na okupiranim područjima Dalmacije susibile svako izražavanje hrvatske nacionalne svijesti, pa nije vjerojatno da bi dopustile korištenje razglednica s takvim motivima. Zbog te moguće kako je pretisak nastao neposredno nakon sloma Monarhije, tijekom kratkotrajne vlasti Države SHS u tome gradu, ili pak nakon odlaska Talijana. Bilo kako bilo, više je nego izvjesno kako je knjižara Antuna Ciulića i 1918. nudila na prodaju te razglednice, a to je nastavila činiti i nakon sloma Monarhije. Pritom ističem kako je primjerak takve razglednice koji je objavljen u nakladi V. Morpurgo iz Splita poštanski upotrijebljen polovicom rujna 1901., kad je poslan iz Kaštel Sućurca u Šibenik.

22 Jedini poznati mi primjer drugačijega rješenja slična je razglednica Požege, na kojoj je otisnut grb tog grada.

23 O tome da je bilo i drugačijih rješenja svjedoči slična razglednica Vinkovaca. Objavljena je u nakladi vinkovačke Knjižare J. Reich, a jedan primjerak čuvam u svojoj zbirci. Na trobojnicu je aplicirana slika Vinkovčanke u narodnoj nošnji, a u dnu je prikazan žuti medaljon koji sadrži grbove Dalmacije, Hrvatske (4x5 polja, početno polje crveno) i Slavonije u boji.

24 Reprodukciju razglednice i osnovne podatke o njoj donio je A. SEFEROVIĆ, *Zadar na starim razglednicama*, 227.

18 Jedan primjerak te razglednice posjedujem u vlastitoj zbirici. Na njezinu naledu je kao izdavač označena tvrtka D. K. & Co. iz Praga.

19 Reprodukciju razglednice i osnovne podatke o njoj donio je Abdulah SEFEROVIĆ, *Zadar na starim razglednicama* (Zadar – Rijeka, 2005.), 227. Primjerak takve razglednice čuvam u svojoj zbirci.

Slika 21 – Razglednica izdana u prigodi II. hrvatskog svesokolskog sleta u Zagrebu 1911.

Njezin lijevi rub zauzimala je trobojnica u čijem je središtu bio hrvatski šahirani grb od 25 polja s početnim bijelim poljem. Slična je i razglednica Broda na Savi.²⁵ Na njoj je također hrvatski šahirani grb s početnim bijelim poljem okrunjen, no sastojao se od 30 polja (5x6) i bio je okrunjen shematisiranom kraljevskom krunom.

Svakako zanimljivo izdanje bila je i razglednica s prikazom crkve i Svetišta Majke Božje Trsatske, na kojoj su dominirali hrvatski šahirani grb od 25 polja s početnim bijelim poljem, koji je bio natkriven kacigom te hrvatska trobojnica s ispisanim geslom „Ljubi rode jezik preko svega, u njem živi, umiri za njega.“²⁶ (slika 20) Poznato mi je i izdanje s prikazom Zagrebačke katedrale, i to kako je izgledala poslije spomenute obnove ili vandalicizacije, što je stavlja u razdoblje nakon 1900. godine. Istovjetna trobojnica je bila središnji motiv na razglednici koju je objavila već spomenuta Naklada Selzer i Rank iz Osijeka. I na njoj je, na istome mjestu kao i u slučaju razglednice

s trsatskom crkvom, otisnut hrvatski šahirani grb od 25 polja s početnim srebrnim poljem. Ipak je njegov štit bio drugačiji, a kacigu je zamijenila heraldička kraljevska kruna.

Daljnje pobliže opisivanje razglednica s domoljubnim motivima prelazi opseg i svrhu ovoga rada, pa će tek spomenuti kako je i na nizu razglednica koje je Hrvatski sokolski savez objavio godine 1911. u prigodi održavanja II. hrvatskoga svesokolskog sleta u Zagrebu te godine dominirao grb od 25 polja s početnim srebrnim poljem. Pritom se osobito izdvaja ona u čijem je središtu bio slikani prizor pogleda na središte grada Zagreba, iznad kojega su bili sokoli u letu. Taj je prizor bio uokviren obrubom od lipova lišća (lipa kao simbol slavenstva) na kojem su bili poredani grbovi hrvatskih zemalja (Dalmacija, Slavonija, Bosna, Hercegovina, Istra) te SAD-a kao zemlje iz koje su došli hrvatski iseljenici, a nad svima je bio kao svojevrsni središnji grb postavljen hrvatski šahirani grb od 25 polja s početnim srebrnim poljem.²⁷ (slika 21)

Razglednice su zbog svoje masovnosti i dostupnosti širokim slojevima stanovništva nedvojbeno bile važan medij pomoći kojega su širi slojevi stanovništva potkraj 19. i početkom 20. stoljeća mogli oblikovati svoj odnos prema izgledu i sadržaju hrvatskih nacionalnih simbola, no nisu bili i jedini. To su svakako bili i brojni grbovi i zastave (osobito zastave različitih društava), koji su javno isticanu prigodom različitih svečanosti.

Pritom se izdvajaju brojni grbovi otisnuti u većim dimenzijama, koji su isticani još tamo od kraja osamdesetih godina 19. stoljeća, a uporaba takvoga hrvatskoga šahiranog grba zabilježena je u tisku još godine 1935.²⁸ Spomenuti grb Hrvatske, ali i grbovi Bosne i Hercegovine, Dalmacije, Istre i Slavonije bili su zapravo kolorira-

ne litografije većih dimenzija prvo bitno tiskane za uporabu u školama.²⁹ U slučaju hrvatskoga šahiranog grba bila je riječ o grbu od 30 polja (5x6) s početnim bijelim poljem koji je bio okrunjen heraldičkom kraljevskom krunom.

U razdoblju od kraja osamdesetih godina 19. stoljeća do prvih godina 20. stoljeća osobito velik broj slikovnih priloga koji su ukazivali na njegovu uporabu bio je objavljen u ilustriranom polumjesečniku *Dom i svjet*. Slučajno ili ne, no takav grb se je u drugoj polovici osamdesetih godina pojavio u tada osobito raširenom Meyersovu konverzacijском leksikonu, pa je moguće kako je otamo uzet kao predložak za izradu litografija koje su kasnije osim u školama javno izlagane prigodom različitih događanja diljem hrvatskih zemalja.³⁰ (slika 22) Tako prizor s proslave tridesetogodišnjice Hrvatskoga sokola u Zagrebu 1904. pokazuje da su ulaz u Umjetnički paviljon resila četiri istaknuta hrvatska šahirana grba na kartonu (uz njih i dva grba Slavonije), o kojima je bilo već riječi.³¹ Na hrvatskome sokolskom sletu u Splitu također su prevladavali takvi hrvatski šahirani grbovi.³²

Uz takve grbove javnost je prigodom različitih svečanosti imala prigode vidjeti i hrvatske trobojnice s apliciranim hrvat-

29 Usp. ilustracije i opise tih litografija (kataloški brojevi 18-22) kod Vesne RAPO *Kolorirane litografije: ilustrativna nastavna pomagala u zbirkama Hrvatskoga školskog muzeja* (Zagreb, 2012.), 15. i 81.-82. Sve su litografije bile otisnute na kartonima dimenzija 45 x 55,5 cm, a na naredu svakoga od njih otisnuti su broj predmeta i naziv pojedine zemlje na njemačkom jeziku. Ovo posljednje upućuje na nakladnika izvan Hrvatske. Pritom su grbovi Hrvatske i Dalmacije po izvedbi identični onima objavljenima u prethodno spomenutom leksikonu 1888. godine.

30 Riječ je o grbu u boji otisnutom u Meyers *Konversations-Lexikon*, 12. svezak (Zwölfter Band), Nathusius-Phlegmone, IV. Izdanje (Leipzig, 1888.), u sklopu umetka s grbovima Austro-Ugarske („Österreich-ungarische Landeswappen“) na stranice 496. Na istom je umetku otisnut i grb Dalmacije

31 Fotografija s te svečanosti objavljena je u časopisu *Vienac pouci i zabavi* (mjesečnik, Zagreb), god. II., kolovoz 1911., 230. Uz hrvatske šahirane grbove bili su na ulazu u umjetnički paviljon istaknuta i dva slavonska grba te dalmatinski grb.

32 O tome koji su grbovi bili istaknuti na splitskoj sleti, svjedoče i sačuvane fotografije, od kojih su neke bile iskoristene kao motivi prigodnih razglednica objavljenih po njegovu svršetku. Preslike dviju takvih razglednica objavio je Duško KEČKEMET, *Split na starim razglednicama* (Split, 2008.), 145. Jedna fotografija sa splitskog sleta objavljena je i u spomenici *Svesokolski slet 1930.: Šveslavensko sokolstvo* (Beograd, 1930.), 183.

25 Na razglednici koju čuvam u svojoj zbirci nema oznake nakladnika, a korištena je (poslana iz Bosanskog Broda u Beč) godine 1916.

26 Na njoj je slovenskim jezikom označeno kako je objavljena „V založbi pri G. Fischer-u u Innsbruku. 306“

Slika 22 – Grb iz Meyersova Konverzacijskog leksikona iz druge polovice osamdesetih godina 19. stoljeća, istovjetnoj je izgleda kao grb na koloriranoj litografiji kakve su masovno javno korištene sve do 30-ih godina 20. stoljeća

skim šahiramim grbom s početnim bijelim poljem. Svakako najpoznatiji i najznačajniji primjer takve zastave jest nova zastava Hrvatskoga sveučilišta iz godine 1907.³³ (slika 23) Ta je zastava nastala uslijed nestanka stare sveučilišne zastave iz godine 1848., koju je tadašnji ban Dragutin Khuen Héderváry želio uništiti nakon javnog spaljivanja mađarske trobojnica na zagrebačkom Jelačićevu trgu godine 1895. Iako Khuenova naredba nije bila izvršena i zastava je bila dobro skrivena, ona je ipak nestala iz javnosti i nitko nije znao što se je s njom dogodilo.

U praksi studenti Hrvatskoga sveučilišta (odnosno Kraljevskoga sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu) nisu imali zastave pod kojom bi nastupali u javnosti, pa se je pojavila potreba za izradom nove zastave. To je naposljetku učinjeno godine 1907. uz odobrenje i novčanu potporu Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade. Izrađena je po nacrtu poznatog hrvatskog slikara Bele Csikosa

³³ O toj sam zastavi razmjerno opširno pisao u monografiji *Hrvatski nacionalni simboli*, 127.-131., pa ču u nastavku tek ukratko progovoriti o njezinu značenju i izgledu.

Sesije, „koji je svojom snažnom inven-cijom i dubokim ukusom stvorio djelo, kojim će se moći uvijek ponositi akademika omladina, jer ima zastavu du-boka značenja i vanredne ljepote. (...) Skupocjeni držak nove zastave izrađen je pod nadzorom vrsnog našeg kipara Rudolfa Valdeca.“³⁴

Kako je izgledala ta zastava? U *Spomenici* iz godine 1907. ukratko je spomenuto da ima „oblik paniere (Standarta), koja se okončava s tri duga trobojna traka. Na trobojnoj plohi same zastave izrađena je s jedne strane ‘alma mater’ [prikaz Sveučilišta, nap. M. J.] pred kojom kleči akademičar i prima od nje znanost i naobrazbu. Ta strana nosi napis ‘Alma Mater Croatica’ i tri značajne godine sveučilišnih zastava ‘1848-1895-1907.’ Na drugoj strani dostojanstveno stoji božica Prosvjeta, a pred njom se iz okova diže bijedni rob – hrvatski narod, koji se prosvjetom diže na visinu drugih naroda.“³⁵ Sačuvane slike i načrt objavljen u *Spomenici* iz 1907. pokazuju da je hrvatski šahirani grb od 25 polja s početnim srebrnim poljem bio apliciran na crveno polje s obje strane zastave. Na aversu se kao ukras pojavljuje i pleter preuzet sa starohrvatskih (predromaničkih) spomenika, odnosno prednja „strana zastave uokvirena je starohrvatskim ornamentima, koji su izrezani u zlato na bijeloj svili.“³⁶

Od tada pa sve do potkraj travnja 1945. studenti Hrvatskoga (Zagrebačkoga) sveučilišta nosili su tu zastavu na brojnim svečanostima na Sveučilištu i na drugim javnim nastupima u gradu Zagrebu. O tome svjedoče brojni prilozi u suvremenim publikacijama i u tisku, pa nema dvojbe kako je ta zastava mogla utjecati na mnoge koji su je mogli vidjeti u nešto manje od četiri desetljeća njezine javne uporabe.

Nekoliko godina iza njezine izrade planuo je Prvi svjetski rat, čiji je ishod donio propast Austro-Ugarske Monarhije i

³⁴ Spomenica na sveučilišne svečanosti dne 18., 19. i 20. svibnja 1907.: Proslava uspostave nove sveučilišne zastave, 35-godišnjice „Hrvatskog akadem. potpornog društva“ i otvorenja Strossmayerovog poprsja u sveučilišnoj auli (bez. ozn. mj. i god. izd. [Zagreb, 1907.]), 7.

³⁵ Spomenica na sveučilišne svečanosti dne 18., 19. i 20. svibnja 1907., 7.

³⁶ Fotografija aversa zastave objavljena je i u monografiji *Sveučilište u Zagrebu*, ur. Smiljko Sokol (Zagreb, 1987.), 48.

Slika 23 – Zastava Hrvatskoga sveučilišta iz 1907.

ulazak hrvatskih zemalja u jugoslavensku državnu tvorevinu. Nedugo prije njezine propasti, potkraj 1915., stvoren je i grb Austro-Ugarske, jedini službeno određeni zajednički grb što ga je ta državna tvorevina ikada imala. U malom grbu Monarhije iz početka 1916. prvi je put službeno priznata tada već uobičajena praksa korištenja hrvatskoga šahiranog grba kao svojevrsnoga općehrvatskog grba. Taj je grb sadržavao samo „glavne“ simbole koji su predstavljali Monarhiju, odnosno na pojednostavljeni je način prikazivao i austrijski i ugarski dio. Zemlje krune sv. Stjepana, odnosno ugarski dio (Translavtanija) predstavljao je u dva dijela razdijeljen štit okrunjen krunom sv. Stjepana.³⁷ Sastojao se od ugarskoga grba i hrvatskoga šahiranoga grba. Iako je oblik toga grba bio takav da su dijelovi ugarskog grba pokrivali dio polja hrvatskog grba, ipak je nedvojbeno da je hrvatski grb počinjao bijelim poljem.

(nastavit će se)

³⁷ Sliku toga grba i napomenu da se na njemu „vide kocke hrvatskog grba“ donio je neposredno po njegovu usvajanju i *Ilustrovani list* (tijednik, Zagreb), god. III., br. 13., 25. ožujka 1916., 304. Slika malog grba u boji i njegov opis, kao i slike i opisi ostalih grbova obaju dijelova Monarhije i cijele Monarhije, objavljeni su u luksuzno opremljenoj knjizi pod naslovom *Die neuen österreichischen, ungarischen und Gemeinsamen Wappen*, (Beč, 1916.)

„MOJ ZADNJI POZDRAV!“ – ZATVORSKI ZAPIS SLAVKA KVATERNIKA?

U ovom je časopisu, u broju 71 iz veljače 1998., usprkos nizu kritičkih napomena, objavljen moj načelno pozitivan prikaz knjige *Vojskovođa i politika. Sjećanja Slavka Kvaternika* koju je potpisala, točnije priredila Nada Kisić Kolanović. U toj knjizi, koja je većinom zbirka dokumenata mahom jugoslavenske provenijencije, uvodna rasprava priređivačice ima šezdesetak od ukupno 427 stranica.

Njezin je odnos prema hrvatskom jeziku, njegovoj sintaksi i gramatici – kao što sam primijetio i istaknuo u više navrata, pa i tu – skoro legendaran, i valjalo bi ga izučavati na katedrama, u sklopu posebnoga kolegija pod radnim nazivom „Kako, za živoga Boga, ne pisati hrvatski“, a pristup samoj problematiki knjige, navodi se i u tom prikazu, razmjerno je neobjektivan, pristran na uvijek isti način i s uvijek istim *ostrožinskim* predrasudama koje su u novije doba začinjene kvazihrvatskom historiografsko-političkom *vegetom* koja nepodnošljivo vonja na najjeftiniju cikoriju kumrovečkog podrijetla.

Ta je pojava došla do izražaja i u drugim njezinim djelima, budući da je autorica – zahvaljujući povlaštenu pristupu arhivskom gradivu (pa i knjižnici Hrvatskoga državnog arhiva) koji je godinama imala (jer: družba je družba, služba je služba, a muž je ipak muž, pa je i potpisano mu u brk zatajeno postojanje stonovitoga, životno važnoga mu gradiva) – njegovala navadu neumjerenog i nekritički identificirati s tvorcima gradiva koje je u fazi toga više sve-tog nego romantičnog konkubinata imala mogućnost prirediti pa objaviti pod svojim imenom, često sa suprugovim nakladničkim potpisom, ali dakako ne i o njegovu, nego o državnom trošku.

Tako se je dogodilo, primjerice, da – s vrlo malo ili baš s nimalo veze sa stvarnošću – hrvatski poslanik u Sofiji Vladimir Židovec postane vrlo mudar i dalekovidan; da se Mladen

Piše:

Tomislav JONJIC

Lorković prometne malne u proroka koji se nije bavio ničim doli *demokratskim* gatanjem iz kavnoga taloga i time kako će se suprotstavljati Nijemcima i udovoljavati ukusima zapadnih Saveznika, pa su tako i vojskovođa Slavko Kvaternik i sin mu Eugen s dozom stanovite degutantne romantike prikazani kao veliki protivnici Talijana, pa i Nijemaca, iako su sami Talijani – jamačno bolje upućeni u stvar od Nade Kisić Kolanović – duboko u 1942. godini pisali kako je Eugen Kvaternik možda jedini talijanski priatelj u Hrvatskoj, a neki su istaknuti ustaški intelektualci za oca mu Slavka i tada i kasnije znali jetko reći da je možda često i govorio hrvatski, ali je obično – mislio njemački.

Drugim riječima, i ljudi i događaji puno su kompleksniji nego što to izgleda mozo-

govima koji se zadovoljavaju jednostavnim, crnom-bijelim slikama.

No, nije ovo ovo ni mjesto ni prigoda da se raspreda o toj neobičnoj sklonosti jedne historiografske škole (točnije: „škole“), navikle na to da ignorira činjenice i da sve svede na jedan te isti, lako prepoznatljivi i odavno definirani zajednički nazivnik. Umjesto toga – osim konstatiranja činjenice da je (državno!) arhivsko gradivo ponekad bilo smatrano privatnim (pa je i mojoj malenkosti bio dosta grubo, sasvim rezolutno i *sasvim definitivno* onemogućen pristup bilješkama Mladena Lorkovića, premda mi je dr. Milan Blažeković ispravno i korektno tvrdio kako one postoje i kako je, štoviše, *drug suprug* upravo njega, Blažekovića, kao Lorkovićeva kratkotrajnog tajnika, molio da ih *drugarici supruzi* pomogne odgonetnuti i pročitati), pa je sve to – uz koješta drugo, *partijsko i katoličko* (I. Raos), drugim rijećima ostrožinsko i riječko, što je ovdje

Naslovica Glasa sv. Antuna (1949.)

pristojno i ne spominjati, premda nikad ne valja zaboravljati – kod mene, priznajem, moglo izazvati stanovite odbojnosti, pa se i odraziti na moj odnos prema tomu i sličnomu mrčenju papira o državnom trošku.

Napravio sam, doduše, i ja propusta i pogrješaka – pa i puno prije opisane zgodbe s Lorkovićevim dnevnim bilješkama – a onaj koji se ne zadovoljava samo time da bude u pravu, nego hoće biti i pravedan, mora i to javno priznati. Jedna od njih, ne najveća, povezana je i sa spomenutom knjigom o Slavku Kvaterniku. U rečenome prikazu iz veljače 1998., naime, nisam spomenuo, jer za to nisam ni znao, baš kao ni Nada Kisić Kolanović, da je bar jedne crtice ili podrubne bilješke bio vrijedan spomen stvarnoga ili navodnoga Kvaternikova pisma iz tamnice koje je objavljeno 1949. u Argentini u *Glasu sv. Antuna*. Riječ je o mjesecniku (jedno vrijeme i polunmjesečniku, a kasnije dvomjesečniku) koji su 1947. pokrenuli hrvatski franjevci (*Editada por los Franciscanos Croatas*), a uređivao ga je poznati hrvatski katolički novinar Ivo Lendić (1908.-1982.). U devetome broju trećega godišta, u rujnu 1949., na 9. stranici objavljen je nepotpisani tekst „Slavko Kvaternik: Moja zadnja poruka“.

Uredništvo ga je popratilo uvodnom napomenom koja i nije sasvim nebitan argument u prilog tezi da se – uza sve nužne rezerve i ograde – možda ipak radi o autentičnom dokumentu. On se je, naime, pojavio u vrijeme kad je nastupila snažna polarizacija u hrvatskoj političkoj emigraciji, neposredno izazvana ponovnim ulaskom Ante Pavelića u hrvatsku politiku, koji je s jedne strane bio logična posljedica Pavelićeva političkog nerva i njegove strasti što je, jača od svih nevolja i poraza, trajala desetljećima, a s druge je strane – kako se iz njegova kruga isticalo i ističe – bio motiviran Mačekovim ustrijanjem u jugoslavenskim i drugim nadnacionalnim koncepcijama.

Drugim riječima, taj Pavelićev politički *come-back* bio je posve prirođan, skoro neminovan, premda je i njemu osobno i Hrvatima uopće donio malo ili nimalo koristi. Dugoročno, ipak je potaknuo odnosno ubrzao proces sazrijevanja i obračuna s načelom tobožnjega legitimiteta koji je dotad samodopadno njegovala jedino Hr-

Slavko Kvaternik u vojnoj
odori 1918. godine

vatska seljačka stranka. A kad je u listopadu 1949. objavljeno da je u Argentini osnovana Hrvatska državotvorna stranka, Pavelićovo ime u vijestima o tom događaju nije javno spomenuto, ali hrvatskoj političkoj emigraciji uopće, a napose onome njezinu dijelu koji je novi život tražio u toj zemlji, nije bilo nepoznato da bivši državni poglavarski, koji je u tu zemlju došao podjesen prethodne godine, još uvijek uživa veliki autoritet, i da se većina toga događa bar s obzirom na nj, od čega jedan dio po njegovim naputcima, a drugi dio izravno protiv njega i njegovih naputaka.

U to je doba, dakle, već bio zahuktao proces emigrantske (poslijeustaške, ali ne samo poslijeustaške) *diferencijacije* – logično započet još u posljednjoj fazi rata, a još logičnije pojačan u izbjegličkim logorima i naglašen neuspjehom Akcije Desetoga Travnja (Kavran i drugovi) – koji će rezultirati nastankom raznih političkih grupacija, pa i stranaka, tzv. emancipacijom *Hrvatske revije* i nizom drugih procesa. Hrvatski je položaj bio tragičan, a hladnoratovsko doba izazovno, pa je samo naizgled bilo paradoksalno da su najdosljedniji pristaše protukomunističkih *atlantskih* i uopće zapadnjacičkih saveza i kombinacija bili baš oni koje se je na tome istom Zapadu, koliko zbog nominalnoga neprijateljstva iz ratnoga doba, toliko i zbog očekivanja od Jugoslavije i Tita kojega je Staljin amputirao iz *sovjet-*

skog lagera, i dalje ovlaš i posve pogrešno svrstavalo ne samo u protivnike nego i u fašiste, dok će se zametci drugačijih, nesatelitskih i ponekad egzotičnih zamisli početi javljati među onima koji su u ratno doba nastupali naglašeno protuosovinski.

U tome bi kontekstu razni dijelovi hrvatske političke emigracije nesumnjivo zdušno pozdravili protupavelićevski pamflet iz pera vojskovođe Kvaternika – recimo, onakav kakav je iz njegova pera navodno nastao u jugoslavenskim uzama i kakav je objavila Nada Kisić Kolanović u spomenutoj knjizi – a bez straha od smrtnoga grijeha se smije kazati kako u tome korskom pjevanju po svoj prilici ne bi zaostajali ni mnogi od onih katoličkih aktivista koji se u doba Nezavisne Države Hrvatske nisu, da se poslužimo i prilično neukusnim eufemizmom, ustezali kulturno, pa i na druge načine, zdušno „surađivati s protunarodnim režimom“ odnosno s „domaćim izdajicama“.

Na urednika *Glasa sv. Antuna* Ivu Lendića, duduše, ona poznata doskočica da najbježnji „Raspni ga, raspni!“ obično dolazi iz istih onih usta iz kojih se je done davno čulo „Hosana!“ (jer, kako kažu, na jedan način odzvanja pun, a na drugi prazan želudac!), ne može se primijeniti onako kako bi se mogla primijeniti, recimo, na Ivu Bogdana, borbenoga katoličkoga publicista i novinara kojega je domagojska odnosno pučkaška prošlost predodredila za položaj ravnatelja službenoga režimskoga (dakle: ustaškoga) *Hrvatskog naroda* i ravnatelja Glavnog ravnateljstva za promičbu Nezavisne Države Hrvatske, ili na svećenika Charlesa Kambera, kako se je u izbjeglištvu volio nazivati Dragutin Kamber, bivši ustaški povjerenik za kotar Dobojski, zagovornik kojekakvih „radikalnih mјera“, potom i upravitelj prosvjetno-odgojnog odsjeka Poglavnika tjelesnoga sbora, iz čijih su tekstova jugoslavenski propagandisti u svojim *Dokumentima o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera* (Zagreb, 1946.) zlobno pabirčili pohvale „njemačkim saveznicima“ i njemačkom oružju.

Katolik i katolički novinar, zapaženi pjesnik i Krležin polemički suparnik Ivo Lendić, ujedno bivši suradnik i suurednik *Hrvatskog naroda*, znao je, naime, u svome kritičkom obračunu s (manjim) dijelom i vlastite prošlosti sačuvati dosto-

janstvo. No, premda je i ovdje, u uvodnim redcima, njegov *Glas sv. Antuna* istaknuo kako objavljuvanje (navodnoga) Kvaternika kova teksta „ne znači nikakvo stranačko opredjeljivanje“, zacijelo ni on ne bi okljevao objaviti čak ni najubitačniju kritiku ustaškog režima, da je ona (ili: pa makar ona) dolazila iz pera Slavka Kvaternika, čovjeka koji je sa sinom Eugenom i bratom Ljubomirom (visokim dužnosnikom Ministarstva unutarnjih poslova, a prije toga velikim županom velike župa Krbava i Psat koji se u toj službi nipošto nije iskazao kao zagovornik osobite snošljivosti – da ne spominjemo potanje onaj proglašen iz lipnja 1941., kojim se Srbima zabranjuje približavanje Bihaću na udaljenost manju od petnaest kilometara i koji je pridonio smirenju prilika onoliko koliko doljevanje ulja smiruje plamen – a nakon rata je, začudo, mirno i bez jugoslavenskog zahtjeva za izručenje živio u Njemačkoj, gdje se je navodno – kako će u povodu njegove smrti 1980. podrugljivo primjetiti minhenska novoljotičevska *Hrvatska zora* – izjašnjavao kao Nijemac!), pa i s drugim izdancima te obitelji, imao vrlo veliki utjecaj na državnu politiku u razdoblju kad je ona i u represivnom smislu bila najdrastičnija, slijedom čega je vrlo neobičan i pozornosti filozofa dostojań način na koji je pod *ostrožinskim* reflektorom do određene, ljekarnički precizno određene mjere, pošteđen odgovornosti za sav taj koloplet koliko slavnih, toliko i tužnih i tragičnih događaja.

Jer, kao što znademo, za nikim se u jugoslavenskoj, kao i u hrvatskoj emigrantskoj protupaveličevskoj publicistici – koja ne bi bila spomena vrijedna kad u sebi ne bi nosila i optužbu da je hrvatski *separatizam* moguć samo kao izdaja, i da se manifestira isključivo kao kvislinško služenje svakom drugom tuđinu, samo ne *braći Srbima* – nije tako rado i tako često posezalo kao za Didom Kvaternikom, a da bi njegovi pamfleti bili uvjerljiviji, u novije se je vrijeme činilo zgodnjim na domovinskoj ih strani podzidati pokajničkim tekstovima njegova oca („Ja jesam izdajnik, ali nisam najgorji“), kao i tobožnjim „uspomenama“ Ante Moškova (1911.-1947. ili 1948.) koje će obilno eksplorirati *jugoslovjenska historiografija*, a kao knjigu popraćenu skoro nevjerojatnom zbirkom dokaza o vlastitom neznanju i površnosti,

1999. unovčiti splitski partijski jurišnik i paljetkar Petar Požar (*Ante Moškov: Pavelićovo doba*, Split, 1999.). U toj, pak, industriji domišljanja malo tko će izraziti rezervu u odnosu na te Moškovljeve (i druge slične) „uspomene“, a nitko, uporno, ne će primjetiti da je baš u ovome časopisu (br. 10-11, veljača-ozujak 1991., str. 21.) objavljeno svjedočenje o okolnostima u kojima su nastajali tobožni Moškovljevi zapisi: „Istovremeno je u zatvoru bio Ante Moškov, domobranski general. Nalazio se je u ćeliji br. 37 pred kojom je uvijek poslije saslušanja bilo krvi.“

„dinastiju Kvaternik“ svrgnuo s vlasti, i stari/novi pokušaj vlastitoga opravdanja.

Umjesto da posluži kao instrument u obračunu s Pavelićem i Nezavisnom Državom Hrvatskom – što je bio slučaj s jugoslavenskim dokumentima koje je Nada Kisić Kolanović uvrstila u knjigu – Slavko Kvaternik ovdje nastupa kao nestramački čovjek i hrvatski rodoljub, dakle: nesumnjivo priličnije čitavu svom prethodnom životu nego u dokumentima koji ga prikazuju kao slomljenog čovjeka. No, u tekstu on spominje kako ga jugoslavenske komunističke vlasti duševno zlostavljaju i klukaju otrovima koje nazivaju lijeko-

Jedna od Kvaternikovih zapovijedi nakon proglašenja NDH

U tekstu koji prenosimo iz *Glasa sv. Antuna* nema protupaveličevske i protuustaške note koja je bitno, upravo ključno obilježje svih tekstova koji se pripisuju Slavku Kvaterniku a nastali su nakon svibnja 1945. (a možda i nakon jeseni 1942.) godine. Ovaj je zapis – ako je uopće autentičan – datiran u Velikome tjednu 1947., dakle – malo više od dva mjeseca prije službenog nadnevka Kvaternikove smrti. Ne zna se komu je namijenjen, niti se zna da je prokriomčaren iz tamnice. Izostanak polemične note i manjak pojedinosti, reklo bi se, govori o prilog shvaćanju da se ne radi o krivotvorini: one, naime, nastaju s točno određenom svrhom, pa su uvijek začinjene mnoštvom detalja. U tekstu Kvaternik, osim posljednjeg pozdrava, praktično ne spominje ni članove svoje obitelji – čak ni sina Eugena – što bi se vjerojatno nalazilo u tekstu koji bi bio krivotvorina, jer: interes za članove obitelji sasvim je logičan, pa bi i krivotvoritelj posegao za tom logikom, a to bi ujedno bila prigoda da se pred novim kulisama poduzme stari/novi obračun s državnim poglavarem koji je podjesen 1942.

vima – što nipošto nije usamljen slučaj u jugoslavenskoj *osloboditeljskoj* epopeji – pa se i time eventualno može objasniti njegov potpis ispod drugačije intoniranih dokumenata. Što bi neki kazali: moglo ga se je, valjda, ne samo poslije izručenja u rujnu 1946., nego i tijekom preostala dva mjeseca života tim ljupkim metodama uvjeriti i u to da je otac vlastitome ocu.

Na objavljeni tekst, koliko sam uspio utvrditi, nije bilo reakcija ni u *Glasu sv. Antuna* niti u drugome dostupnome mi hrvatskome emigrantskom tisku. Nije taj tekst, prema svemu sudeći, spomenuo ni njegov sin Eugen ni u nizanki pamfleta koje će uskoro na stranicama *Hrvatske revije* poduzeti u dogovoru s Vinkom Nikolićem, dogovoru za koji je sam Nikolić ostavio pisani dokaz da je začinjen izmisljotinama i konstrukcijama (pa će sve to – uz razne druge zgode koje su vrijedne da budu popamćene – vrlo demokratski i vrlo znanstveno biti prešućeno i pri domovinskom ukoričenju te nizanke 1995. godine). Štoviše, pommiji će citatelj lako uočiti da su ovdašnje očeve misli prije negacija nego potvrda sinovljevih filipika.

Stvarna ili navodna Kvaternikova poruka prijateljima

No, to ne znači da neka buduća istraživanja ne će doći do drugačijeg zaključka, a svakako je moguće i to da bi već pomnila raščlamba Kvaternikovih istražnih zapisnika te uopće sudskih dokumenata dala zanimljive odgovore. Zato, uz ogradu, u cijelosti i bez izmjena donosimo stvarni ili navodni Kvaternikov tekst iz *Glasa sv. Antuna*, zadržavajući čak i podnaslove koji su – premda to u samome listu nije spomenuto – zacijelo plod uredničke intervencije. Na jednom je nebitnu mjestu primjerak novina kojim smo raspolagali oštećen, pa ne znamo jedino to, treba li stajati „naravno“ ili naravski“; pravopisne su, pak, intervencije označene na uobičajen način, uglatim zagradama.

„Slavko Kvaternik: Moja zadnja poruka“

Uredništvo „Glasa Sv. Antuna“ primilo je ovaj dokumenat za uvrštenje. Radi se ovdje o posljednjoj riječi maršala Kvaternika, koji je dne 10. travnja 1941. godine bio proglašio hrvatsku državnu nezavisnost na cijelokupnom hrvatskom etničkom i povijestnom području. Sasvim je sigurno, da je ovaj istaknuti hrvatski ro-

doljub u tom času progovorio iz duše cijelog hrvatskog naroda. Kasniji dogodjaji donijeli su razočaranja... Maršal Kvaternik, prvi od istaknutih ličnosti hrvatskoga Desetog Travnja, dolazi u nepomirljivi sukob s Italijom, što je u ondašnjem odnosu snaga značilo njegovu likvidaciju i on napušta domovinu, te se sklanja u Austriju. Nakon rata bio je izručen Titu i ubijen. Uredništvo „Glasa Sv. Antuna“ objavljuje ovaj tragični sastavak, kao dokumenat naše nedavne prošlosti i kao nezavisno hrvatsko glasilo, te njegova objava u našem listu ne znači nikakvo stranačko opredjeljivanje, nego počast jednom hrvatskom mučeniku. Narav[no] da ne možemo objaviti, na koji je način ovaj dokumenat izšao iz tamnice, prešao granice Jugoslavije i dospio do našeg uredništva.

Ja sam već toliko izmučen, da ne vjerujem, da će biti kadar ovo dugo izdržati. Osim toga, po svemu izgleda, da ne će biti više ni izveden pred sud. Vjerojatno će biti ubijen u tamnici. Truju me s raznim medikamentima, a govore, da me liječe. Molio sam, da mi omoguće sastanak s

Nadbiskupom Stepincom, ali su ovi zato tražili od mene nedostojne izjave i stavljali uvjete, kakve samo mogu stavljati u srž pokvarenih i zaostalih bijednici. Naravno da sam s indignacijom i prezirom to sve odbio.

Tražio sam
ispovjednika

Tražio sam isповједника. Prvi put su mi doveli vrlo sumnjivu osobu kao svećenika. Na moja pitanja opće naravi o glavnim zasadama Crkve, nije mi znao odgovoriti, pa sam odustao od ispov[i]jedi. To je bio – očito – jedan njihov agent, koji je mislio sve od mene doznaći. – Drugi put su mi doveli jednu osobu, obučenu kao O. franjevca, ali, kad sam ga molio križ, rekao je, da ga on nikada ne nosi, a nije imao ni štolu. Ja sam ga molio jedan molitvenik, da se priredim za ispov[i]jed, pa mi je rekao, da to nije potrebno. Odbio sam i toga. Poslije sam video, da sam dobro uradio, jer se je ovaj prema tome i ponio kao pravi prostak, a ne kao redovnik. – Bog će mi oprostiti, jer ja sam najbolje htio. Zadnji put sam se ispovjedio pred našim dragim svećenikom i junakom Vilimom Ceceljom, pa mi je to zadnja utjeha na odlasku iz ovoga pakla.

Molim se Bogu syaki dan

Molim se Bogu svaki dan za naš mučenički narod i za našu ispaćenu Hrvatsku, za koju će ići i zadnja moja molitva!
– Pred tri dana došao je u moju ćeliju neki crnomanjasti čovjek, ovisok, surova izgleda i počeo je puniti naboljima jedan veliki vojnički samokres. Pred vratima ga je čekala neka pratnja. Rekao mi je, da je došao da me ustrijeli i da li imam kakove želje prije toga? Rekoh mu, da nemam никакve i da je to samo milost Božja odredila, da mojim mukama i patnjama bude već jednom konac i kraj. Na to je isti napustio ovu ćeliju uz pogrdne psovke i uz jednu gadnu kletvu.

Zadnja je moja molba bila, da se dozvoli meni i generalima Perčeviću i Navratilu, da nosimo kao vojnici hrvatske vojničke odore, pa makar i bez ikakvih oznaka, ali mi ni ta moja molba nije bila odobrena, jer da takvih odora nema. Uostalom, da to

Kvaternik 1941. prigodom dopreme krstionice pripisane knezu Višeslavu u Hrvatsku

nije tako ni važno. Ja sam se pozvao na ratno pravo i na međunarodnu konvenciju, ali ni to nije pomoglo. Ne dadu nam, ni da umremo kao Hrvati.

Mučenje, a ne lječenje

Trpim mnogo od groznice i omaglice. Daju mi neke pilule i neke injekcije, poslije kojih se još gore osjećam. Tako sam poslije toga povraćao i još se gore osjećao. Ne dadu mi ni spavati. Svaki čas, čim zadrijemam, bude me, pa me tresu i drmaju. Očito sam trovan. – Tražio sam, da mi pošalju dva liječnika mojega povjerenja, ali su i to odbili. Moj mi je prijatelj poručio, da više ništa ne tražim, jer bi ih to moglo potaknuti, da me prije likvidiraju. Moram neprestano podpisivati neke zapisnike, tobože o mojoj pregledu i drugi, a da uopće neznam njihova sadržaja, ali na žalost nemam ni volje ni smisla da išta više ispitujem! Posve sam apatičan. Moji su prijatelji htjeli, da bježim. Stvar je bila dobro pripremljena, ali sam ja odustao, jer bi to moglo stajati nekoliko mlađih hrvatskih života, a Hrvatska treba nove mlade radnike i borce. – Osim toga bi i većina mojih prijatelja izgubili život, jer ovi podlaci i kukavice ne prezazu pred ničim, kad se sa podlošću može naći povod za novo klanje. – Ja sam i tako iscrpljen starac, koji sam već sve dao za Domovinu, što sam mogao. Osim toga ne bih rado ostavio ni moje drugove Perčevića i Navratila. Bit će sretan, kad na onome svijetu susretnem

one hrvatske častnike i generale, koji su preklani smaknuti kao hrvatski mučenici u Beogradu. – Neka naša krv bude zalog nove sreće i slobode napaćene i izmučene Hrvatske!

Gubim snagu

Osjećam, da gubim snagu i bojam se, da će skoro klonuti, pa zato evo šaljem Vama, moji mili i dragi, moj zadnji pozdrav! Sve moje djelovanje bilo je upereno za slobodu moga naroda i moje Domovine. Ja sam i danas svijestan svoga čina, kad sam preuzeo vlast i proglašio hrvatsku državnu samostalnost. Ja to nisam učinio iz vlastite pobude, niti na nagovor i uz pomoć stranaca. Tko to tvrdi, taj nije razumio

neodoljive čežnje hrvatskog naroda, da bude slobodan i svoj na svome. Hrvatima je prije svega – njihova sloboda!

Čežnja hrv. naroda za samostalnošću

Već je hrvatska vojsku u Karlovcu u jesen 1939. bila jasan znak, da se narodni val neće moći zadržati, a kamo li skrenuti u velikosrpske vode. Trebalo je računati, da je onoga dana, kada hrvatski vojnik dobije svoju pušku i naboje, zapečaćena sudbina absolutističke proširene Srbije, zvane Jugoslavija.

Od 6. do 10. travnja 1941. proveden je najtočniji i i najveličanstveniji plebiscit hrvatskog naroda u njegovoj povijesti. – Nitko to nama Hrvatima ne smije i ne može zamjeriti, jer je dvadeset i tri godišnje robstvo dalo nama pravo da sve i u svaku dobu poduzeti možemo i moramo, da svoj narod oslobođimo. Inače ne bi bili narod, koji zaslужuje svoju slobodu. Ni naši veliki prijatelji to ne će učiniti, kad znadu, koliko smo trpjeli i koliko svoju Domovinu volimo. Nama je bilo žao, da se je to moralno provesti u jeku jednoga rata, kojega mi nismo ni izazvali, niti smo ga željeli, a napose nismo htjeli u njega biti upleteni. Za sve to nose odgovornost oni, koji su nam oduzeli slobodu i koji su nas 23 godine mučili, vješali i ubijali sa sudom i bez suda i u crkvenim ophodima i sprovodima, pa čak i onda, kad je hrvatski narod stupao pred izborne žare, da vrši sveto pravo svoga suvereniteta. Siguran

Kvaternik u društvu talijanskog poslanika Casertana i nadbiskupa Stepinca

sam, da su najumniji političari zapadnih demokracija to sve predvidjali i morali predvidjati, a to mi je čak jedan umni Englez poslije umorstva blagopokojnog Stjepana Radića i sam priznao. Savezne Države Sjeverne Amerike onda nisu bile još ni u rat upletene, pa smo računali u velike [uvjetke] s moralnom pomoći ove velike i slobodne nacije i najjače sile na svijetu, koja je dala kruha tolikim Hrvatima.

Istočni grijeh osovine

Mi nismo imali razloga ulaziti u obraćune velikih naroda u minulom ratu, pa je svaka insinuacija u tom pogledu infamna objeda. Jedno priznajem, da sam već na početku ovoga rata u jesen 1939. video, da je napadaj Njemačke na Poljsku bio najveća pogreška, jer je time bila srušena brana Zapada prema Sovjetskoj Rusiji. U tom činu ležao je njemački neuspjeh.

Zapadni grijeh osovine

Druga kobna pogreška osovine bio je njezin postupak prema Hrvatskoj i Sloveniji, a napose neopravdani zahtjev Italije ili bolje rekući talijanskih fašista za našom Dalmacijom. S tolikom ograničenošću istih, da će posegnuti za najhrvatskijim i najkulturnijim pokrajinama Hrvatske, nisam nikada računao. U tom sam video najveće i najopasnije zlo, koje nam se je moglo dogoditi i koje je temeljito kompromitiralo sposobnost osovine, da razborito i poštено uredi svijet. – Ja sam sve poduzeo što sam mogao, da sprječim ovo kao i druga zla, koja su nas bila snašla. Komu sam mogao, tome sam pomogao, a koga sam mogao zaštititi, toga sam zaštitio. Svaki onaj koji je pratilo moj rad, to dobro znade, a od svih to najbolje znade Dragi Bog, koji mi je najbolji svjedok!

I danas, po mom mišljenju, živi još nekoliko mojih suradnika i prijatelja, kojima sam sve to bio povjeravao. Usprkos svega toga i usprkos pritiska osovinskih sila, da se i kod nas, umjesto po demokratskim principima[,] vlada po propisima osovinskih sila, nismo nikada mogli ni smjeli prestati računati [sic!] na našem konačnom oslobođenju. Mislio sam, da ćemo i mi, po uzoru Danske i drugih, naći svoje

Grob obitelji Kvaternik na zagrebačkome Mirogoju: za vojskovodine se posmrtnе ostatke ne zna

mjesto mora[sic!] u tom ratnom vrtlogu. Šteta je, da Njemačka nije mogla sačuvati svoje velike snage za obračun sa sovjetskim Imperijalizmom. – Boli me duša, kad vidim koga se sve smatra za ratnog zločinca, a za minuli rat nemalo je isto kriva Sovjetska Rusija, koja je bila prvi saveznik Njemačke, s kojom je raskomadala Poljsku!

Priznajem, da sam pristao, da se hrv. dobrovoljačka vojska bori proti Sovjeta, pa da i ona doprinese svoj obol za oslobođenje čovječanstva od jedne velike azijatske laži i najvećeg terora i ropstva, koji su do sada ikada i igdje postojali!

Hrvatski je narod prožet demokratskim načelima

Ja sam vojnik i ne bi rado o politici više govoriti, ali još moram jednu svoju reći: „Hrvazski je narod u svojoj biti bio uvihek demokratskih načela. Najveći njegovi sinovi i najsvjetlijii umovi bili su prožeti demokratskim principima u davnini, pa sve do naših dana. Od Ante Starčevića do Stjepana Radića i onih mlađih, koji i danas rade na spasu Hrvatske. Svaki je Hrvat svijestan, da je demokracija prvi uvjet njegovoga mira, srće i slobode. Pokojni je Radić znao s par riječi u Hrvatskom Saboru izreći ono, što tako duboko leži u duši narodnoj. Kako smo mi hrvatski častnici za vrijeme prvog svjetskog rata i prije znali uživati i biti ponosni, kad je on

svaki svoj govor u Saboru znao započeti riječima: „Visoki državni sabore!“ Bog mu dušu pomilovao, možda će već za nekoliko dana biti s njime!

Sve što sam radio, radio sam u najboljoj vjeri, da to činim za dobro naroda i Domovine. Duboko sam uvjeren, da će hrvatski narod, kad opet dodje do svoje slobode, stvoriti na svom području najsigurniju tvrdjavu mira i napredka. Dao Bog, da to naskoro bude! neka Hrvatski narod iz ove najveće katastrofe svih vjekova izidje sačuvan! Neka nikada ne dozvoli neprijatelju, da mu zavlada! Neka više nikome ne vjeruje, jer su nas Srbi najpodlijje prevarili i varali do zadnjega časa, pa i sada kao eksponenti boljševizma žele rasplesti svoju otrovnu mrežu i tako uništiti našu Hrvatsku!

Moj zadnji pozdrav svima mojima, počam od moje djece, mojih prijatelja i suradnika, mojih častničkih drugova i svih hrvatskih vojnika, pa sve do onog najmladnjeg hrvatskog vojnika, koji će do zadnje kapi svoje krvi i uvijek izdržati na mrtvoj straži – Vječne Hrvatske!

BOG I HRVATI!

Slavko Kvaternik

Tamnica – Veliki Tjedan 1947.“

(*Glas sv. Antuna*, 3/1949., br. 9,
Buenos Aires, rujan 1949., 9.)

DOGODILO SE PRIJE 75 GODINA: TRAGEDIJA U GOSPIĆU

Ja sam **Nikola Bićanić**, 86 godina star Gospičanin, koji sam na ovo pisanje potaknut i željom da dadem prilog dosadašnjim svjedočanstvima zapisanima u crkvenoj historiografiji o posljednjim danima katoličkog župnika u Gospicu, **vlč. Dragutina Kukalja**.

Rodio sam se u Gospicu, u Kaniškoj ulici br. 99, u kojoj privremeno boravim i danas. Moja majka **Marija Bićanić rod. Polić** je 1941. oboljela od specijalnog oblika reumatoidnoga poliartritisa, koji joj je brzo zahvatilo cijelo tijelo te ju učinio sasvim nepokretnom, da bi nakon 28 godina provedenih u krevetu, godine 1969. umrla.

Piše:

Nikola BIĆANIĆ

Josipa, njegova sestra **Marija**, udata Vučković, njegov brat **Krunoslav Kukalj**, koji je umro na svoj 37. rođendan 30. studenoga 1941., i njegov nećak, sin njegove druge sestre udate Delač, **Dragutin**, kojega smo zvali Dragec.

Vlč. Dragutin Kukalj se, među ostalim, potvrdio i kao istaknuti liturgički pisac, čija je tečnim i razumljivim jezikom pišana te za svakoga i sadržajem još i danas itekako poučna i aktualna djela: „Izvori duhovnog života“, „Dani spasenja“, „Op-

Svećenik **Dragutin Kukalj**

Kuća **Ante Zdunića** u Kaniži

Kao dječak bio sam u danima Drugoga svjetskog rata ministrant u katoličkoj crkvi u Gospicu, i poznavao sam župnika vlč. Dragutina Kukalja, koji je u Gospicu za župnika došao nakon smrti ranijega gospičkog župnika i ličko-krbavskog arhidiakona **vlč. Nikole Polića**.

Dragutin Kukalj se rodio u Crikvenici 17. svibnja 1899., kao sjemeništarac u senjskom konviktu je bio učenik i kasnije istaknutoga marijanskog pjesnika, isusovca **o. Milana Pavelića**, a s njim je u Gospic 1940. došla i njegova stara majka

činstvo svetih“ i „Žrtva novog zavjeta“ Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima u Zagrebu u godinama 1938., 1939., 1940. i 1941. objavilo u nakladi većoj od 40.000 primjeraka...

Početkom godine 1945., zbog učestalih zračnih napadaja na Gospic, pri čemu je osobito ugrožena bila naša kuća u Kaniškoj ulici u neposrednoj blizini vojarne, s nepokretnom sam se majkom bio privremeno sklonio kod poznate obitelji na Čičinovim Brdima, u gospičkom predgradu na ulazu u selo Podoštru, gdje su nas 4.

travnja 1945. zatekli partizani (Jugoslavenska armija), kad su ulazili u Gospic.

Moj djed **Ivan Polić** je spomenutog dатuma oko 9 sati dopodne ponio bocu mlijeka mami i meni, a na kraju Kaniške ulice, pred kućom **Miline Asića**, preko puta kasnijega zloglasnoga partizanskog stratišta na Tratini, zarobili su ga partizani.

DRAGUTIN KUKALJ

ŽRTVA NOVOG ZAVJETA

LITURGIJSKA POUKA O SVETOJ MISI

JERONIMSKA KNJIŽNICA
UREDUJE DR. JOSIP ANDRIĆ
IZDAJE HRV. KNJIŽ. DRUŠTVO SV. JERONIMA
KNJIGA PET STOTINA PEDESET PETA

Svećenik Vladimir Kargačin

Iako izgleda nevjerojatno, ovo što slijedi zaista se je dogodilo.

Naime, idući od Brušana i Ličkoga Novog, jugoslavenski su partizani ulazili u Gospic mimoilazeći Kanišku ulicu, pa je moj djed došao do kraja te ulice, a da nije znao kako prolazi kroz prvu borbenu liniju. Vojsku i to našu, hrvatsku, video je jedino nedaleko od naše kuće, kod bolnice, gdje je bila blokada na kojoj su stražu držali pripadnici hrvatske obrambene bojne, kojima je zapovijedao stari rođak moga djeda, domobranski časnik **Gabriel Šikić, Gabre**.

A da nije tako crn ni pakao u koji je moj djed tog dopodneva slučajno upao, treba zahvaliti činjenici da je partizanski oficir koji je mog djeda u Milinovu dvorištu saslušao, bio prilično dobroćudni Hrvat iz Dalmacije, pa prema njemu nije bio tako strog.

Kad mu je djed Ivan rekao kamo je krenuo, partizanski ga je oficir opomenuo da je prošao kroz prvu borbenu liniju, na kojoj se, dakako, nije pucalo, i dodao mu je da odluči kamo će dalje: nastaviti kamo je

krenuo ili vratiti se kući. Kad mu je moj djed rekao da bi se vratio kući, pustio ga je, napomenuvši mu da nikomu ne spomije da je bilo gdje vidio partizane, niti da je bio s njima.

Vraćajući se kući Kaniškom ulicom, moj djed je opomenuo svog rođaka Gabru, da bježi, jer da su partizani na ulazu, što je, međutim, Gabre, poznat po svojoj urođenoj oholosti, usprkos svim djedovim inzistiranjima, ignorirao. Potom je djed svratio u bolnicu i u njegovu je podrumu našao više ljudi sklonjenih od bombardiranja, među njima i naše gospičke svećenike, **vlč Nikolu Mašića i vlč. Dragutina Kukalja**.

Kako ne bi uznemirio ljude u podrumu bolnice, djed se obratio vlč. Mašiću i tihu mu rekao što mu se dogodilo s partizanima, koji su na ulazu u Gospic, i potom je otisao našoj kući u neposrednoj blizini bolnice. Popodne toga dana, negdje oko 16 sati, partizani su već bili u Gospicu, i dakako, i u gospičkoj bolnici, iz koje su odveli vlč. Dragutina Kukalja, i nakon mučenja ga 5. travnja 1945. strijeljali na Tratinu preko puta Milinove kuće, kod koje su dan prije moga djeda bili zarobili.

Grob Vladimira Kargačina u Ličkome Novom

Dragutin Kukalj

Prepostavljalo se, vjerojatno ne bez razloga, da je ime gospičkoga katoličkog župnika, ličko-krbabskog arhiđakona, gimnazijskoga vjeroučitelja, i vrlo istaknutoga katoličkog liturgičkog pisca Dragutina Kukalja bilo, među drugim Gospicancima, prethodno na popisu za odstrjel, i da su tome kumovali oni partizani koji su u šumu pobjegli kao gospički srednjoškolci. Autoru ovog teksta je 1990. gospođa **Zlata Štimac** u svojoj kući u Gospicu, u blizini Kaniškoga mosta nad rijekom Bogdanicom kod Tratine, pripovijedala i o vlč. Dragutinu Kukalju, te se je pritom sjetila kako ga je posljednji put vidjela kad joj je svučen do donjeg rublja i svezan žicom za ogradu Turićeva vrtića, viknuo „Čuvajte mi Drageca!“

Na stratištu i skupnom grobištu pobijenih Hrvata postavljena je nanosna skela za izgradnju upravne zgrade Parka prirode Velebit

Tu su ga toga istog 5. travnja 1945. i ubili, njega i više drugih.

Nad „laufgrabama“ na Tratini kod Kaniškog mosta, u kojima su vlč. Kukalj i mnogi drugi nevini pokopani, danas su, nažalost, usprkos protivljenju gospičke katoličke crkve i Podružnice HDPZ-a, predvođene obitelji **Ivana i Marije Vučić**, zgrade Parka zaštite prirode „Velebit“ i HGSS-a, a uz njih i velika septička jama koja, umjesto lijepo uređenog spomen-parka, unakazuje grobove vlč. Dragutina Kukalja i mnogih drugih nevinih. I danas, naglašavam, u danima postkomunističkim!

A spomenuti zapovjednik domobranske blokade u Kaniškoj ulici, stari **Gabre Šikić**, ipak se je u zadnji tren bio sklonio, ali nakon prikrivanja, znajući da nije skrивio nikakav zločin, prijavio se je te je u skupini osuđenih na smrt na groznan način ubijen u gospičkoj izletničkoj šumi Jasikovcu, na Vedrom polju, na kojem je 1900. bilo prvo tenisko igralište u Hrvatskoj. Na neuobičajen su ih način ubili, jurišajući na njih željeznim rogljama.

Istog dana, 5. travnja 1945., partizani su iz kuće **Ante Zdunića „Amerikanca“** u Kaniži Gospickoj, nadomak Ličkoga Novog, odveli i uz rijeku Novčicu nevine ubili gospičkoga svećenika i vjeronučitelja vlč. **Vladimira Kargačina** i gimnazijskog profesora u gospičkoj gi-

Profesori gospičke gimnazije s maturantima. Sjede s lijeva na desno: svećenik Vladimir Kargačin (sasvim lijevo), svećenik Dragutin Kukalj (treći), svećenik Nikola Mašić (šesti), prof. Gljeb Krilov zvani Njukica (osmi), s bradicom prof. Petar Javor (deveti). Sve osim popa Nikole Mašića ubila je 4./5. travnja 1945. Jugoslavenska armija. Mladići maturanti su nakon mature bili polaznici vojne akademije u Zagrebu; partizani se ih nakon rata pobili sve osim trojice

mnaziji, **Gljeba Krilova „Njukicu“**, koji je 1917. iz Rusije pobegao pred boljševicima. Ubili su ih duboko u krv ogrežli i bezrazložnom mržnjom nadahnuti njihovi nekadanji đaci, koji su u prvim danima Drugoga svjetskog rata zadojeni i „skojevskim vjerouaukom“ upućeni u ono što nije kako Bog zapovijeda i što nije normalno, pobegli iz gospičke gimnazije i preparandije u partizane.

A da bi u javnosti zamaglili i prikrili istinu i o ovome svom zločinu učinjenom u Gospiču, komunisti su 1948. potakli objavljuvanje knjige *Magnum Crimen*, u kojoj poznati protuhrvatski i protukatolički mason **Viktor Novak** kojekakvim izmišljotinama blati katoličku Hrvatsku i prikriva partizanske zločine. Neupućeni će u toj knjizi dobiti i informaciju da je katolički svećenik **Vladimir Kargačin** bio zločinac, koji je život izgubio u proljeće godine 1945. braneći s ustašama Gospić od partizana kad su ga ovi oslobođali.

Knjigom *Rat je završio sedam dana kasnije*, Novakovu izmišljotinu o „ustaši Kargačinu“ u javnost je proširio i partizanski major, kasnije general, podrijetlom lički Srbin **Milan Basta**, poznati partizanski pregovarač s Bleiburga. A da bi svoj zločin prikrili, i gospički školarci koji su vlč. Kargačina i podosta drugih nevinih ubili, pobrinuli su se i u stilu velikih prenačitelja istine nevine katoličke svećenike **Dragutina Kukalja** i **Vladimira Kargačina** proglašili su pravednicima, koji da su „uskoro nakon proglaša NDH došli u sukob s ustašama i pobegli k partizanima, i boreći se zajedno s njima za oslobođenje Gospića godine 1945. su junački pali“.

Žalosno je što na te izmišljotine i neistine nitko nije reagirao, pa su, zahvaljujući nevoljkosti, plahosti i neshvatljivu muku mnogih gospičkih intelektualaca, opake izmišljotine i neistine o hrvatskim katoličkim mučenicima u Gospiču gotovo postale „znanstveno utemeljene istine“,

na kojima će, ne daj Bože, svoja „znanja“ temeljiti i naši budući doktori znanosti i drugi znanstveni radnici.

Na slici uz ovaj članak su gospički maturanti iz godine 1943., od kojih su dečke kao mlade hrvatske časnike najvećim dijelom u poraću ubili partizani, a u prvom redu među profesorima sjede: prvi s lijeva sjedi vlč. **Vladimir Kargačin**, a treći s lijeva vlč. **Dragutin Kukalj**, dok prof. **Gljeb Krilov** s leptir-kravatom sjedi u prvome redu drugi s desna, kao što su ubili i profesora **Petra Javora**, koji sjedi prvi s desne strane, uz profesora Krilova. Bilo je to u onim teškim danima prije 75 godina, kad su pod komunistički nož i zrno dospjeli i mnogi nevini, i djeca i starci, i među njima i vlč. Vladimir Kargačin i vlč Dragutin Kukalj, kojega bi Židovi bili upisali u Pravednike među narodima, da ga Titovi „antifašisti“, kad su se u Gospiču dočepali vlasti, nisu po kratkom postupku nemilosrdno ubili.

OSVRT NA PROŠLOST I SADAŠNJOST

Kupalište Dolina na rijeci Novčici koja protječe kroz Gospić, bilo je nakon Drugoga svjetskog rata sastajalište *Klape s Doline*, mladeži iz Žabičke, Jasikovačke i Biljske ulice, na koje je dolazio i mladić **Ključarić zvani Džmara**. Bio je stariji od nas, izrazito tamnoput, koščat, mršav i vrlo visok. Volio je šaliti se i priređivati kojekakve nepodopštine, svojom pojavom i ponašanjem bio je pravo *spadalo*.

U to doba stariji su bježali preko granice na Zapad, pa je i on pokušao te je dospio u zatvor zbog bijega ili nečega drugog. Kad je izišao iz zatvora, ponovno se odlučio na bijeg i uspio je. Dospio je u SAD, pričalo

Piše:

Ivan VUKIĆ

Stara Gradiška je bila zatvor za kriminalce, višestruke povratnike, za umobolnike opasne po okolinu i za političke zatvorenike uglavnom Hrvate i Šiptare (*Shqiptare*), danas Kosovare odnosno kosovske Albance.

U sebi sam se divio Ključarićevoj smionosti, a i ludosti. Za mojega tamnovanja takva smionost bila je nezamisliva. Ako se netko ne bi mogao sustegnuti, završio je na „Havajima“, kako smo zvali zgradu u kojoj su bile samice i zloglasna „Mrač-

spustiti tek onda kad je dežurni stražar najavio doba počinka. Sužan je morao od ustajanja do počinka stajati ili hodati. Stražar bi povremeno provirivao kroz špijunku na vratima i provjeravao, drži li se zatvorenik kućnoga reda. Ako bi bio zatečen da sjedi ili leži na podu, slijedio je *preodgoj* pendrekom, nerijetko udarcima šakama i nogama, ovisno o naravi i trenutnom raspoloženju stražara.

Zatvaranje u samicu u trajanju od godine dana, tzv. izolaciju, dosudivao je sud, a na kraću dob „*vaspitač*“ (odgojitelj) i upravitelj zatvora. Među zatvorenicima je bilo *cinkera*, dno ljudske izopačenosti. *Cinkeri* su za različite povlastice nadzirali zatvorenike, posebice političke robijaše i podnosili prijave stražarima. O kvaliteti dojave ovisila je veličina nagrade.

Robijaši su bili razvrstavani u grupe A, B, i C o čemu je odlučivao prevaspitač (odgojitelj).

Grupa A imala je pravo prebivanja u dnevnom boravku koji je bio grijan, u kojem se moglo gledati TV Beograd, dobivati teže pakete od kuće te pisati i dobivati dulja pisma od žene ili roditelja (ne znam koliko).

Grupi B bio je omogućen pristup u dnevni boravak, gledanje televizije i dobivanje lakših paketa i kraćih pisama od žene ili roditelja od onih iz grupe A.

Grupi C nije bio dopušten ulaz u dnevni boravak, a mogli su mjesечно dobiti paket od 3.300 grama bez masnoće te pisati i dobivati pismo od žene ili roditelja ne dulje od 18 redaka.

Ja sam razvrstan u grupu C, a u mojih šest godina sam dva ili tri puta bio kratko razvrstan u grupu B. Kako nisam preko stražara tražio prijavak („raport“) kod „*prevaspitača*“ te ne bih prihvatio tako ponuđenu suradnju i time potvrdio da su njere „*prevaspitanja*“ djelovale, vraćan sam u grupu C.

Spavaonice robijaša nisu bile zagrijavane, pa sam se nauživao hladnoće, zbog čega danas trpim jaku kostobolju, vjernu pratiteljicu koja me podsjeća na robijaške dane, na Staru Gradišku i na poziv na molitvu s minaretom u Bosanskoj Gradiški.

Nažalost, i među političkim robijašima bilo je *cinkera*, što nas je navodilo na krajnju opreznost. Povlačili smo se u sebe, u svjet šutnje, na motrenje što se zbiva oko nas i govorenje samo onoga najnužnijeg,

Zatvor Stara Gradiška, pogled na II. odjel (u prizemlju) i IV. odjel (na katu)

se da radi u policiji i da je postao uspješni šerif u nekome njihovu gradu.

Pobjeći u Ameriku bio je u to doba san svih nas, a njegov bijeg i uspjeh zagolio- cao je našu maštu, vidjeli smo sebe u toj čudesnoj Americi u kojoj ćemo dosanjati svoj san.

Kad sam ja kasnije iz političkih razloga zatvoren i dospio u zloglasnu Staru Gradišku, i kad su stariji robijaši doznali da sam iz Gospića, pričali su mi o Ključariću koji je izluđivao stražare svojim neposluhom, zbog čega su ga izolirali zatvara- njem u zloglasne samice.

njača“, samica bez prozora u kojoj je bio potpuni mrak, a u njoj se je sav namještaj svodio na „kiblu“, limenu kanta u koju se vršila nužda. Sužan je u mraku izgubio pojam o dobu i prostoru, često bi nuždu vršio kraj kible, sjedio i ležao na betonskom podu, u svojem izmetu i izmetu ne- sretnika koji je tu prije boravio.

U samicama se robijaše „*prevaspitalo*“ (predgajalo) premlaćivanjem. Posebno je bilo teško zimi, samice su bile vlažne, bez grijanja, zidovi obloženi debelim slojem inja, a na prozorima bez stakala bile su zabijene daske. Drveni je ležaj lancima bio učvršćen uza zid, a smjelo ga se

Stara Gradiška, pogled na samice

neopasnog. To me je poučio **Ivan Maras**, rođen u Otočcu, koji je trgovački zanat izučio u Gospiću, pa preselio u Novsku gdje se oženio. Tijekom rata služio je u samovoznoj bojni, čija je zadaća bila štititi željezničku prugu od partizanskih diverzija. Nakon sloma Nezavisne Države Hrvatske osuđen je na smrtnu kaznu, koja je preinačena u doživotnu, a potom na 25 godina strogoga zatvora. Ležali smo jedan do drugog, tiho mi je, jedva čujno, šaptao: „Gledaj i šuti, za godinu dana razvit će ti se čulo, osjetit ćeš unaprijed tko ti s kakvim nakanama prilazi.“ Upozoravao me je na neke moje nepromišljenosti i propuste glede kućnoga reda, spasio me od kazne, bio je moj andeo čuvan. Riječima ne mogu izraziti svoju zahvalnost i neizmjerno poštovanje prema tome divnom Ličaninu golema stasa, a janjeće čudi.

U Staroj Gradiški susreo sam i gospičkoga znanca **Miću Fadljevića zvanog Ćokac**, koji je bio svojevrsna negativna legenda Gospića. Bio je u sukobu sa zakonom, no pripisivali su mu krađe i druga kriminalna djela koja nije počinio, ali milicija i sud su potvrđivali svoju uspješnost njegovim uhićenjem i osudom za te nedokazane prekršaje. Znao je da sam politički zatvorenik, poznanik iz Gospića, pa mi je povjerio zbog čega je zatvoren.

Kao beskućnik u Zagrebu prenoćiše je našao na tavanu kuće do zatvora u Petrinjskoj. Jedne noći probudila ga je buka i vika milicije koja je progonila nekog čovjeka. Uhvatili su ga i uz silne batine is-

pitali. Zaključio je po riječima milicije, da se radi o političkom osuđeniku koji je u bijegu. Batinali su ga do smrti. Nakon ubojstva ručnim su svjetiljkama osvjetljivali tavan, nešto su tražili. Zamjetili su njega, uhitili ga i zaprijetili da će i on biti ubijen ako se usudi nekomu ispričati što se dogodilo. Dopremili su ga u Staru Gradišku, a on je strahovao za svoj život, pa je za takav slučaj želio da znadem što mu se dogodilo i to ispripovjedim kad za to dođe doba.

Bio sam u nedoumici, govori li istinu ili je provokator koji mi želi namjestiti za-

mku, jer je gospička UDB-a i nakon mojega suđenja tragala za političkom organizacijom u Gospiću, za koju su vjerovali da sam ju organizirao, a oni je nisu otkrili. Po mom je držanju Mićo zaključio da mu ne vjerujem, pa je rekao da na mome mjestu ni on ne bi vjerovao, ali ču se ja ipak uvjeriti da govori istinu. Kako je iznenada došao na IV. odjel na kojemu sam robovan, tako je i otišao, a ja i danas ne znam je li govorio istinu te što se s njime kasnije dogodilo.

Jedne nedjelje, za skupne nedjeljne šetnje, pozvan sam na „kazneni raport“, kojemu je prethodio žestok verbalni sukob između mene i stražara u doba posjeta mojega oca. Eto, dogodi se čovjeku da uza sve mjere opreza izgubi nadzor nad sobom, uđe u nepotrebnu prepirku iz koje se može izići samo kao gubitnik. Očekivao sam izolaciju, zatvaranje u samicu. Preko mjesec dana mučili su me neizvjesnošću, pa je eto i taj tren došao. Dok sam čekao prijavak, čuo sam što govori skupina civila, vjerojatno udbaša, upravitelju zatvora. Strogo su mu rekli da im je dosta ovoga sranja, i ako do početka zime ne uvedu centralno grijanje u zatvor, zatvorit će zatvor. Zbog Stare Gradiške izloženi su pritiscima Zapada, posebice SAD-a: „Neće trpjeti više ta sranja.“

Kada sam ušao u sobu za „raporte“, u njoj je pred prozorom stajao visok čovjek, koji je gledao van, na robijaše u šetnji. Pozdravio sam: „Osuđenik matični broj 556 javlja se na kazneni raport“. Čovjek pred prozorom i dalje je mirno stajao okrenut mi leđima. Mislio sam da me nije čuo, pa

Zatvor Stara Gradiška, pogled na ogradni zid s električnim vodovima pod visokim naponom

Zatvor Stara Gradiška, ogradni zid, stražarska kula i vodotoranj

sam glasnije, gotovo vičući ponovio prijavak. Okrenuo se, mrko me pogledao i zaurlao: „P... a ti materina, što radiš, koliko misliš da života imaš, imaš ženu, dijete i roditelje, što ne misliš na njih. Zadnju godinu robijaš. Za koga radiš?“

Odgovorio sam da ne radim za nikoga, nikomu ništa nisam nažao napravio, živim po kućnom redu, u duhu odsutan od ove zbilje, jer bih poludio, ako već nisam. Poštujem svakoga bez obzira na vjersku, političku i nacionalnu pripadnost, a ako je zločin osjećati se Hrvatom, onda sam zločinac. Zaurlao je da je i on Hrvat i ne osjeća se u ničemu uskraćen. Odgovorio sam mu da znam što me čeka, pa i ono najgore, te ako hoće neka me barem sasluša, pa radi što mora.

Sjeo je za stol, otvorio moj *dosje* i prazan papir, rekvavši mi neka govorim. Ispričao sam mu pod kakvim uvjetima žive zatvorenici, posebice politički. Zapisaо je što sam rekao te je priopćio kako je došao iz Zagreba izvidjeti zašto sam se posvadao sa stražarom i u istinitost navoda iz žalbe mojih roditelja. Ustao je, hladno me pogledao i rekao: „Marš van!“ Tu noć i iduće dane nisam spavao, očekivao sam samicu i sva mučenja koja moram podnijeti.

Prošlo je više od mjesec dana, kad u moju sobu, u kojoj nas je bilo tridesetak, dođe odgojitelj („prevaspitač“). Predstavio se, rekao je tko je i kazao kako je on moj „prevaspitač“ i kako se nisam potrudio da se upoznamo. To je bio prigovor što se nisam javljaо na „raport“ te tako dokazao, u suradnji s njim, da kazna po-

zitivno djeluje na mene. Naredio mi je da spremim svoje stvari.

Rasprostro sam deku po krevetu, iz drvenoga kovčega na nju stavio žlicu umotanu u novinski papir, komadić kruha koji sam čuvao za večeru i smotuljak pisama od žene, napravio zavežljaj i čekao što će mi zapovjediti. Nedugo potom došao je stražar i rekao mi da podem s njim. Izšli smo iz zatvorske zgrade u kojoj je bio moj IV. odjel i kroz glavna zatvorska vrata u park ispred zatvora. Stražar je išao iza mene i usmjeravao me kuda se trebam kretati, govoreći mi: „Naprijed, lijevo, desno“.

Što sam mogao pomisliti doli da će me negdje ustrijeliti. U tome smušenu stanju došao sam do odjela Kula, koja je bila izdvojeni zatvor u kojem su robijali zatvorenici raspoređeni na poljoprivredne rade, na istovaru i utovaru robe u brodove i rad na građevini.

Preuzeo me je drugi stražar i odveo u sobu u kojoj је spavati. Rekao mi je da će raditi u građevinskoj grupi i da će upute dobiti ujutro na prozivci. Nisam vjerovao, sanjam li ili je ovo zbilja. Bila je zbilja i zadnje mjesece robijanja odrobijao sam u Kuli, radeći stručni posao u *građevinskoj grupi*. Oko zatvora Kula bio je visoki ogradni zid na kojemu nije bila postavljena električna žica pod visokim naponom, kao u glavnom zatvoru iz kojega sam izveden. Spavaonice nisu bile zaključavane, iz njih se slobodno moglo izlaziti i kretati se unutar ogradnoga zida. Straža s psima bila je izvan ogradnoga zida.

U Kuli sam se susreo sa stražarom s kojim sam se bio posvadao. Nije to bio kruti razgovor između stražara i zatvorenika. Pokazao je ljudsku stranu svojega karaktera. Prigovorio mi je što se žalim na uvjete života u zatvoru, pa mi potom ispričao kakav je bio život zatvorenika nakon Drugoga svjetskog rata, posebice u logoru Jasenovac u kojemu da nijedan zatvorenik nije preživio. Ne znam što ga je navelo da mi sve to kaže, da otkrije čovječnost u sebi koja mu je zbog zločinačkoga sustava bila potisnuta u podsvijest. Spomenuo je da je kozaračko dijete, bez alata i zanata, vjerovao je Partiji, spominjao je svog sina studenta u Zagrebu. Moj sukob i rasplet tog sukoba s njim opisao sam u svojoj knjizi *Lika i Podgorje na braniku Doma i Naroda*.

Što hrvatska javnost zna o koncentracijskim logorima u Kraljevini Jugoslaviji, Banovini Hrvatskoj i u Crnoj Gori, što zna o kaznionicama u Titovoј Jugoslaviji: Stara Gradiška, Lepoglava, Slavonska Požega, Goli, Sveti Grgur, bezbroj tajnih udbaških izmještenih zatvora gdje su uhićenici na zvјerski način mučeni dok ne bi progovorili o tome što jesu i što nisu napravili, a potom bi ih predavali službenim istražiteljima; tko je isušivao Lonjsko i Jelas polje, obnavljao u ratu razrušene luke i brodogradilišta, radio u rudniku Raša, gradio auto-cestu Zagreb-Beograd, željezničku prugu Šamac-Sarajevo, Novi Beograd, hidroelektranu Lokve, bezbroj tajnih podzemnih atomskih skloništa za krvoloka Josipa Broza i njegove sljedbenike, Titovu vilu na Plitvicama, udbaško odmaralište hotel Piniju kod Zadra i bezbroj toga drugoga?

Radili su to uglavnom hrvatski robijaši i zarobljeni njemački civilni i vojnici, od kojih mnogi, nažalost, slobodu nisu dočekali. Malo, gotovo ništa o ovome ne zna hrvatska javnost. O ovom ne govore, nažalost, ni oni koji su preživjeli mučenja u izmještenim udbaškim zatvorima u kojima ih je UDB-a mučenjima i poniženjima prisiljavala da priznaju što im se stavlja na teret, te da potpišu pripremljene lažne iskaze kojima su teretili sebe i druge. Koliko znam, samo je moj supatnik **Ivan Gabelica** pisao o ovim grozomornim udbaškim zatvorima i mučenjima u njima.

Ne znam zašto se žrtve srame ili boje progovoriti i reći istinu. Većina je tek bila iz dječačke dobi stupila u svijet odraslih, bez ikakva su iskustva u odnosu s milićijom, istražiteljima i sudom, nisu prošli nikakvu pripremu za ilegalni rad, a većina

Odjel Kula

se nije ilegalcima ni osjećala, nije ni slutila da bi mogli biti uhićeni i osuđeni. Što ih sprječava da svjedoče kako su mučeni, za svaku ruku vezali su im lisice pa ih razapinjali, vješajući ih na klinove učvršćene u zid, a nogama nisu mogli doseći pod. Cigaretama su im spaljivali potkoljenice i zapešća, dok se ne bi onesvijestili od bola, pa nakon osvješćivanja mučenje nastavili.

Zašto ne svjedoče da su ih vezali za dasku tako da nisu mogli pomicati glavu i tijelo, ugurali im lijevak u usta i nalijevali vodom, a kad više ne bi mogli gutati, gušili bi se; zašto ne svjedoče o bestijalnostima kojima su bili izvrgnuti? Zar je sramota svjedočiti da su pod mukama priznali ono što jesu i ono što nisu počinili. Kao žrtve, kako mogu trpjeti laži izrečene u Saboru, kad partijski jurišnici besramno veličaju bivši sustav i žale što nas više nije pobijeno, kad genocid nad Hrvatima u istočnoj Lici slave kao veličanstven *antifašistički* ustanak, kada im je oslobođilačka *Oluja* zločin, a crvena petokraka pod kojom se ubijalo u ratu, poraću i oslobođilačkome Domovinskom ratu simbol slobode, kad im je povjesni hrvatski grb s početnim bijelim poljem ustaški? Kad se oni tako ponašaju, što možemo očekivati od mjerodavnih ustanova kojima je povjesno istraživanje zadaća, a poglavito od državnih povjesničara: Ive Goldsteina, Tvrtnja Jakovine, Dragana Markovine, Hrvoja Klasića i drugih.

U krvavome oslobođiteljskom Domovinskom ratu izvojštili smo pobedu

i dosanjali san o slobodnoj Hrvatskoj, a onda se je tiho, postupno i ustrajno ugasio oslobođiteljski stvaralački zanos. Oni bivši izmigljili su iz skloništa, preuzezeli upravljanje državom, a nositelje pobjede otjerali u mirovinu, prepustili ih kafićima i životnom ništavilu.

Sustavno se širi beznađe i negativističko ozračje, promiće se mišljenje da u Hrvatskoj ništa ne valja, da je sve trulo i da se država raspada. Namjerno u „školi za život“ promiće se visoko obrazovanje uglavnom neproizvodnih zanimanja

za koja nema zaposlenja, a zanemarene su stručne škole koje školuju proizvodna zanimanja kojih nedostaje na tržištu rada, nažalost, neke takve škole gotovo su ugašene. Stručni radnici otišli su radići na Zapad gdje je bolja zarada, sigurniji i uljuđeniji život, a nove stručne radnike ne školujemo i sada na opustjelo domaće tržište rada uvozimo radnike upitne stručnosti iz zemalja siromašnijih od nas, a plaćamo ih skuplje nego što smo plaćali svoje.

Ovo zlo nije se dogodilo samo od sebe, provodi se smišljeno s nakanom rastakanja Hrvatske. Smišljeno je uništena industrija koju smo imali, druga nova nije stvarana, sve je usmjereni na turizam koji je nesiguran, jer bilo kakav poremećaj na svjetskoj razini dovest će do sloma. S poljoprivredom isto je stanje kao s industrijom, štoviše, gore, jer država koja nema svojih proizvoda dostatnih za prehranu vlastitog stanovništva osuđena je na propast. Eto, nažalost, ima onih koji Hrvatsku ne vole, kojima Hrvatska ne valja i priželjkuju neku drugu Jugoslaviju, novu tamnicu naroda, posebice našega hrvatskoga. Ali, usprkos svemu, vjerujem u Božju providnost i žilavost hrvatskoga naroda, dokazanu kroz našu burnu povijest, koja će nas uzdržati. Opstat ćemo i ostati svoji na svome, kako pjesnik zbori, *na svojoj hridi*. (Fotografije snimio Ivan Vukić 23. XI. 2008.)

Zatvor Stara Gradiška, odjel Kula na kojem je autor robijao prije izlaska iz tamnice

U SPOMEN NA
IVANA BRLEKA
1939. – 2020.
i
DRAGICU LAZAR
1940. – 2020.

hrvatske političke uznike, koji su pripadali skupini varaždinskih studenata i srednjoškolaca okupljenih u ilegalnoj organizaciji Nacionalna partija Hrvatske (NPH), s ciljem stvaranja samostalne države Hrvatske. Pripadnici organizacije otkriveni su i osuđeni 1959. godine u Varaždinu na kazne strogog zatvora do pet godina. Dragica Lazar je kao jedina djevojka u skupini odrobijala pet mjeseci istražnog zatvora, a Ivan Brlek je kao drugoopravduženi osuđen na 4 godine strogog zatvora, što je u cijelosti odrobijao na Golom otoku. Uz ljubav prema domovini, bili su i zaljubljenici u svoj rodni grad. Počivaju u miru Božjem na prekrasnom Varaždinskom groblju.

Laka im bila hrvatska zemlja!

HDPZ Podružnica Varaždin

U SPOMEN
MARKO ĆAVAR
1956. - 2020.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

U SPOMEN
JULIJANA MOSLAVAC
1932. - 2020.

Laka joj bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

IN DIESER AUSGABE

Neben einem Überblick über die aktuellen politischen Entwicklungen in Kroatien aus der Feder von **Alfred Obranić** und **Zvonimir Jonjić** stellen wir in dieser Ausgabe einen Text von **Dr. Ivo Korsky** aus dem Jahr 1956 über das Verhältnis von Christentum und Nationalismus vor. Der Autor des Textes, Ivo Korsky (1918-2004), ist ein Spross der kroatischen Familie jüdischer Herkunft aus Osijek. Bereits Mitte der 1930er Jahre war er im öffentlichen Leben Kroatiens präsent: als katholischer Aktivist, Mitglied der Marianischen Akademiker-kongregation, Mitglied des Universitätsrats der Matica hrvatska und Mitglied einer Reihe kroatischer nationalistischer Organisationen, darunter auch illegaler Organisationen, die als Zweige der Ustascha-Bewegung tätig waren, dem Korsky bereits Ende 1935 beitrat. Er wirkte an katholischen und nationalistischen Publikationen mit und wurde mehrmals inhaftiert. Während des Zweiten Weltkrieges war er Mitglied der Ustascha-Miliz und Richter am Militärgericht, und bis zum Ende des Krieges erlangte er den Rang eines Ustascha-Hauptmanns. Im Mai 1945 wanderte er aus Kroatien aus

und kam 1947 nach Argentinien, wo er in der Hauptstadt Argentiniens starb. Er galt als einer der prominentesten kroatischen politischen Emigranten und war Vorsitzender der Kroatischen Republikanischen Partei nach dem Tod ihres Gründers **Ivan Oršanić** (1904-1968), eines der Führer der katholischen Vorkriegsbewegung in Kroatien sowie des hohen Staatsbeamten im Unabhängigen Staat Kroatien. Korsky war jahrzehntelang auch Herausgeber der Parteizeitung *Republik Kroatien (Republika Hrvatska)*. Er hat mehrere Bücher und eine Reihe von Artikeln veröffentlicht, und in diesem Text, den wir heute bringen, erklärt er, wie die Kritik am Nationalsozialismus, die von den Christdemokraten zu hören ist, eine Folge des politischen Opportunismus und des Her einfalls auf positivistische und marxistische Denkfällen ist.

*

Ivan Vukić veröffentlicht seine Erinnerungen aus dem Gefängnis in Stara Gradiška, und **Prof. Nikola Bičanić** beschreibt das Massaker an seinen Mitbürgern in Gospić im Frühjahr 1945, nach-

dem die jugoslawische Armee in die Stadt eingedrungen war. Nachdem in der ersten Welle prominente Priester, Gymnasiallehrer und Vertreter der lokalen Elite getötet worden waren, ging die Vergeltung weiter, so dass Bičanić, der damals noch ein Junge war, ein Foto der letzten Generation der Abiturienten vor der Restauration Jugoslawiens mitveröffentlicht. Nur drei junge Abiturienten traten ihre Reifeprüfung an, alle anderen wurden getötet.

*

Chefredakteur **Tomislav Jonjić** schreibt über das Projekt "Kroatische Emigrantenzeitschriften in 60 Büchern" und bringt einen 1947 von Slavko Kvaternik im Kerker geschriebenen und 1949 von der kroatischen Emigrantenzeitschrift *Glas sv. Antuna (Die Stimme des Hl. Antonius)* in Buenos Aires veröffentlichten Brief. Mit dem Hinweis, dass es keinen unwiderlegbaren Beweis für die Echtheit dieses Briefes gibt, bringt der Autor Argumente vor, die dennoch dafür sprechen würden. Gleichzeitig weist er auf den historiographischen Wert dieses Dokuments hin, angesichts der Tatsache, dass Kvaternik gegen Ende 1918 ein hochrangiger österreichisch-ungarischer Offizier und einer der verdienstvollsten für die Befreiung von Međimurje, einer Provinz im äußersten Nordwesten Kroatiens, war. Am 10. April 1941 proklamierte Kvaternik den Unabhängigen Staat Kroatien, aber im Herbst 1942 wurde er von allen hohen Positionen, die er innehatte, abberufen. Die Alliierten lieferten ihn 1946 an das kommunistische Jugoslawien aus, wo er, wahrscheinlich im Juni 1947, nach einem manipulierten Prozess hingerichtet wurde. Die Jahrzehnte später veröffentlichten verschiedenen Dokumente und politischen Äussagen, die 1946/47 im Gefängnis entstanden worden waren und die ihm zugeschrieben werden, stimmen im Wesentlichen nicht mit dem 1949 in der Zeitschrift *Glas sv. Antuna* veröffentlichten Brief überein.

Rab

IN THIS ISSUE

Alongside texts regarding current political movements in Croatia by Alfred Obranić and Zvonimir Jonjić, this issue contains a text by dr. Ivo Korsky from 1956, regarding the relation between Christianity and nationalism. The author, Ivo Korsky (1918-2004), stems from a Croatian Jewish family from Osijek. In the mid-1930s he joined the Croatian public life as a catholic activist, a member of the Mary's Con-

be one of the most distinguished Croatian political emigrants, and he was a president of the Croatian Republican Party after the death of its founder, Ivan Oršanić (1904-1968). Oršanić was spearheaded the pre-war catholic movement in Croatia, and was a high state official during the Independent State of Croatia. Korsky edited the party paper called *Republika Hrvatska* (*Republic of Croatia*). He also published several books and a number of

a photo of high school graduates in the last generation before the reconstruction of Yugoslavia. Only three male graduates lived to see their maturity, all others were killed.

*

The editor-in-chief Tomislav Jonjić writes about the project „Croatian Emigrant Periodicals in 60 Books“, and

Križevci

gregation of Academics, member of the University board of Matica hrvatska and a member of a number of Croatian nationalist organizations (even illegal ones), which acted as exponents of the Ustasha movement, which Korsky already joined in late 1935. He published in catholic and nationalist publications, was detained multiple times, and during the war he was a member of the Ustasha Militia and a judge of the military court. At the end of the war he held a rank of captain of the Ustasha Militia. He withdrew from Croatia in May 1945, and in 1947 he came to Argentina, where he lived in the capital until his death. He was considered to

articles, and in this text he explains how the critique of nationalism, which can be heard from christian-democratic ranks, is a result of political opportunism and positivistic and Marxist mind traps.

*

Ivan Vukić publishes his memories from Stara Gradiška prison, and prof. Nikola Bičanić describes the massacre of his fellow citizens of Gospic in the spring of 1945, after the Yugoslav Army entered the town. After killing reputable priests, teachers from the gymnasium and members of the local elite, the killing went on. Bičanić, who was a boy at the time, brings

brings a letter written by Slavko Kvaternik whilst in prison in 1947, which was published in 1949 by the Croatian emigrant paper *Glas sv. Antuna* (*The Voice of St. Anthony*) in Buenos Aires. Even though there is no conclusive evidence about the authenticity of that letter, the author lays arguments to suggest its authenticity. At the same time, he points to the historiographical value of that document, since Kvaternik was a high-ranking Austro-Hungarian

officer and one of those who was instrumental in the liberation of Međimurje, a province in northwest Croatia, in 1918. Kvaternik declared the Independent State of Croatia on April 10th 1941, but was relieved of all high duties in the autumn of 1942. The Allies extradited him to communist Yugoslavia in 1946, where he was killed probably in June 1947, after a political show trial. Decades later, different documents and statements written in prison in 1946/1947 are attributed to him, which are essentially incoherent with the letter published by *The Voice of St. Anthony* in 1949.

Kotarski N.O. Metković
Pravjetni odjek
Broj: 2605/48

Metković, 10.-V.-1948

Predmet: Isluđivanje knjiga pisanih
korijenskim pravopisom.

UPRAVI OSNOVNE I SEDMOGODIŠNJE ŠKOLE

Ministarstvo "rosvjete N.R.H." odjel za srednje škole, svojom okružnim
cem br. 9883-IV-1948 odštampane u "Pravjetnom Vijećniku" br. 2 posvalo je sve
srednje škole da iz svojih knjižnica izlaze knjige i stampare korijenskim pravopri-
som, te da iste u popisu dostave ministarstvu pravljete, odjel za srednje škole.

Ministarstvo "rosvjete", odjel za osnovne škole svojom okružnicom broj
19003-III-1948 odštampanoj u "Pravjetnom Vijećniku" br. 3, zatražilo je isto i
od osnovnih škola, a tim da uprave osnovnih škola dostave Pravjetnom odsjeku
izlucene knjige, kao i popis istih.

Sedmogodišnje škole Opuzen I Vrgorac dostaviti će muški popis svih muš-
kih knjiga izravno ministarstvu Pravljete, a jednakoim prepis popisa izluchenih
knjiga dostaviti će ovom odjeku radi evidencije.

Također i one škole, koje nemaju gore navedenih knjiga, isto će obavijestiti
ovaj odjek.
dalje do 19.-V.-1948."

Štart radnju - Slobode narodu!

Pravjetna
štamparija

VOJNI SUD ZA OBLAST DALMACIJE.
VIJEĆE KOD KOMANDE PODRUČJA SRBIJE DALMACIJE.

Sud. broj 598/45 od 22. juna 1945.g..

STRANICA 44. 28

IMI I ENO

U Ime Naroda Jugoslavije!

Vojni Sud za oblast Dalmacije - Vijeće kod Komande Područja Srednje Dalmacije - sastavljeno od poručnika Krstulović Marina, zamj. koman. Komande Grada Splita, kao predsjedatelja, te potpor. Bašić Blaža pom. mobil. ofic. Kom. Podr. Šred. Dalm. i Šegvić Ivana, borca, kao članova Vijeća, te Čman Niha, sekretara Vijeća a u prisutnosti zastavnika Žuljevica Velimira, kao zastupnika optužbe u krivičnom predmetu protiv okriv. Culic Ivana Petrova iz Biorina, radi djela iz čl. 14 Uredbe o Vojnim sudovima, nakon održanog glavnog pretresa u prisustvu okrivljenika, donio je slijedeću presudu:

p r e s u d u

Okrivljenik Culic Ivan Petrov iz Biorina, kot. Imotski, - k r i v je što je odmah po osnutku NDH-e stupio u službu kod ustaša, i to najprije kod Ustaške Nadzorne Služe, zatim na Ministarstvu vanjskih poslova a najzad kod Hrvatskog vojnog ministarstva u Zagrebu i Splitu, odakle se da okupatorom povlačio pred nadiranjem Jug. Armije, te je tako skoro čitavo vrijeme okupacije bio u službi okupatora i njegovih slugu a našim štetu svog naroda.

pa je time počinio djelo opisano u čl. 14 Uredbe o Vojnim sudovima,

stoga se okrivljenik Culic Ivan Petrov iz Biorina osudijuje na kaznu od 2 godine prisilnog rada i 4 godine gubitka gradjaninskih časti. Ova je presuda odmah izvršna.

O b r a z l o ž e n j e

Okrivljenik priznaje da je radio za čitavo vrijeme okupacije kod gore navedenih ustaških ustanova, koja su bile i te kako poznate radi svog razornog i protivunarodnog djelovanja, koje su i previše mnogo i suza dale nacem napuštenom narodu.

Brani se da je radio sporedne poslove bez ikakova političkog snađaja, međutim opće je poznato da su svi poslovi kod tih ustanova bili i te kako važni i da se u tim ustanovama primalo samo one, ke u koje je okupator imao potpuno povjerenje i za koje je znao da će svoju zadsku i funkciju izvršiti kako bude on zahtijevao, bez obzira dali će to biti na štetu naroda. Prema tome i okrivljenik je jedan od onih koji je svoje sposobnosti dao u službi okupatora, pred no radeći za njega i njegovu pobjedu a za potpuno zarobljivanje svoga naroda.

Da je kriv i da mu savjest nije bila čista najbolje se pak vidi iz činjenice da se iz straha pred narodnim vlastima povlačio s okupatorom ispred nadiranja Jug. Armije.

Obziron na ovakovo stanje stvari, uvezši u obzir njegovu mladoljetnost i mogućnost popravka, sud je donio presudu kao gore.

Ista se temelji na propisima Uredbe o Vojnim sudovima.

Smrt fašizmu slobodu narodu.

Sekretar:

Predsjedatelj Vijeća:

